TEODOR BACONSCHI

Averea bunei educații

UNIVERS

Cu cât devenim mai longevivi, mai rezistenţi biologic și mai învăţaţi, cu cât proiectăm mai departe forţele cunoaşterii şi luminile raţiunii, cu atât devenim – într-un soi de fatală contrapartida – mai abili în făptuirea răului. În pofida acestor sumbre înclinaţii, Ernst Jünger observa că timpul care se întoarce și timpul progresiv corespund celor două dispoziţii fundamentale ale omului, anume amintirea și speranţa. Mai presus de vicisitudinile istoriei, ca derivat al maleficiilor de care suntem mereu capabili, averea bunei educaţii ne făgăduiește cea mai credibilă dovadă că drumul nostru spre marea tradiţie, ca și spre întruchiparea unui viitor decent, poate rămâne deschis.

TEODOR BACONSCHI
Averea bunei educaţii

TEODOR
BACONSCHI

Averea bunei educaţii

Irinei şi lui Ştefan,
cu mulţumirea
celor învăţate de la ei.

Zilele copilăriei şi le petrecuse în veselie şi bucurii, înconjurat de toată strălucirea şi bunătăţile pământeşti. Totuşi, nu era răsfăţat, iar mintea îi fusese luminată de timpuriu, căci tatăl lui era înţelept şi voia să facă din el un om întreg; în afară de aceasta, avea un dascăl, un învăţat bine cunoscut, care îl ajuta să-şi însuşească tot ce trebuie să ştie un tânăr.

WILHELM HAUFF,
Povestea lui Almansor

Introducere

A FI SAU A NU FI PĂRINTE

Cartea de faţă încearcă să arate de ce o bună educaţie» rămâne avantajul major de care se poate bucura cineva, *mai ales* în secolul 21. Ea prezintă

principalele opţiuni ale unui părinte-educator, într-o lume pe care o percepem ca fiind mereu mai complexă (deci şi mai complicată). Sper ca lectura ei să vă ajute în această misiune deloc imposibilă şi deloc simplă. Primul cuvânt din titlul ales – substantivul articulat *averea* (privit şi ca infinitiv lung) – denotă deopotrivă procesul intelectual de acumulare a cunoaşterii şi rezultatul său intrinsec valoros. De la *Odiseea* homerică, trecând prin *Anabasis* (Xenofon) sau *De reditu suo*, datorat unuia dintre ultimii autori „păgâni" (Rutilius Namatianus), până la moderna căutare proustiană a *timpului pierdut*, educaţia omului se întemeiază pe o întoarcere simbolică la izvoare: e o revenire *acasă*, fie această „casă" grădina Edenului, patria, înţelepciunea practică în faţa morţii sau instalarea într-o utopică Arcadie, cu feluritele sale variante (*Cetatea Soarelui*, *The New Atlantis*, *Castalia*). Viaţa e asemănată cu o călătorie prin anotimpurile fizice sau spirituale, iar „cultura" devine busola, ghidul, firul ariadnic, zenitul sau (cum am spune azi, mai prozaic) *foaia de parcurs* către teritoriul *înţelesului final* de care ne învrednicim, dacă nu vrem să lăsăm în urmă o existenţă fără sens şi să ne îndreptăm către o destinaţie fără chip. Aristotel spunea că are o filosofie şi cine nu are nicio filosofie. Era modul său de a sugera că, indiferent de ce facem în societate şi istoria traversată aparent accidental, suntem chemaţi să tălmăcim ce ni se întâmplă, să pricepem *pe ce lume trăim*, să imaginăm *o altă lume* şi să ne împăcăm cu propria noastră condiţie, printr-un răspuns pe cât posibil creator, pe cât posibil senin. Cultura e cheia spre domeniul permanenţei. Adică spre întrebările pe care şi le pune fiecare om, din fiecare generaţie, indiferent de geografia în care operează ca individ sau de tradiţia directă pe care o moşteneşte. Aceste

întrebări – *de unde vin, cine sunt, ce pot să sper, spre ce mă îndrept* – au primit de-a lungul timpului miriade de răspunsuri secret convergente şi niciodată depline. În fond, ştim că e mai bine aşa: dacă am şti totul, am fi divini: o „situaţie” pe care niciun muritor nu o poate adeveri. Cultura implică depăşirea de sine prin autolimitare. Cum să „obţin” lumea, prin renunţarea la funciarul meu egoism de mamifer programat să supravieţuiască? Are deci o miză (şi o natură) paradoxală, elastică, deschisă, dinamică. Ea constituie modul nostru de a ne reprezenta lumea ca sistem semiotic, dovada că trăim pentru a înţelege şi înţelegem pentru a trăi. Trecutul ocupă majoritatea aventurii umane: ne putem proiecta într-un viitor oricât de îndepărtat, însă prezentul nostru istoric e mai puternic influenţat de cele petrecute decât de cele posibile. Viitorul poate fi anticipat pe termen scurt, ca naraţiune improbabilă, supusă unor modificări de traseu şi chiar mutaţii care exced facultăţile noastre profetice. Trecutul, în schimb, devine tot mai clar cu fiecare generaţie care dezvoltă instrumentarul intelectual al cunoaşterii» sale. Ştim mult mai detaliat cum s-a desfăşurat viaţa (din aria europeană) în Antichitatea greco-romană, în elenism, în epoca romano-bizantină, apoi în Evul Mediu latin, în Renaştere şi perioada Reformei sau în zorii iluminişti ai modernităţii decât putem şti cum va arăta societatea globală în 2050. Goethe, omul universal de la confluenţa umanismului cu romantismul european, ştia mai puţine despre epoca şi creaţia lui decât noi, astăzi, după două secole de studii goetheene... Cu cât cunoaştem mai precis şi adânc acest trecut, fabricăm în fond substanţa viitorului. Posibilităţile noastre combinatorii fiind limitate, noutatea nu poate fi decât o variantă neaşteptată a celor deja dobândite. Iată de ce

efortul de a ne educa neîntrerupt şi de a ne educa copiii constituie o investiţie existenţială în propria noastră supravieţuire. Suntem exponenţii speciei (auto) denumite *homo sapiens sapiens*. Ne definim prin facultatea cunoaşterii. Ne aflăm deja în societatea cunoaşterii, unde capitalul intelectual contează mai mult decât orice altă resursă. În secolul 21 (şi următoarele) educaţia universitară şi formarea continuă vor fi potenţial accesibile întregii umanităţi. Nu vor ajunge toţi, simultan, în punctul unde cunoaşterea e cu adevărat liberă. Vor ajunge pe rând. E ca un tren care se mişcă în aceeaşi direcţie, dar are clase diferite. Aşa cum bogăţii sunt tot mai bogaţi, elitele intelectuale vor fi tot mai largi, dar şi mai etanşe: cei de la clasa I vor putea decide ce meniu se va servi în clasele următoare. În trecutul deja îndepărtat, tehnicile supravieţuirii implicau posesia câtorva date elementare: cum să faci focul şi să-l întreţii, cum să vânezi, cum să pregăteşti hrana şi să o stochezi pentru conservare, cum să aperi teritoriul de invadatori, umani sau nu. Toţi membrii unei comunităţi aveau acces la acelaşi nivel de cunoaştere, dincolo de o rudimentară diviziune a muncii. În viitor, inovaţia va fi mai întâi accesibilă celor mai educaţi, singurii care – prin însăşi calificarea lor – vor asigura un *imput* adecvat în sistemele create de om. V-aş da un exemplu: chiar azi am citit un articol din *The New Yorker* distribuit pe Facebook de o societate pentru răspândirea filosofiei în şcoli. Aflu de acolo povestea unui grup mixt (*computer scientists* & psihologi) care studiază modalităţile optime de a programa „moral" vehiculele fără şofer. Cercetările lor au inspirat compania Media Lab să creeze jocul *Moral Machine*, la care s-au abonat peste trei milioane de persoane: prin feedbackul lor la „dilema troleibuzului" (ce e mai etic

să aleagă un şofer între două obstacole alternativ evitabile), constructorii de automobile autonome vor programa softul acestora pentru situaţiile reale în care s-ar putea afla. Tot lanţul de informaţii la care mă refer presupune: conectare la net, pagină de FB, acces la limba engleză şi bani pentru a cumpăra jocul video; cei care întrunesc aceste precondiţii pot contribui *primii* la felul în care vehiculele fără şofer vor fi programate. Gradul lor de cultură şi nivelul lor de conştiinţă morală vor transforma» capitalul intelectual într-o premisă a viitorului, contribuind indirect la *definiţia* lui. Sigur, putem presupune că grupul de oameni superior educaţi care modelează softul maşinilor autonome pricep că ei înşişi ar putea fi victimele unei programări insuficient de riguroase etic. Altfel spus, ei vor căuta ca prin opţiunile lor (încărcate în memoria maşinilor autonome) să protejeze, oricând, *orice* om. Există însă multe alte situaţii în care elita super-educată ar putea lucra egoist, pentru autoprotecţie, fără să încalce vreo lege în vigoare. Fie că ne place sau nu, pasagerii de la prima clasă ar putea să nu fie neapărat prietenii întregii umanităţi. Sună cinic, dar provocările fantastice din viitorul previzibil ar putea consolida relaţia cauzală între nivelul de educaţie şi şansele de supravieţuire, spre deosebire de prezent, când acea cauzalitate vizează numai mai buna calitate a vieţii. Te poţi umaniza complet şi fără o educaţie formală (sau continuă), dar nu vei fi preţuit ca atare, pentru că demonia gnostică a modernităţii a decis altfel şi are de partea ei o masă critică de adepţi ai „iluminismului”.Un studiu OECD (www.oecd.org/ education/education-at-a-glance/) susţine cu toate argumentele că vor rezista cel mai bine transformărilor din piaţa globală a muncii doar persoanele superior educate, care-şi pot reajusta din mers instrumentarul profesional. Elitele au condus

mereu lumea, în pofida „filantropiei” afişate. Toate au recurs la motive morale şi au contribuit, în fond, la progresul colectiv, rezervându-şi cea mai largă felie de tort.

Acest eseu mi-a fost sugerat chiar de către editorul său, convins că prin formaţie, volumele publicate şi experienţa acumulată ca diplomat pot scrie cu folos pe teme pedagogice, într-un dialog virtual cu aşteptările unor familii (nu neapărat de tineri corporatişti…) care caută soluţii, dar mai cu seamă *spiritul* în care să-şi educe copiii. Nu sunt vreun Pestalozzi postmodern şi nici noul Jean Piaget, aşa cum nu mi-am propus, aici, un exerciţiu academic, cu aparat critic, note de subsol şi bibliografii specializate. Sunt doar un om care, neînţelegând mereu valoarea timpului, şi-a folosit viaţa de până acum ca pe formidabila ocazie de a cunoaşte, pe cât se poate, adevărul, frumosul şi binele. Sunt, de asemenea, părintele a doi *digital natives*. Valoarea pe care o preţuiesc major în ordinea intelectuală e *luciditatea*, definită atât ca adecvare la realitatea dată, cât şi ca stare de claritate introspectivă, netulburată de complezenţa unor iluzii „avantajoase”. Această stare mă determină să scriu, onest, că îmi cunosc limitele. Azi, ştiinţele sociale, modelate prioritar prin consensul universitar din Anglosferă, sunt tot mai puţin *normative*. Ele caută precizia metodei ştiinţifice, bazate pe analiza unui număr tot mai mare de date empirice, în vederea unor concluzii care completează mozaicul cunoaşterii, dacă se pot pune în dubiu prin testul falsificabilităţii. Primează experimentul… Formaţia mea umanistă, axată pe încrederea în raţiunea generică şi pe centralitatea tandemului filozofie-hermeneutică, perpetuează mitul unei

mathesis universalis care s-a demodat... Ştiu, bunăoară, că teza mea de doctorat (chiar susţinută la Sorbona, acum, vai, aproape un sfert de secol, înainte de era internetului) ar fi compusă, azi, în cu totul alt regim epistemic. Nu-mi scapă, în aceeaşi ordine a lucidităţii „nemiloase”, faptul că activitatea diplomatică (în care am investit cele două decenii de maximă fertilitate) a făcut din mine doar un scriitor separat de Academie, deci un autor care vizează normativul şi universalul cu mijloace impresioniste şi care se mulţumeşte cu judecăţi de valoare (inerent subiective). Pot totuşi susţine, în cheia retrospectivei, că am avut (şi mi-am construit, în parte) o viaţă – carieră, familie, întreprinderi intelectuale – mai curând satisfăcătoare, la scara mea individuală, aşa că n-aş cădea, masochist, în extrema subevaluării de sine. Am cunoscut *de visu* cea mai mare parte a planetei şi mi-am extras, din pasiunea continuă (dacă nu chiar bulimică) a lecturii, măcar un rudiment de înţelepciune funcţională, pe care am curajul de a o transmite (am făcut-o deja cu copiii mei, care – slavă Domnului! – mi-au adus, până acum, cel mai bun răspuns concret la educaţia primită acasă). Mai rămâne ca generoşii cititori ai acestui opus să-mi redea ulterior – pe fondul de acum inevitabil al *conversaţiei permanente* – ecourile stârnite în ei de această meditaţie pe tema educării copiilor „în zilele noastre” Căci, o spun dintru început, educaţia e tot ce ne-a mai rămas, ca pariu individual şi naţional, după catastrofa comunistă. Aristocraţia s-a dizolvat în gulag şi exil. Burghezia nu se poate reconstitui într-o generaţie, iar mulţi dintre urmaşii noilor îmbogăţiţi nu au fost pregătiţi pentru viaţă, ci pentru distracţii extravagante, deci au toate şansele falimentului, odată ce consumul steril îşi va fi arătat reversul necruţător (o avere materială nu e

durabilă fără sporirea proporţională a capitalului intelectual care o susţine).

Tot ce s-a putut salva, dar trebuie reprodus prin noi creaţii şi reinventarea unei elite vine din patrimoniul imaterial al culturii naţionale, cândva bine racordată la pulsul european, atât în *humanities* cât şi în ştiinţele tari. Ştiu, mantra „educaţiei" ca prioritate abstractă (şi tot mai ridicolă, printre reforme avortate şi impostori dezinvolţi) şi-a risipit aura: sună mai curând ca un strigăt în pustiu... Avem însă vreo altă „scândură" salvatoare în naufragiul postcomunist? Noul ciclu de ridicare pedagogică a nivelului nostru mediu, ca societate (nu pot folosi termenul de *reeducare* sângeros compromis prin experimentul demonic de la Piteşti), seamănă cu reîmpădurirea unui munte defrişat şi trebuie să pornească de la „poalele" acestuia, adică din fiecare familie responsabilă, şi asta pentru că, odată (chit că temporar) triumfătoare, contraselecţia a blocat, la vârf, orice tentativă de ameliorare a standardelor selective. Pendulăm între excepţionalismul legendelor „olimpice" (cu copii remarcabili, din familii bune, care vor emigra, după ce vor fi absolvit universităţi din Ivy League şi *The Golden Triangle*) şi „România educată" (cred că aţi auzit acest slogan derizoriu), dată, faptic, pe mâna unor repetenţi, agramaţi şi, adesea, semianalfabeţi. Problema de fond şi de durată nu-i priveşte pe copiii care se pot salva cu titlu individual şi statistic irelevant. Ea vizează mai ales maximizarea potenţialului uman din clasa de mijloc – ax al oricărei democraţii funcţionale şi motor al dezvoltării noastre economice – într-o lume competitivă şi în rapidă transformare, unde ratarea poate antrena nu doar indivizi, ci întregi naţiuni. Ratarea colectivă nu e un joc de societate în care cineva câştigă, cât o fundătură istorică în stare să

deterioreze calitatea vieţii tuturor, sub dominaţia unor actori externi care prefac democraţia într-o farsă şi suveranitatea într-o umbră. Efortul fiecărei familii pentru buna educaţie a urmaşilor săi e un micro-antidot la blestemul unei vieţi comunitare mediocre, fără urmă de rafinament şi competenţă a dialogului social. Suntem cu toţii afectaţi de „aranjamentul” prost al tranziţiei postcomuniste, în care fabrici de diplome şi industria doctoratelor plagiate compromit orice aspiraţie meritocratică, expunându-ne unei vieţi publice (şi personale) sub semnul provincialismului demotivant, cenuşiu, sălciu şi exasperant. La finalul veacului XIX, un arhitect român deplângea „neastâmpărul nostru de mitocani îmbogăţiţi” După glaciaţiunea comunistă, care a simulat o modernizare *in vitro*, ţinând naţiunea departe de fluxurile ideatice şi realităţile lumii „libere”, acest neastâmpăr sterp, dăunător şi patetic pare să fi reînceput *de plus belle*... Nu ne vom putea trata ura de sine şi complexele de inferioritate decât *punând mâna pe carte*, străduindu-ne să extindem accesul la cunoaşterea de bună calitate şi oferindu-ne mai mult decât parodia unei elite demne de acest nume. Nimeni nu-ţi oferă fericirea pe tavă. Până şi Constituţia americană postulează dreptul acelei *pursuit of hapiness*, care presupune răsplata laborioasei lupte cu ignoranţa şi autosuficienţa. O naţiune fericită e o naţiune care îşi sporeşte forţa geopolitică după ce a cules roadele educaţiei consistente: performanţă, competitivitate, pârghii diplomatice şi proiecţia de *hard* & *softpower*. Vom atinge viteza de croazieră numai dacă vom lucra individual, familial, asociativ şi politic pentru reabilitarea respectului social faţă de cultură, educaţie, elita intelectuală şi creaţiile sale. Adică pentru sporirea capitalului uman. Deocamdată, am produs, prin

contraselecţie, o clasă politică extrasă parcă din anii 1980, de care ne e ruşine şi care ne vinde soarta colectivă la solduri. O pseudoelită de prădători retrograzi, analfabeţi digital (când nu sunt analfabeţi *tout court*), perfect paralelă cu agenda secolului 21, îngânată după ureche. În vreme ce IBM propune primele versiuni comerciale de computere cuantice (30 qubiţi, deocamdată), noi nu am reuşit nici măcar să ne jalonăm teritoriul cu autostrăzi (accesibile nemţilor şi italienilor încă din anii 1930). Concepte tot mai uzuale – să zicem cele referitoare la tehnologia *Blockchain* – sunt practic necunoscute într-o societate care numără „demnitari” mândri că nu folosesc cardul bancar. Uriaşul şi nefastul fond de *neîncredere* acumulat în comunism îi face pe românii obişnuiţi reticenţi faţă de inovaţie şi cooperare, opaci în faţa cunoaşterii şi dispreţuitori (în lipsă de altceva) faţă de orice informaţie capabilă să zdruncine prejudecăţile moştenite. Piaţa noastră îi îmbogăţeşte pe manelişti (nu-i vorbă, şi *rapperii* americani şofează Rolls-uri albe şi poartă blănuri de şinșila) în vreme ce se aşteaptă ca prelegerile publice dedicate oricărui subiect cultural să fie… gratuite. Ne-am instalat în nevroza subdezvoltării, pe care numai cultul neoromantic al excelenţei personale o va putea corecta (dimpreună cu o rată mai bună de absorbţie a fondurilor alocate politicilor de convergenţă, la nivelul UE). Nu putem rămâne indiferenţi la tragedia din România actuală, unde *statutul copilului* (formal ameliorat prin import legislativ) rămâne precar. Nu mai suntem în anii ’90 (când îngrozeam lumea civilizată prin hoardele noastre de *aurolaci* şi lagărele de concentrare deghizate în orfelinate), dar persistă în mentalitatea noastră ţărănească fie reificarea minorului (tratarea lui ca *obiect posedat*), fie abordarea lui ca fiinţă în fond

lipsită de drepturi. În mult sărbătoritul an al Centenarului, un raport... guvernamental arăta că 42% dintre tinerii sub 18 ani sunt expuşi riscului de sărăcie şi abandon şcolar: cea mai ridicată rată din UE. Pe scurt, a te naşte la ţară (sau în localităţile cele mai mici şi drastic dezindu-strializate) îţi îngroapă viitorul din faşă. Ştiu o localitate din Năsăud – cu opt mii de locuitori şi în curs de urbanizare – unde niciun elev nu a trecut probele bacalaureatului. Acuzăm adesea, exagerând retoric, tot soiul de *neajunsuri*, numai că pentru decăderea educaţiei publice în anii recenţi nu găsim suficiente sirene de alarmă. Dacă aproape unul din doi copii români e prea sărac şi prea puţin încurajat social pentru a deprinde măcar o meserie cinstită, urmează nu o nouă generaţie de sacrificiu, ci un dezastru comunitar cât un crater post-atomic. Am dorit să scriu această carte şi pentru a contribui, oricât de palid, la conştientizarea acestor carenţe sistemice, ajunse într-un punct insuportabil.

Creşteţi şi vă înmulţiţi şi umpleţi pământul şi-l supuneţi!

Porunca divină transcrisă în *Cartea Genezei* (1, 28) s-a confirmat în toată istoria umană. La început atât de lent, încât concretizarea ei ar fi putut fi pusă la îndoială. Apoi, uniform accelerat, până la Renaştere şi Reformă, când Europa – matricea civilizaţiei iudeo-creştine (pornite din Orientul Mijlociu şi proiectate global) – a provocat, cu tot cu ştiinţele, artele şi viziunile sale utopice, o nemaipomenită efervescenţă creativă şi... procreativă. Când comparăm sutele de mii de vânători-culegători care trăiau pe Terra înainte de inventarea agriculturii cu cele aproape opt miliarde de oameni profilaţi în secolul 21 după Hristos, ne apucă

ameţeala. Acum ne-am înmulţit „prea mult” (o spunea deja Malthus) şi suntem actorii Antropocenului, o Eră a Omului definitiv instalată, dacă omenirea însăşi nu va fi sursa propriei sale extincţii. Spaţiul s-a restrâns graţie transporturilor aviatice şi mijloacelor digitale prin care comunicăm. Planeta pare mică nu doar la scara unui cosmos a cărui imensitate e tot mai îndrăzneţ cartografiată astronomic, ci şi în raport cu specia dominantă, care continuă să construiască, să distrugă ecosisteme, să determine (chipurile involuntar, adică inerent) extincţia multor alte specii vii şi să dezvolte exponenţial cunoaşterea, făcându-i pe indivizii componenţi să trăiască într-o lume tot mai complicată, dură, plină de anxietăţi. Bacteriile şi viruşii sau pandemiile de soiul ciumei negre ori al gripei spaniole din Primul Război Mondial s-au întrecut, la concurenţă cu genocidele şi gulagurile veacului 20, în rărirea demografică a omului, dar tendinţa de creştere, înmulţire şi stăpânire a continuat să fie definitorie, ba chiar implacabilă. Mulţi intelectuali, precum socialistul G.B. Shaw, au dezvoltat chiar o psihoză a suprapopulării. Cu sarcasmul său adesea infantil, Cioran exclamă: „acei copii pe care nu i-am vrut – de-ar şti ce fericire îmi datorează!” Concepţia creştină potrivit căreia fiecare copil e un dar de la Dumnezeu (care trebuie legată şi de trauma pruncucidului irodian, relatat în marja Nativităţii) e în conflict cu pretenţia unei vieţi de bună calitate, pe care nimeni n-o poate proteja fără un strict control al natalităţii. Eugenia şi eutanasia sunt feţele aceleiaşi medalii antiumaniste, bătută în numele preocupării (mai mult sau mai puţin „ştiinţifice”) pentru o viaţă îmbunătăţită.

Aşa cum aminteam, în duhul lui Raymond Aron, nicio generaţie nu a ştiut *din ce e făcut viitorul*, chit că s-a străduit mereu să-l prefigureze, prin profeţii, opere

de ficţiune sau predicţii mai mult sau mai puţin riguroase. Actuala „serie” nu face excepţie pe scena acestui mărunt şi grandios *theatrum mundi* unde ne interpretăm, o clipă, rolul. Ba chiar suntem convinşi – prin metafore de soiul *efectului fluture*, prin teoria anti-fragilităţii ori cea a factorului multiplicat aleatoriu(*lebedele negre*) – că viitorul e mai nesigur, neclar şi imprevizibil ca oricând. Aşa cum nu ştim ora morţii personale, nu ştim pe ce căi o va apuca umanitatea nu peste un secol sau un mileniu, ci peste un deceniu. Pe măsură ce intelectul nostru se rafinează şi produce mai multă informaţie despre universul mare sau despre lumea subatomică, despre funcţionarea creierului şi despre mecanismele psihosociale activate în sfera politică, suntem tot mai neliniştiţi, dacă nu chiar convinşi că... nu avem un viitor garantat. Autoportretul mereu neterminat al umanităţii continuă, deşi omul însuşi pare cumva estompat, „copt” pentru propria-i dispariţie. Nu degeaba scria Samuel Butler că „părinţii sunt ultimii oameni de pe pământ care merită să aibă copii” Problema noastră imediată nu e stingerea Soarelui (peste 4, 5 miliarde de ani) şi nici migraţia umană spre planete susceptibile de locuire, în următorul mileniu, ci amenajarea casei terestre la nivelul generaţiei căreia îi dăm naştere sau pe care o educăm acum. În 2050, vom fi zece miliarde... Sir Martin Rees, fost decan la Trinity College, Cambridge şi actual astronom al curţii regale britanice, a schiţat, într-o carte recentă despre perspectivele umanităţii, ce e deja probabil să ne aştepte: vom renunţa la industria cărnii de vită (prea mare consumatoare de apă şi energie), vom introduce în meniu insectele, vom trece la o formă de energie curată accesibilă global (ca să nu ajungem în situaţia de a tempera clima prin injecţie de aerosoli în stratosferă), vom rata moralizarea legală a

ingineriei genetice şi vom căuta – cu incerte rezultate – să menţinem roboţii evoluaţi pe traiectoria unor decizii umane. E greu să vezi într-un asemenea scenariu anticipativ o sursă de bună dispoziţie.

Acestui pesimism istoric îi corespunde un versant optimist: dacă vom epuiza resursele energetice necesare civilizaţiei noastre, vom dezvolta la timp un minerit extraterestru, vom coloniza alte planete, vom prelungi speranţa de viaţă prin transplantul de organe donate sau chiar vom genera o specie postumană, net superioară, calibrată pentru o condiţie paradiziacă.

În aşteptarea acestei noi vârste de aur, piaţa cărţii a fost inundată cu literatură aspiraţională (cum să devenim mai performanţi) şi motivaţională (cum să fim, totuşi, fericiţi). Acolo unde secularizarea a evacuat transcendenta, instalându-ne într-un deşert spiritual, apar tot soiul de mici Moise dornici să ne arate calea spre Pământul făgăduinţei: locul unde curge lapte şi miere. Starea unde ai înţelepciunea de a vedea din nou viaţa ca pe un dar divin sau cel puţin dezirabil. Noii uriaşi biblici sunt azi giganţii digitali şi figurile iconice de soiul lui Steve Jobs sau Elon Musk, care visează măreţii sublime, lăsându-ne impresia că au şi resursele necesare pentru a le întruchipa. Pe scurt, fabricăm (şi ne agăţăm de) orice *speranţa* pentru a ne menţine tonusul supravieţuirii: programul genetic ne cere asta. Şi frica de moarte (mai exact, de anihilare iremediabilă) ne inspiră noi *ordini imaginare* menite să compenseze lacunele realităţii aşa cum o ştim.

Mai mult: nevoia de optimism e adictivă. Lucrează ca un drog. Pe fondul unei pesemne hiperbolice euforii tehnologice, preluăm imediat veşti bune, deşi suntem invadaţi de ştiri alarmiste, apocaliptice. Tot ce putem anticipa, în linii foarte mari, e că observabilul fenomen de accelerare a istoriei va

continua, nu neapărat uniform: vrem ca „maşina” lumii să se deplaseze tot mai rapid către o destinaţie incertă... E foarte plăcut să-ţi petreci imaginar sfârşitul lumii la gura sobei (o apocalipsă în botoşei) ori aşezat într-un Starbucks, în timp ce derulezi pe telefon oferte simpatice pe OLX şi solduri pe Amazon. Discursurile catastrofiste au căpătat, prin supralicitare, un ce derizoriu. Nu ne mai putem convinge nici măcar de tragedia finală pe care o tot invocăm.

Deocamdată, să ne mulţumim cu faptele direct observabile: familia „tradiţională” a suferit în Occident modificări ajunse şi în Estul postcomunist, cu greu integrat în blocul liberal şi democratic al lumii libere. În Franţa, o căsătorie din trei sfârşeşte prin divorţ. Recăsătorirea serială e tot mai frecventă. Familiile se recompun: fiecare soseşte în noul cămin cu progeniturile *prealabile*. Au dispărut socialmente *proletarii* de altă dată, al căror nume decurgea din singura lor avere: forţa de muncă a copiilor (*pro les*). Toată lumea vrea să fie liberă (de obligaţii) şi mizează pe serviciile publice oferite de stat. Tinerii se căsătoresc abia după 30 de ani, pentru că vor să se *distreze*, să-şi consolideze veniturile printr-o mai bună fixare în carieră şi să fie siguri că au ce le oferi eventualilor copii. Mamele *single* se întâlnesc la tot pasul, poate şi ca efect pervers al emancipării feminine. Ea era legitimă, a devenit firească, rămâne incompletă, dar a eliberat femeia şi de obligaţia tradiţional subînţeleasă de a-şi urma soţul oriunde... Odinioară, de la Rousseau (care şi-a abandonat copiii) până la Lev Tolstoi (despre care soţia lui nota în jurnal nu doar că e indiferent faţă de educaţia lor, dar socoteşte că e o crimă până şi să *trăieşti* alături de familie), multe personalităţi culturale au postulat,

practic, un soi de drept al omului „mare” de a-şi apăra egoist creaţia, fără să se mai îngreuneze cu povara îndatoririlor parentale. Una dintre fiicele lui Nicolae Iorga îşi amintea, cu un umor probabil involuntar, că „tata era un domn impozant, cu o barbă mare, *care trecea uneori prin salon”*. Azi, şi acest discutabil „drept” s-a democratizat... Oricum, Europa e afectată de un galopant declin demografic. Părinţii sunt primii care ştiu că următoarea generaţie va plăti, lipsindu-se de prosperitatea occidentală postbelică, datoriile publice acumulate prin dezvoltarea *statului providenţă*. Îţi trebuie deja un anume cinism (sau o doză de inconştienţă) pentru a aduce pe lume progenituri despre care ştii deja că vor avea *de tras* mult mai greu. Fireşte, familia-aşa-cum-o-ştiau-bunicii (cu mulţi copii şi *pe viaţă*) rămâne încă vie în mediile creştin-practicante din
Occident, supravieţuind încă şi mai bine în Estul postcomunist, unde tradiţia e mai puţin erodată de galopul nihilist al postmodernităţii. Problema e că, azi, un copil înseamnă mult mai multe cheltuieli obligatorii decât acum jumătate de veac. Mai mult de doi copii înseamnă, la rigoare, nu neapărat ruina, dar sigur limitarea consumului părinţilor până la cote... ascetice. Pe vremuri, hainele treceau de la cei mari spre mezini, iar familia avea ca obligaţie unică hrănirea clanului, plus asigurarea accesului la şcoala publică, gratuită. Acum, un copil creşte într-un mediu de clasă mijlocie, unde fantasmele comerciale legate de statutul personal (haine *de firmă*, gadgeturi tehnologice, vacanţe costisitoare, meditaţii private şi taxe şcolare în străinătate) deschid o competiţie nemiloasă între părinţi şi, bineînţeles, între copii: nu prea mai contează cine eşti, ce ştii, ce talente te profilează şi ce ambiţii intelectuale ai. Societatea te judecă după aparenţe, iar

aparenţele nu pot fi „salvate” decât cu bani grei. Toate aceste presiuni descurajează apetitul procreaţiei, chiar dacă recentul trend *minimalist* („aruncă din casă tot ce e în plus şi consumă strictul necesar”) câştigă tot mai numeroşi adepţi. După modelul vedetelor de film sau din muzică, mulţi se abţin să conceapă copii – până când e prea târziu, biologic – şi atunci recurg fie la procrearea asistată, fertilizare *in vitro*, fie la adopţia de prunci (eventual de altă rasă, pentru a face şi un *statement* public de solidaritate cu lumea săracă).

E chiar ciudat să vezi că milenialii, sau chiar părinţii lor, deşi dezvrăjiţi, adică obişnuiţi să încalce pe rând toate tabuurile, în numele unei asumate aspiraţii spre autonomie, se descurcă atât de greu cu aspecte ale vieţii odinioară subînţelese. Cultura internetului a banalizat proliferarea pornografiei, numai că versantul ei autoprohibitiv (prin mijloace contraceptive de tot soiul) reuşește să separe sexualitatea umană de scopul ei primordial. A face dragoste (sau *sex*, cum se spune, tot mai mult, şi în româneşte) e doar o faţă a plăcerilor egoiste la care părem din oficiu abonaţi, fără legătură cu durata lungă a responsabilităţilor părinteşti, imaginate ca povară nesuferită şi, prin urmare, puţin sau deloc atractivă. Dacă dorinţa de a avea copii revine în viaţa acestei generaţii, ea se adaugă plictisului consumist, asemenea unei promisiuni exotice de reaprindere magică a dorinţei. Dacă tot le-am cam *fumat* pe toate, de ce n-am încercat şi *chestia* asta? Dacă prieteni din cercul nostru au făcut pasul, apare mimetismul care ne îndeamnă să-l facem la rândul nostru, măcar pentru a ne completa colecţia de *experienţe*. E ca şi cum taina supremă prin care viaţa însăşi se perpetuează, prin naşterea unor alte persoane irepetabile, n-ar fi decât o altă faţă a competiţiei cu cei din categoria noastră

socioprofesională, care ne irită atât de mult dacă ne-o iau înainte.

O scriu pe şleau: decât să devii părinte într-o asemenea optică frivolă, mai bine te abţii. Nu meriţi demnitatea parentală dacă eşti deja sigur că-ţi vei transfera propriile responsabilităţi asupra statului, asupra unui personal domestic (*babysitters*, bone) sau asupra unor roboţi inteligenţi şi GPS-uri de supraveghere la distanţă a *micuţului*. Evident, vei recurge şi la asemenea propte, căci îţi urmezi cariera, cu datoriile sale absorbante, dar e preferabil să iei decizia numai dacă îţi asumi esenţialul datoriilor complexe care asigură umanizarea armonioasă a urmaşului tău. Cărţulia aceasta conţine o foaie de parcurs pentru cei care vor să devină părinţi (demni de acest statut) şi pentru cei care, deja părinţi, se ocupă de copii minori, în formare. Primilor le voi desemna cadrul mai larg pe care viaţa cotidiană l-a ascuns, spunându-le, cu argumente limpezi, de ce avem datoria de a deveni părinţi, măcar dacă suntem biologic şi anatomic în stare de aşa ceva. Celorlalţi le voi plasa o seamă de sfaturi practice derivate din propria mea experienţă, dar şi din modul meu de a înţelege cuprinsul unei vieţi mulţumitoare.

Volumele despre *parenting* au invadat piaţa cărţii. Au chiar o secţiune dedicată, prin toate librăriile mai mari. Se bucură şi de un public avid, condiţie a neîncetatei lor apariţii. Nu dau multe parale pe aşa ceva. Reţetarul funcţionează în gastronomie şi farmacie, nu şi în domeniul modelării omului. Acest gen pseudoştiinţific încarnează o mică obsesie a modernităţii rousseau-iste (vezi „cărămida” *Emile ou De l'education*). Am moştenit din Iluminismul european convingerea că există o stare naturală a omului, din

care ieşim prin dresură socială. Literatura motivaţională sfidează, din rațiuni comerciale, adevărul că nu există formule pedagogice universale, a căror aplicare mecanică produce rezultatele *scontate*. Fireşte că anchetele sociologice şi datele statistice ne furnizează informaţii despre felurite bune practici, la care putem reduce, în primă instanţă, neprevăzutul şi accidentul individual. Acestea au o valoare indicativă, fără să acopere diversitatea nesfârşită a situaţiilor concrete. Rostul educaţiei» e social, căci vizează intrarea în circuit a unor noi adulţi responsabili, dar nu orice adult responsabil e şi un ins fericit, creativ, împlinit. Pe de altă parte, poţi face aproape tot ce trebuie, ca educator, fără să elimini riscul unor derive incontrolabile. Oricât te-ai strădui, oricât ai fi de riguros şi consecvent în aplicarea unor principii şi transmiterea unor valori etice sau intelectuale, copilul tău rămâne un necunoscut din care pot ţâşni revolte, atitudini, opţiuni şi refuzuri complet anapoda. Avem doar îndatorirea de a ne juca rolul parental cât mai serios, neuitând că e *un joc* şi că libertatea constitutivă a fiecărei persoane umane se poate afirma rebel, impredictibil (uneori e de-a dreptul util să o facă, pentru a evada din sindromul „medicului posibil prost, tocmai pentru că arată a medic”). Ideea că buna educaţie e o investiţie menită să raporteze profituri se aseamănă cu disonanţa cognitivă a celor care confundă *frecvenţa* cu *intensitatea* unui fenomen. Se cade să reţinem faptul (de bun-simţ) că nu ştim din ce e făcut viitorul fiecăruia, deci nici rezultanta lui colectivă. Din orice ar fi însă făcut (cu excepţia unui eveniment catastrofal, fără supravieţuitori), putem fi siguri că un copil bine educat va fi în stare, mereu, să se reinventeze, adică să continue pe drumul ascendent al formării de sine (care e labirintic, dar nu aleatoriu).

Chiar dacă va „apuca”, din cauza nebuniilor omeneşti, o epocă de mari turbulenţe, el va fi optim echipat pentru a nu-şi rata viaţa, salvând esenţialul reperelor ei fundamentale. Ne putem declara mulţumiţi, ca părinţi, dacă copilul nostru a ridicat media societăţii în care trăieşte. E singura aşteptare rezonabilă, bazată pe capacitatea noastră de a coopera pentru binele comun. S-au născut genii în familii mizerabile, aşa cum din familii ilustre au putut rezulta idioţi desăvârşiţi. Pe unii, împinşi mereu spre optimul educaţiei formale, nimic nu i-a putut devia de la un destin mediocru. Se cuvine să ne limităm la ce putem transmite copilului, oferindu-i o ambianţă orientată spre lucrurile permanente: dexteritatea de a da un sens propriei existenţe exprimă şi explică toate tainele pedagogiei. După mine, cel mai bun educator nu e simţul comun (depozit de clişee moarte) cât *înţelepciunea* moştenită în suita generaţiilor şi adaptată la veacul nostru, cu toate „oportunităţile & provocările” sale. Averea bunei educaţii e fondul spiritual în care bunul-simţ al supravieţuirii preia, ca pe un veşmânt, retorica şi noţiunile fiecărei epoci istorice.

Una dintre cele mai pasionante scriitoare din veacul 20, Marguerite Yourcenar, n-a fost niciodată la şcoală. Poseda o acută inteligenţă nativă, greu de afirmat într-o lume dominată de bărbaţi. Aparţinea unei familii aristocratice. Tatăl ei (singurul părinte de care s-a bucurat, căci mama sa a pierit aproape imediat după ce i-a dat naştere) a învăţat-o greacă veche şi latină (baza culturii umanistice – de la Părinţii Bisericii, trecând prin proto-universitatea creată la Aachen de Carol cel Mare, până la umaniştii Renaşterii), însă viitoarea romancieră n-a obţinut nicio diplomă (cu excepţia celei de bacalaureat, prin corespondenţă). Formaţia ei s-a desăvârşit prin lecturi

personale asidue, vizite insistente la marile muzee europene, stagii goetheene în Italia şi byroniene în Grecia, precum şi din laborioasa documentare la Yale, Harvard şi Hartford (unde a lucrat pe cont propriu, după stabilirea în SUA). Fireşte, ca franţuzoaică, ar fi putut frecventa Marile Şcoli, precedate de anul pregătitor la faimoasele licee pariziene Henri IV sau Louis le Grand. Nu vreau să o dau ca pildă pentru a discredita educaţia formală sau ca manifest pentru aşa-numitul *unschooling*, care trădează tot mai vizibila neîncredere a părinţilor faţă de sistemul şcolii publice. A fost o persoană privilegiată prin naştere şi mediul familial rafinat. Rămâne însă un exemplu despre forţa autodidactică a formării de sine, pentru oricine primeşte, la timp, impulsurile cele mai judicios dirijate spre cultura înaltă, altfel spus, spre cea autentică, neparazitată de kitsch, improvizaţie şi fals.

Copiii sunt ambasadorii noştri din imperiul posterităţii, cu condiţia de a nu-i reduce la *versiunea noastră mai bună*, ci de a-i conduce spre *versiunea lor cea mai bună*. Nu cred să existe vreo cale mai democratică spre privilegiul eventualei capodopere: nu oricine îl poate sculpta pe *David* sau *Pietà*, aşa cum a reuşit Michelangelo, dar există destule probabilităţi ca „oricine” să devină mama sau tatăl unui nou Michelangelo (aşa cum poate aduce pe lume un nou asasin în serie, precum Ted Bundy, un fost copil „absolut normal” şi dus la biserică...). Îi evocăm adesea, plini de admiraţie, pe marii oameni ai istoriei, în vreme ce neglijăm bucuria, mândria şi uluirea (îndeobşte anonime) din sufletul celor care le-au dat viaţă. Admitem că zestrea genetică şi buna educaţie nu ajung pentru a explica un destin excepţional: împrejurările (adică suma factorilor obiectivi care nu

depind de acţiunea individuală) ocupă restul tabloului. Din dragostea dintre bărbat şi o femeie rezultă adesea un copil sau mai mulţi, pe care nu-i aducem lângă noi cu gânduri de mărire, ci din interiorul banal al vieţii noastre-aşa-cum-ne-este-dată. Există însă, ori de câte ori un copil se află *in statu nascendi*, o doză inefabilă de emoţie, din care nu lipseşte speranţa, în forma sa ideală şi absolută. De aici pleacă forţa deciziei de a deveni părinte şi tot de aici apar ambiguităţile morale şi emoţionale capabile să tulbure claritatea proiectului pedagogic. E firesc să-ţi doreşti, după „o viaţă de om”, să „laşi ceva în urma ta” *Urma* e cuvântul-cheie. Suntem sau nu religioşi, credem sau nu în supravieţuirea noastră în cealaltă dimensiune, numai că trăim în (post) modernitate, care a înlocuit transcendenţa prin istorie şi natura prin cultură, aşa că e oarecum inevitabil să vedem *lumea de apoi* ca pe un teren imanent, plasat în viitorul terestru. Aşa cum producţia de bunuri simbolice vizează reproducerea memoriei colective (deci lupta cu *uitarea*}, procreaţia sudează lanţul celular al proiecţiei biologice. Marcus Aurelius, împăratul stoic, ne cerea să ne gândim la momentul inevitabil în care vor fi uitaţi şi cei ce i-au îngropat pe cei ce ne vor îngropa... Prea puţini dintre contemporanii noştri, la nivelul fiecărei generaţii, vor avea parte de o amintire durabilă. În România, stat tânăr al unui bătrân popor cu origini şi trecut pastoral-agrar, e un lux să-ţi cunoşti străbunicii. Doar aristocraţia (distrusă fizic de regimul comunist) avea privilegiul unui arbore genealogic. Sub picioarele noastre zace o magmă anonimă, o hecatombă funerară lipsită de epitaf. Asta şi pentru că societatea ţărănească tradiţională beneficia, ca unică memorie scrisă, numai de arhivele parohiale, ecleziastice. Până prin veacul XIX, pământul nu avea cadastru şi familiile

nu figurau în starea civilă, aşa că venim cumva de nicăieri. Această frustrantă aglutinare s-a decantat mai recent, lăsând loc ambiţiilor de a construi şi de a transmite un patrimoniu. Tot mai mulţi români nutresc ambiţia de a nu fi uitaţi, graţie averilor, creaţiilor şi, fireşte, progeniturilor chemate să le perpetueze amintirea. Iată, spuneam, unde începi să greşești ca părinte. Prima regulă pentru o educaţie reuşită ţine de respectul copilului ca persoană autonomă, cu destin personal şi drepturi aparte, pe care nu le poţi anexa, deşi tocmai asta fac cei mai mulţi părinţi români, inspiraţi de dictonul troglodit „eu te-am făcut, eu te omor!” Un părinte talentat e cel care se bucură că urmaşul său e omul lui însuşi, într-un parcurs pe care-l poţi doar prefigura, prin dărnicia ta sacrificială, consimţită şi jubilatorie. Spunem: *copiii mei*, *băiatul* sau *fata mea*, dar am ratat pariul pedagogiei reuşite dacă luăm expresia literal. Copilul e cu atât mai autentic *al tău* cu cât reuşește să fie nu copia ta epigonică ori proprietatea ta privată, ci o fiinţă liberă, cu o personalitate distinctă şi opţiuni pe deplin asumate. Educaţia e tocmai efortul sistematic de a pregăti terenul unei emancipări autentice, căci – după cum spunea Pitagora (citat de Diogene Laertios, VIII, 29) – „pruncul posedă în el însuşi toate *raţiunile* vieţii”.

Omul nu e doar singura fiinţă inteligentă, conştientă de sine şi de mortalitatea sa, ci şi unica făptură terestră care nu-şi realizează condiţia în chip automat. Ne naştem cu toate caracteristicile potenţiale ale oricărui *homo sapiens*, dar străbatem un îndelungat proces de *umanizare*. După cum scrie Edward O. Wilson, „natura umană este ansamblul de regularităţi ereditare din dezvoltarea mentală care împinge evoluţia culturală într-o direcţie în dauna

altora, conectând astfel genele şi cultura în creierul fiecărui om”. Devii om dacă nu te confunzi cu animalitatea, cu divinitatea (sau versiunea ei sumbră, demonică) şi cu tehnologia creată de predecesorii tăi. Eşti obligat să te separi de aceste trei genuri proxime. Numai aşa se degajă umanitatea caracteristică, frumoasă, vulnerabilă, creatoare şi tragică spre care putem, legitim, aspira. Luaţi la întâmplare cazul unui adult eşuat: ba se poartă *ca un animal*, ba se autoglorifică asemenea unui idol (citiţi manualul dictatorilor), ba se lasă subjugat de tehnică (devenind robul ecranelor şi telefoanelor mobile sau subiectul pasiv al unor mecanisme statale etc.). Ca să fie om deplin, orice individ trebuie să ia distanţă faţă de aceste trei registre şi ipostaze ale realităţii. Animalul trebuie disciplinat social şi ridicat până la viaţa intelectuală. Dumnezeu (sau elementul numinos, transcendent, suprauman) trebuie să fie modelul ultim, niciodată atins şi nicicând degradat la scara celor strict omeneşti. Tehnologia e instrumentul prin care dominăm natura, dar nu are voie să devină baza unei ficţiuni bionice şi nici a unei tiranii robotizate. Un părinte isteţ pricepe că umanitatea copilului său nu e un *dat*, ci mai curând *rezultatul* acestei triple separaţii, care lasă loc adevărului şi certifică o umanizare plauzibilă. Ce vă spun aici se străvede şi în vorbirea curentă: cutare *m-a făcut om*. În mod obişnuit, înţelegem prin asta că acel binefăcător m-a ajutat să mă educ, mi-a îngrijit sănătatea sau m-a promovat în poziţia profesională visată. Sensul efectiv al expresiei este, aşa cum m-am străduit să arăt mai sus, cu mult mai complex şi mai solicitant. Amintiţi-vă (dacă sunteţi creştini practicanţi) pasajul din *Crez* dedicat lui Iisus Hristos: *care pentru noi oamenii şi pentru a noastră mântuire s-a pogorât din ceruri şi s-a întrupat, de la*

Duhul Sfânt şi din Maria Fecioara, *şi s-a făcut om*. A te face om implică deci procesualitatea unei dinamici de mare precizie. Nici măcar Dumnezeu, Creatorul a toate, nu se naşte om, mecanic, asemenea unui pahar de cafea care se umple în nişa unei *vending machine*, după ce am apăsat un buton. Şi, à-propos de ce vă spuneam mai sus, El se „face" om pentru că se „goleşte" în prealabil de propria Lui slavă divină (fără să-şi anuleze însă natura divină). E ceea ce teologii numesc *kenoza* christică (de la un verb grecesc desemnând *deşertarea* unui vas). Altfel spus, pentru ca omul să apară, nu e suficientă naşterea sa naturală, prin expulzarea în afara pântecului matern a unui fat ajuns „la termen". E nevoie de construirea dedicată şi delicată a unui *spaţiu* al umanităţii sale. Părinţii sunt, fie că o ştiu, fie că nu, arhitecţii acestei construcţii, echivalente cu o a doua concepţie.

Această re-naştere se petrece sub asaltul unui carambolaj de întâmplări neprevăzute, ca să nu spunem sub o crudă roată a norocului. În fapt, nu ştim *cui dăm viaţă*. Există în noua fiinţă apărută la suprafaţa existenţei o sumedenie inextricabilă de posibilităţi, pe care convocarea arhaică a *ursitoarelor* din basme o sugerează neliniştitor. Gândiţi-vă că mamele oricărui viitor om de seamă – de la Platon şi Francis Bacon, până la Einstein şi Marie Curie – au avut sub ochi, după travaliul naşterii, acelaşi prunc aparent chinuit de confruntarea cu lumea extrauterină: o biată făptură ridată ca un Matusalem (sau un Sharpei!) care gângureşte în căutarea sânului matern… Fireşte, anxietatea prenatală a părinţilor e mult redusă, azi, prin imagistica ecografelor, care dezvăluie, cu o supremă impudoare, sexul pruncului, aşa cum poate anunţa, într-o clipă fatală, eventualele sale malformaţii.

Aceste aparate medicale obiectivează fătul, îl reifică şi îl verifică, asemenea unui cântar pe talerul căruia se depune o marfă fără viaţă. Chiar dacă mortalitatea infantilă a scăzut (chiar şi în economiile emergente), progresul medical nu diminuează misterul concentrat în noul născut. Cine va fi? Ce va fi? Cum va fi? Cât va fi? Iată întrebările pe care le lăsăm fără răspuns, pentru că nimeni nu le poate da vreunul, înainte de vremea amintirilor şi a bilanţurilor crepusculare. De fapt, bucuria naşterii e deocamdată prioritară. Dacă pruncul e sănătos (i se dau, de altfel, şi *note* natale, pentru primul şi poate cel mai complicat examen), toată lumea e veselă, ba chiar fericită, gata să posteze fotografii pe Facebook, pentru a face, *urbi et orbi*, marele anunţ triumfal. Deşi camera e pregătită, cu pătuţ şi jucării (muzicale), cu stocuri de pampers şi instrumentarul alăptării (incluzând pompiţe şi pâlnii), deşi familia extinsă, începând cu bunicii, s-a reunit prompt şi entuziast, deşi cărţile de puericultură se adună pe noptiere, părinţii se simt cumva descumpăniţi (mai ales dacă e prima lor experienţă). Înainte de a-şi introduce pruncul în ritmul *obiceiurilor definitorii*, ei sunt cei care trebuie să dobândească competenţele primare ale „meseriei” şi să-şi asume veghea, deficitul de somn, starea de alertă. Un întreg trecut uman se recapitulează în acest *knowhow* deprins la faţa locului. Nimic, într-o viaţă de om, nu egalează triumful pruncului care ţipă pentru a celebra taina naşterii sale: te uiţi la acea făptură plăpândă ca la un suveran inexplicabil, a cărui forţă provine din chiar *ceea ce este*, *pentru că fiinţează*.

Partea I

EDUC, DECI MĂ EDUC

Numeroşi părinţi fac greşeala de a considera educaţia (doar) ca pe un transfer de cunoştinţe şi abilităţi. E ca şi cum, din ziua zero (am venit acasă, de la

maternitate) până la *graduation party*, am descărca pe discul dur al creierului infantil suma datelor pe care le purtăm noi înşine, urmând ca procesul să fie completat printr-un masiv *download* operat la scoală şi în restul interacţiunilor sociale. Această viziune vine din Evul Mediu, când se considera că mintea e o *tabula rasa* – o tăbliţă goală – pe care se aştern „informaţiile" dictate de autorităţi (familie, biserică, „patroni" de tot felul, prinţi, regi etc.). Nu putem nega partea ei de adevăr: copilul se dezvoltă prin preluare directă şi mimetism, iar cortexul său e complet matur abia pe la 24 de ani: el reproduce ceea ce vede şi aude, absoarbe (la început necritic) toate explicaţiile, definiţiile şi noţiunile care-i sunt pasate în conversaţia zilnică şi, mai apoi, în instituţiile „formative" prin care-i este dat să treacă. Mai e însă ceva, şi încă esenţial: copilul ne oferă un *feedback* continuu, care modifică în timp real propriul nostru „mesaj" pedagogic. Adică ne educă şi el pe noi, obligându-ne să ne transformăm propria viziune despre lume în dialogul activ pe care-l presupune îndelungata ucenicie a umanizării. Să zicem că un părinte de formaţie filosofică începe să-i spună copilului ce sunt *timpul* şi *spaţiul*. Îi va livra definiţiile cele mai simple, dar în termenii culturii sale. Dacă nu se face înţeles, îşi va muta efortul explicativ în alt registru (poetic sau analogic) şi va reformula definiţiile până când capătă confirmarea faptului că micuţul sau micuţa a început să asimileze termenii. Nu e vorba numai de faimoasa „coborâre la mintea copilului", cât de faptul că replica infantilă îţi modifică propria înţelegere a fenomenelor vizate. Orice informaţie plantată mecanic în mintea copilului, sub pavăza autorităţii („e aşa pentru că spun eu că e aşa"), va fi respinsă în final, pe căi explicite sau inconştiente. Dacă pleci mereu de la convingerea că vlăstarul tău e o persoană diferită, plină de resurse

care nu-ţi aparţin şi nici nu pot fi subordonate forţat, vei pricepe că întreaga aventură a pedagogiei e bilaterală, dinamică, reflexivă şi reciproc modelatoare.

În secolul 21 (de fapt, după al Doilea Război Mondial) cunoaşterea occidentală a explodat: volumul ei a crescut exponenţial, în vreme ce paradigma „socratică” (transmiterea cunoaşterii pe filiera maestru-discipol) s-a atomizat, divizându-se iniţial în curente concurente (structuralism, marxism, mai apoi psihanaliză, ştiinţe cognitive). Pe plan mondial apar, de pildă, peste 4.000 de reviste dedicate ştiinţelor sociale. Plus sute de mii de articole. Cine le mai poate parcurge? Profesorii universitari occidentali se plâng adesea de faptul că fragmentele de cunoaştere super-specializată, pe care le produc ca nişte vâslaşi de galere, circulă în medii foarte restrânse şi nu mai sunt integrabile într-un tablou cognitiv coerent. Fenomenul interdisciplinarităţii n-a reuşit să evite parcelarea cunoaşterii şi erodarea autorităţii magisteriale. Chiar şi cunoaşterea de vârf – simbolizată prin tezele de doctorat – suferă de pe urma contractualismului şi a demografiei universitare bazate pe numere tot mai mari. S-a produs un soi de proletarizare a corpului profesoral. Unii întreţin iluzia că feminizarea catedrelor (şi a populaţiei studenţeşti) compensează vechiul androcentrism academic, proiectând transmiterea cunoaşterii într-o lumină egalitară şi democratică. Numai în universităţile de top se păstrează un raport generos între personalul didactic şi numărul studenţilor cu care lucrează. În rest, şcolile (de toate gradele) au ajuns nişte combinate industriale aproape anonime. Marile ceremonii, carisma, strălucirea monarhilor universitari, retorica elogiului, frica, favoritismele, instrumentalizarea studenţilor în reţele de putere controlate de magistru – iată tot atâtea aspecte

„tradiţionale” (bune şi rele) exilate într-un trecut revolut. În aceste condiţii, relaţia pedagogică părinte-copil e singura care, înainte şi în paralel cu educaţia formală, poate reconstitui paradigma socratică. Nu mai există, azi, maeştri care-şi „alăptează” discipolii cu ambrozia cunoaşterii, pe fondul unor prietenii asimetrice, al veneraţiei şi afecţiunii exprimate de-a lungul întregii vieţi. Părinţii redevin – dacă îşi asumă această misiune – magiştrii meniţi să acompanieze, cu toată căldura, încrederea şi devoţiunea necesare, formarea intelectuală a urmaşilor lor, începând cu primele luni de viaţă conştientă. Vast program şi dificilă misiune! Mai ales pentru noi, care încercăm să ne educăm copiii sub presiunea unui *Zeitgeist* perfecţionist.

Dacă – după cum propuneam ca definiţie – scopul educaţiei vizează (re)producerea unor adulţi responsabili (aşadar capabili de autolimitare şi contribuţie creativă la binele comun al societăţii pe larg) înseamnă că şi deprinderea vorbirii începe sub acest semn. E clar greşită (şi chiar comică) tratarea copilului care învaţă să articuleze limbajul ca pe un *homunculus*. Creierul are o fantastică plasticitate, aşa cum semnul lingvistic e arbitrar, aşa că *lugu-lugu* e la fel de semnificativ, în contextul nostru intenţional, ca orice alt termen, mai puţin interjecţional. Fiica mea m-a uimit când a rostit, la 11 luni, din căuşul căruciorului, cuvântul *minuscul*. Să nu ne tratăm copiii ca pe nişte idioţi corigibili, ci ca pe nişte parteneri de joacă pe termen lung. Realitatea însăşi e, la urma urmelor, suma unor jocuri de limbaj. N-am putea *informa* magma opacă a materialităţii lumeşti fără această maree de convenţii semnificante. Copilul e într-adevăr mimetic, adaptabil, flexibil şi total vulnerabil, o vreme,

la semnalele primite în mediul său domestic: le preia, pentru că nu are conştiinţa unei alternative (nu are încă de ales). Putem cel puţin să-l „socializăm" printr-un respect practic faţă de personala lui demnitate, fără să-l condamnăm la o condiţie de oligofren simpatic. El e oricum neajutorat: să-i dăm, constant, sentimentul că nu este... Şi putem face asta vorbindu-i *normal*, deci nu ca şi cum ne-am *coborî* mereu „la mintea lui" (slabă). Asta nu înseamnă să-i citim, în loc de primele poveşti, sau de bucăţi instructive din *Legendele Olimpului*, pasaje din tratatele filosofice pe care nu le-am citit, poate, nici noi, ci doar să-i adresăm cuvântul cu o solemnitate firească, străduindu-ne să-i explicăm corect înţelesul fiecăruia. Taina procesului de umanizare pretinde o atitudine *rit*uală. Primele exerciţii pedagogice sunt reuşite dacă găsim media dintre tendinţa (fals protectoare) de a subestima inteligenţa copilului şi ispita (narcisică) de a o supraestima. Părinţii pot deveni prietenii şi partenerii copiilor, într-un climat destins şi totuşi sobru, voios şi angajant. Nu are sens să-l copleşim pe micuţ cu varianta diminutivată a limbii materne. Mă aflam odată, prin adolescenţă, pe o plajă românească, unde o bunică robustă, în costum de baie alb, îşi instruia nepotul cu următorul îndemn de un imens comic involuntar: *Florinel*, *stai copăcel cu poponelul pe colâcel*! De ce să spunem: *păsărică*, *pietricică*, *năsturel*, *bombonică*, *maşinuţă*, *păpuşică*, *căţeluş* sau *plăpumioară*, şi nu *pasăre*, *piatră*, *nasture*, *bomboană*, *maşină*, *păpuşă*, *căţel* sau *plapumă*? Eu unul aş prinde chiar prima ocazie pentru a-i explica „micuţului" („micuţei") diferenţa dintre un termen şi variantele sale diminutive sau augmentative: să înveţe, deodată, că poţi spune, în funcţie de împrejurări, *nas*, *năsuc* şi *năsoi*... Ceea ce contează e tonul afectuos, calm, armonios, care-i transmite

copilului un sentiment de naturaleţe ludică şi plăcerea de a deprinde cât mai repede cât mai mulţi termeni bine definiţi, deodată cu sinonimele sau, după caz, antonimele lor. Copilul nu trebuie să ajungă la concluzia că dialogul dintre părinţi (şi adulţi în general) face parte, prin lexicul şi tonalitatea lui, dintr-un univers separat, care-l exclude. Cel mai eficient e ca el să se simtă, neîncetat, ca parte a unei singure *conversaţii*. Din păcate, mania diminutivării e foarte răspândită: copiii duşi la grădiniţă, de pildă, riscă să dea acolo peste colegi care au preluat deja „boala" din familii unde acest reflex lucrează neabătut: *îmi dai şi mie găletuşa şi lopăţica ta*? *Vezi că ţi-ai pătat şorţuleţul*! Interesantă mi se pare şi contradicţia acestei pedagogii strămoşești, pentru mine inadecvată: părinţii care micşorează cu tot dinadinsul lumea copilului sunt şi cei care-l îmbracă, de pildă, ca pe un mic adult, cu *costumaş*, *sacouaş*, *breteluțe*, *ciorăpei lungi* şi cămaşă cu jabou (odinioară numită, pompos, *cămaşă de Opera*) … Asemenea contraste au fost atenuate graţie industriei vestimentare moderne, care uniformizează copiii într-un registru *casual*. Şi tot mai vedem, ici-colo, părinţi care-şi îmbracă odrasla ca pe un mic fante de Spania, în catifele epatante şi pantof(ior)i de lac…Există în România un soi de ethos nupţial, ilustrat prin complexul *hainelor de gală* (costume din stofe lucioase, de seară, purtate în plină zi, pălării inutil sofisticate, poşete lucitoare, rochii încărcate cu paiete şi accesorii stridente, într-o combinaţie de party newyorkez Art Deco şi nuntă la cort, în sunet de manele). Dacă vom insista suficient asupra argumentului că *adevărata eleganţă nu e niciodată ostentativă*, am putea elimina (cândva) triumful aparent iremediabil al mitocăniei cu ştaif… Am cunoscut în politica românească vreo câteva cazuri

sinistre de show-off permanent: parveniţi care ţineau să pară mereu *scoşi din cutie* şi afişau un inventar de cel puţin 100k, de la costumul Brioni şi cravata Hermès până la ceasul exorbitant din aur roz. Erau, de departe, cele mai distonante şi caraghioase prezenţe din lumea aceea oricum dominată de ambiţioşi fără stofa... intelectuală. Mi-a fost dat să întâlnesc, prin câteva ţări europene, şi adevăraţi bogaţi (cu sau fără patalamale aristocratice): se distingeau prin discreţie, ca să zic aşa. Preferau să se îmbrace comod, în haine deja uzate, dar de excelentă calitate. Nu purtau, de pildă, pantofi din piele de crocodil. Nici ţoale branduite (D & G, LV etc.). Nici ceasuri cât solniţa. Admit, parveniţii noştri îi imită, palid, „după buget”, pe omologii apuseni, de care e plină California. Bine, arhetipul acestui stil românesc – regăsit în tot spaţiul post-sovietic – e, fără dubii, Dubaiul... Nu ne putem deci împăuna cu un protocronism al prostului gust somptuos: am venit prea târziu şi din acest punct de vedere! Aş aminti, dacă tot suntem aici, răspunsul dat de Alex Leo Şerban unei reviste americane care-l rugase să-şi definească stilul vestimentar: *casual*, *with a difference*, a răspuns criticul de film şi eseistul care se apropiase cel mai fidel, în anii ’90 şi 2000, de tradiţia genuină a dandysmului...

În fapt, aventura oricărei educaţii e direct înrădăcinată în nivelul obiectiv de cultură (fie şi generală) pe care l-au dobândit progenitorii: e ceea ce s-ar putea numi capitalul lor simbolic. Dacă citiţi această carte, vă aflaţi deja într-o categorie socioprofesională urbană, conectată, informată, pe care lectura ei o va ajuta să-şi organizeze intuiţiile prealabile, completându-le prin accente (sper) inspiratoare. Există însă şi familii modeste, compuse

din părinţi care au prins din zbor efectele occidentalizării României după integrarea în UE şi care, chiar lipsite de studii superioare, vor ce-i mai bun pentru copiii lor. Oricine are dreptul (şi chiar obligaţia) de a contribui la progresul naţiunii sale ridicându-şi urmaşii pe o altă treaptă de înţelegere a lumii şi de interacţiune cu ea. Mai mult decât atât, cu toţii – bogaţi sau nu, părinţi sau doar profesionişti din toate domeniile – avem şansa de a ajuta la maximizarea potenţialului oricărui copil, fie el rudă, vecin de palier sau victimă mediatizată umanitar a unei situaţii defavorizate. Contează, fireşte, ce diplome te recomandă, cât iubeşti lectura, ce cheltuieli lunare faci pentru consumul de bunuri culturale, însă – dincolo de aceste variabile – e important să difuzăm în jurul nostru convingerea că tineretul actual e la modul cel mai riguros un factor al calităţii vieţii colective; cu cât vom contribui, ca părinţi sau doar ca „atomi" civici, la ridicarea nivelului mediu de cultură şi autodeterminare socială, cu atât ne vom trăi vieţile într-un climat mai uman, mai rafinat, mai consolator şi mai gratificam. Reuşita unei bune educaţii are un impact social cu mult dincolo de cercul familial şi reprezintă o investiţie comunitară generos amortizată. Succesul individual e un nonsens într-o societate redusă la o dinamică darwinistă, între *survival of the fittest* şi *struggle for life*. Din păcate, nu prea mai credem în noi înşine, aşa cum nu ne mai creditğm semenii şi ne-am pierdut capitalul de încredere în instituţiile menite să regleze viaţa socială. Din varii cauze, pe care nu le voi detalia aici, România seamănă cu o arcă a lui Noe, populată după principiul *scapă cine poate*. Fiecare copil bine educat poate risipi ceaţa acestui blestem colectiv autorealizat prin defetismul în care ne complăcem. Dar orice reuşită pedagogică, soldată cu „apariţia" unui om

integru şi inteligent adaptat la complexitatea lumii contemporane, are nevoie de un public pe măsură şi de aliaţi care să multiplice sensul acelei reuşite.

Consider că primul „septenat” (bătrâneştii *7 ani de acasă*) este cel mai important pentru „planul de zbor” al fiecăruia. Până la trei ani, copilul învaţă cele mai importante gesturi (postura verticală, mobilitatea, educarea reflexelor de igienă corporală şi deprinderea unor cutume alimentare). O zestre pentru toată viaţa! Dar ansamblul intervalului preşcolar e decisiv. Dacă primul spectacol la care asistă copilul e o familie armonioasă, trăitoare într-o casă unde, pe lângă computer, smartphone şi tabletă, există şi cărţi frumoase, înaripate prin vocea maternă (bun, şi de ce n-ar citi şi tatii poveşti?), el începe să descifreze realitatea într-o cheie destinsă şi încrezătoare. Din păcate, părinţii sunt împinşi de societate către o atitudine hiperprotectivă (cam de aici se alimentează şi mania diminutivelor, pe care am ridiculizat-o anterior). Vad în asta reflexul scăderii credinţei în Dumnezeu, adică în instanţa nevăzută care protejează copilul mai presus de manevrele noastre defensive. E doar o aparenţă: toate generaţiile au făcut asta, ca în basmul unde împăratul, speriat de o prevestire sumbră, îşi închide fiica într-un turn, departe de înţepătura fatală care, fiind sortită prinţesei, nu avea de fapt cum să fie evitată (povestea poate fi văzută şi ca metaforă a dezvirginării). Un pedagog englez din veacul XVIII, William Cadogan, observa în ale sale *Essays upon Nursing and Management of Children*, că toate bolile provin din faptul că micuţii sunt înfofoliţi (*overclothed*) şi îndopaţi (*overfed*). Această supralicitare protectivă unea aristocraţii şi ţărănimea într-un singur elan iluzoriu: şi copiii de la ţară (viitorii bunici ai majorităţii românilor de azi) erau legaţi

fedeleş în scutece mumificatoare. Cam tot aici s-a format şi mitul *curentului* de aer care… *trage*, deci atrage boala, deşi rostul igienic al *aerisirii* e un truism medical. Există un substrat inconştient care opune viaţa umană naturii ostile. Un atavism, dar şi o superstiţie. Ca să nu mori, e nevoie să porţi şapte cojoace, să nu ieşi din casă, să te zideşti într-o armură. Din vremuri imemoriale (sau doar din perioada comunistă, încă recentă) ne vine spaima de prea puţin, teroarea în faţa penuriei. Trăim de câteva decenii într-o societate de consum şi iată că n-am eliminat amintirea foametei, de care scăpăm printr-un campionat naţional de obezitate. Din motive economice, majoritatea copiilor români sunt umflaţi *cu junk food* „de rezervă": colacii şuncoși vor oferi un stoc de calorii numai bun în eventualitatea altor vremuri de cumpănă… Pe scurt, îmbrăcaţi-i pe copii rezonabil de gros, dacă e frig, nu cumpăraţi niciodată băuturi gazoase, explicaţi-le că tot ce ţine de *fast food* e mai curând toxic, dar luaţi-le periodic un hamburger cu cartofi prăjiţi, ca să nu rămână cu frustrarea unei interdicţii pe care încă nu şi-o explică raţional. Aerisiţi camerele – ca simbol al minţii ventilate. Minunatul principiu Paulin („toate îmi sunt îngăduite, dar nu toate îmi sunt de folos") rămâne farul nestins al unei pedagogii echilibrate. În ce mă priveşte, nu recomand practicarea sportului de performanţă. Acela cere sacrificii şi eforturi care-l îndepărtează pe copil de şcoală şi îl abonează la sigure decepţii (căci, s-o recunoaştem, părinţii care-şi împing odraslele pe acest drum speră ca ele să stea mereu pe un podium bine remunerat: vor sta doar trei, din sute de mii…). E mai curând util să legi stilul *aerisit* de practicarea, plăcută şi puţin sistematică, a mai multor sporturi, în varianta de *amator* adică de om care, pur şi simplu, iubeşte mişcarea. Copiii mei au învăţat să

înoate, să patineze (pe gheaţă şi pe role), să schieze, să joace tenis, ping-pong şi badminton, au făcut chiar un pic de arte marţiale (karate şi taekwondo), iar unul dintre ei a descoperit, ca student, şi exerciţiile yoga. Arhisuficient pentru a umbla într-un trup flexibil, mobil, agil, dezinvolt, fără afişarea unei musculaturi obscene, ca în revistele de „culturism" (pe care francezii îl numesc, ironic, *la gonflette*). Nu e musai ca un corp atletic să sprijine un cap sec. Şi nici ca un trup rahitic să susţină un cap strălucit. Nu facem, aşadar, opţiuni inter-exclusive. Logic e să ne pregătim copiii pentru o viaţă activă, în care *tonusul* (sinonim al calităţii) e mai important decât masa musculară.

Nu ştiu dacă aţi văzut filmul *Slumdog Millionaire* (îl puteţi viziona pe Netflix). E despre un grup de copii ai străzii, care cresc în groapa de gunoi din Mumbai. Vânaţi, brutalizaţi de adulţi cinici, hăituiţi, exploataţi, mutilaţi (unul, cu o voce frumoasă şi ureche muzicală, e orbit de nişte ticăloşi, pentru a fi trimis să cerşească firfirei în schimbul unor numere stradale de cântăreţ handicapat). Dar şi pentru aceşti năpăstuiţi există o rază de speranţă, întruchipată de povestea eroului principal, care ajunge să câştige lozul cel mare la un *quizz-show* televizat. O mare parte dintre copiii lumii (mai ales în Africa, Asia şi America Latină) cresc în condiţii atroce şi se zbat pentru supravieţuire, iar un procent infim chiar reuşește să străbată plafonul de nori, ieşind la lumina educaţiei şi succesul unei cariere greu de imaginat iniţial. Filosofii stoici, reveniţi la „modă" (în frunte cu Seneca), recomandau practica sapienţială a *vizualizării negative*. Ea consta în voinţa de a-ţi reprezenta constant *the worst case scenario*\ să-ţi imaginezi nu doar propria ta moarte, dar şi pe cea a celor mai apropiate fiinţe, să te „vezi" ruinat de vreo lovitură implacabilă a destinului, bolnav, sărac, singur,

proscris... Există şi varianta hasidică a acestei tehnici. Era destul de popular bancul acela cu Ştrul, care i se plânge rabinului că n-are destul loc acasă. Rabinul îl sfătuieşte să înghesuie înăuntru, peste familia sa numeroasă, şi animalele din gospodărie, pentru ca scoaterea lor afară să-i dea în fine senzaţia de spaţiu excedentar... Atunci când ni se pare că România e o ţară imposibilă, care ne răpeşte şansele de bună „dezvoltare personală", merită să ne dedicăm, voluntar, unor asemenea exerciţii comparative. Să ne gândim că suntem totuşi situaţi în primul sfert al topurilor globale (adică în primele 50 de state din cele circa 200 care fac parte din ONU). Că venim din comunismul care ne sărăcise pe toţi, condamnându-ne la traiul indigenţ dintr-o mare puşcărie. Sau că, precum în filmul amintit, există (pe alte meridiane şi latitudini) sute de milioane de copii care nu au nici a zecea parte din şansele pe care le putem oferi copiilor noştri. Pare meschin să gândeşti prin comparaţie şi totuşi e legitim să găseşti în situaţia ta concretă toate argumentele capabile să motiveze deopotrivă speranţa şi acţiunea constructivă. Nu e nevoie să ne simţim *privilegiaţi ca* să nu ne paralizăm ambiţia de a evolua. E însă necesar să ieşim din autocompătimirea victimizantă şi din fatalismul „mioritic" în care ne complăcem prea uşor.

ERA IGNORANŢEI?

Andrei Cornea a susţinut recent o conferinţă la Teatrul Naţional din Bucureşti care nu întreba dacă ne aflăm, ci afirma că ne aflăm în *era ignoranţei*. Nu l-am audiat, însă cred că ştiu pe ce şi-a întemeiat expunerea acest savant de orientare liberală. Cultura internetului –

mediul natural al nativilor digitali – îţi deschide toată cunoaşterea umană, dar nu-ţi poate dărui discernământ. Eşti în labirint, numai că lipsit de orice fir ariadnic. De aici rezultă un fenomen straniu şi chiar periculos, vizibil mai ales în *social media*, care au alocat fiecăruia o tribună (sau o băncuţă rurală, în faţa porţii) de unde tună şi fulgeră, exprimându-şi cu tot mai mare aplomb „opiniile”. Lumea va continua să fie condusă de cei mai bogaţi şi mai educaţi, însă e tot mai limpede că masele îşi fac propria „politică”, grupându-se sub proiecte inconştient totalitare, fanatice. Deciziile nu se mai iau la Davos, ci în zona de impact a *social media*, care generează curenţi de umori colective imediat înregistrate pe seismograful sondajelor. Până să exporte democraţia în lumea iluzoriei Primăveri arabe, societăţile dezvoltate importă anarhia prin Twitter şi Facebook, unde ethosul indignării (de fapt, neimplicate şi strict mimetice) erodează toate formele clasice ale autorităţii. Simplul fapt că au un canal public de comunicare îi face pe cei mai mulţi să confunde părerile personale cu adevărul.

Pe de o parte, s-a lăţit impertinenţa ca alibi democratic: „părerea *mea* e automat validată prin efectivul drept de a o exprima. Suntem în etapa lui „e aşa, pentru că aşa cred eu că este”: doxocraţia, departe de dialogul real, moderat prin autocenzură. Dacă folosiţi Facebook (iarmarocul mondial şi „fabrica de narcisism”, căreia i-am dedicat o carte) aţi văzut cum se desfăşoară lucrurile în zona comentariilor. Cei mai mulţi reacţionează *off topic*, deviind dezbaterea spre zone străine de tema propusă. Sunt alţii care-ţi contrapun un... *link* (de obicei pe Wikipedia, care, cel puţin în limba română, traduce prost pagini englezeşti şi e plină de aproximaţii la „intrările” dedicate subiectelor autohtone). Ai apoi de-a face cu cei care te

contrazic tocmai pentru că ce scrii tu i-a pus pe gânduri şi le-a chestionat prejudecăţile. Mulţi cred că au înţeles perfect tocmai ce e limpede că n-au înţeles deloc. Vezi în aceste turniruri lăţirea inculturii, superficialitatea obtuză, confuzia cronologică (un prieten anglist îmi spune că a găsit studenţi care-l plasează pe Shakespeare în veacul XIX), pe scurt, efectul pervers al accesului la o masă de cunoştinţe nesistematizate, frecventate anapoda, fără un desen contextual şi o logică structurantă. Iată portretul acestui paradox epocal: cei mai mulţi nu mai fac distincţia mereu necesară dintre materia primă a cunoaşterii şi operaţiunile mentale prin care ea capătă coerenţă, formă clară şi conţinut judicios. Convieţuim cu ignorantul care îşi ignoră ignoranţa... E, aici, şi un efect al destructurării canonului clasic din învăţământul public. Cadrul cronologic şi elitist al Marilor Texte a fost spulberat şi înlocuit cu o grilă sincronic-populistă, pretins recuperatoare, „justiţiară", bazată pe aducerea „minorităţilor" (etnice, sociale, sexuale, religioase) în centrul atenţiei pedagogice. E deja un fapt consumat, pe care adepţii (adesea inerţiali) ai modelului paideic recomandat de Constantin Noica (în anii de plumb ai comunismului terminal) îl contestă fără prea mare succes. Asta înseamnă să uiţi că e mai uşor să distrugi ceva bun decât să creezi ceva mai bun. Francezii au chiar un proverb: mai binele e duşmanul binelui! Dacă faptul e consumat în universităţile occidentale, transpunerea lui la periferie – acolo unde ne aflăm – s-a făcut cu un plus de zel provincial... Dar stau lucrurile chiar aşa? În linii mari, da, pentru că generaţia 68 a colonizat puterea academică şi controlează discursurile *mainstream*. Iată însă că o universitate de Ivy League, Columbia, e căutată şi pentru al său *core curriculum*.

La nivel de facultate, studentul îşi alege un *academic major* (o disciplină de bază), dar primeşte obligatoriu şi cursuri de *Art and Humanities*, cu o paletă uluitoare (de la neuroştiinţe la artă hindusă). Nu capătă diploma până când nu a parcurs Marile Texte, de la Homer, Biblie şi Platon, până la James Joyce. O fi rea „dictatura" simbolică a marilor bărbaţi albi şi decedaţi, dar parcă nu poţi educa serios pe cineva aruncându-i peste bord, ca pe un balast plin de culpe stabilite ideologic. Acelaşi sistem e practicat la Harvard, unde orice student *undergrad* frecventează cursuri, scrie eseuri şi susţine examene în opt arii cognitive socotite relevante pentru completa lui educaţie: *estetică şi interpretare analitică*, *cultură şi credinţă*, *raţionament empiric şi matematic*, *judecată etică*, *ştiinţele vieţii*, *cosmologic*, *societăţile lumii* şi, fireşte, *locul SUA în lume*. Tot în America, viitorii medici intră la şcoala de „specialitate" abia după ce au obţinut diploma de *Bachelor of Arts*. Nu te poţi ocupa terapeutic de om fără să ştii care-i este istoria, adică fără să te fi antrenat în ceea ce Cicero numea *cultura animae*. Ne trebuie o doză de conservatorism luminat pentru a nu converti uriaşele avantaje ale culturii digitale într-o eră a prostiei vocale, la scară mare, care se autosabotează printr-un vacarm cacofonic. Faptul că e tot mai uşor să găseşti informaţii nu te scuteşte de ucenicia laborioasă din spatele unei educaţii riguroase. Poate că nu mai ai neapărată nevoie de greacă veche şi latină, dar nu poţi ajunge la cunoaşterea de calitate, productivă şi coerentă decât prin dobândirea unor competenţe certificate, şi nu prin folosirea oarbă a unui mouse cu care deschizi la întâmplare pagini pe web.

Universităţile din Anglosferă menţin şi diversifică tradiţia aşa-numitelor „societăţi" în care studenţii îşi cultivă pasiunile intelectuale. Unele sunt doctrinar

politice (libertariene, conservatoare, liberale, social-democrate etc.).
Altele vizează curente filosofice, autori, domenii intelectuale distincte. Toate sunt forumuri destinse, colegiale, unde tinerii se antrenează în arta dezbaterii (*debates*), deprinzând schimbul de argumente, civilitatea, răbdarea de a asculta poziţia interlocutorului şi de a polemiza cordial. Văd că studenţii din „străinătate” reveniţi în România încep să implanteze local aceste practici şi nu pot decât să mă bucur că o fac. Ignoranţa generată prin zgomotul opiniilor personale nefondate va fi evitată dacă aclimatizăm treptat bucuria unui dialog pertinent: adulţii din societatea noastră, trecuţi din mormântul tăcerii totalitare în gălăgia interjecţională a „tranziţiei” spre democraţie, nu au cum să le dea lecţii de acest soi propriilor lor copii. Nu poţi preda decât ceea ce ştii cu adevărat şi aplici în fapt. Şi, ca să ştii cu adevărat, trebuie să fi trecut prin multiple experienţe modelatoare, hrănite din timpul, energia şi curiozitatea ta veritabilă. Degeaba ai „de partea ta” internetul, dacă te porţi în câmpul cunoaşterii cu inadecvarea ridicolă a unei găini pătrunse accidental într-o catedrală.

PUTEREA EXEMPLULUI

Ca educatori, suntem cu siguranţă repetenţi când vine vorba despre puterea exemplului, deşi ar trebui să nu le predăm copiilor noştri nimic din ce nu reuşim să facem noi înşine. Pedagogia implică prezumţia exemplarităţii, pe care ne-o acordăm din oficiu. Oricât am fi de nemulţumiţi cu vieţile noastre, le cerem copiilor să vadă în ele mai multă virtute decât suntem capabili să producem. În capitolul „Educ, deci mă

educ”, am tratat chestiunea interacţiunii părinţi-copii: paideia ca dialog şi ecou continuu. Îmi propun aici câteva marginalii pe tema legăturii dintre ce întruchipăm, ca părinţi, şi ce le pretindem copiilor noştri. Pe de o parte – aşa cum tot amintesc –, ei ne copiază comportamentul. Pe de altă parte, n-au de ce să dea crezare unor lupi moralişti. Nu poţi, de pildă, încuraja practica lecturii dacă odraslele nu te văd niciodată cumpărând, citind şi comentând o carte. Dacă nu le duci, de mână, în librării. Dacă nu cauţi librăriile în oraşele unde faci turism, dacă nu le arăţi, acasă sau în lume, *obiectul* numit bibliotecă. Acest *dus de mână* constituie temelia convingătoare a oricărui demers educativ. Îţi duci de mână copiii la muzee, dacă vrei ca ei să le preţuiască şi să le caute, mai târziu, în chip autonom. Nu laşi menajera să-i ducă la grădina zoologică, la Disneyland sau într-o monumentală piaţă italiană ornată cu fântâni de Bernini: *Do it yourself*. – în mereu deschisa şcoală informală a experienţelor directe, alături de copiii tăi. Îi iei în călătorii, dacă doreşti să le transmiţi „morbul” mobilităţii instructive. Îi aduci cu tine la biserică, dar nu ca pe nişte anexe inerte, ci ca pe nişte mici catehumeni, care află treptat semnificaţia fiecărui act liturgic, pe măsura vârstei. Le arăţi ce ai colecţionat în copilărie, ajutându-i să-şi constituie & gestioneze propriile colecţii (de orice fel). Îi deprinzi cu politeţea, dacă o practici. Îi ademeneşti spre universul muzicii dinăuntrul lui. Le educi privirea în prezenţa operelor de artă (originale sau reproduse). Altfel spus, educaţia reuşită pretinde un efort fizic şi o investiţie temporală corespunzătoare. Nu e un *passe-temps* arbitrar.

E foarte important să te autocritici, dacă nu împlineşti ceea ce „predici”. Să le spui copiilor că aveai pretenţii mai mari de la tine însuţi şi că, data viitoare, vei căuta

să le întrupezi ceva mai plauzibil. Se înţelege că părinţii activi sunt ocupaţi – tot mai puţine mame se pot dedica integral educării copiilor, iar taţii sunt, ca principali *providers*, mai curând absenţi –, însă avem la dispoziţie mult mai mult timp decât suntem dispuşi să recunoaştem. Câţi înţelegem că doar cei „şapte ani de acasă” conţin 364 de weekenduri utile educaţional, din care folosim cel mult 50%? Cât din acest răstimp – pentru a nu mai contabiliza serile din perioada preşcolară – e cu adevărat alocat, în joacă dinamică, acelor activităţi care trezesc şi modelează inteligenţa copiilor noştri? Toate pistele sugerate în continuarea prezentului eseu sunt sterile dacă nu le-aţi bătătorit în prealabil, tratându-le, sub ochii celor mici, ca decor intim & interiorizat al vieţii cotidiene. Tocmai pentru că nu reuşim zilnic să ilustrăm ceea ce transmitem, se cuvine să cultivăm buna intenţie de a tinde spre această stare de echilibru. Comunismul a generat o societate infantil-iresponsabilă. Ne atribuim toate succesele, în vreme ce lipsim convenabil din analiza eşecurilor de tot soiul: vina e mereu transferată spre instanţe impersonale, oricum către *altcineva*. Dacă copiii noştri nu vor reuşi să posede şi să fructifice averea bunei educaţii, nu „societatea” e vinovată, ci în primul rând noi, proiectanţii chiulangii şi ezitanţi ai întregii construcţii. Mintea, sufletul şi trupul copilului nostru constituie un sistem complex, care va genera o evoluţie pe măsura exactă a ce introducem *manu propria* în configurarea lui.

Mai e ceva de semnalat, dincolo de constatarea că nu suntem – adesea – chiar cel mai bun exemplu pentru copiii noştri: ipocrizia populistă şi anti-elitistă în care ne complăcem, sub fanfara campaniilor mediatice de asasinare în efigie a intelectualilor publici. Cum vrem să le dăm bune exemple copiilor noştri într-o ţară unde

elita modernizatoare şi prooccidentală e „înfierată” sistematic, acuzată de „trădare”, de „complicităţi” cu state europene dezvoltate şi democratice, sub privirea placidă a unui „public” care primeşte, pe aceleaşi canale, „exemplele” unor vorbitori agramaţi, nostalgici post-sovietici ai comunismului? Cum poţi să-ţi educi corect copiii într-o societate dresată de mercenari mediatici să-şi urască scriitorii, filosofii, artiştii şi unde buna educaţie însăşi e privită ca un handicap, o culpă inexpiabilă sau chiar o crimă? Dincolo de familie, copilul obişnuit din România lui 2019 primeşte prin mass media şi social media borhotul toxico-manelist care-i alterează de la cea mai fragedă vârstă imaginea de sine şi despre lumea în care creşte. Ce le putem pretinde copiilor de vreme ce noi, ca adulţi şi subiecţi ai unei ipotetice democraţii, tratăm cu „amuzament” sau fatalism mioritic acest climat dominat de ura fată de idei, fată de cultură şi fată de creatorii ei nefericiţi? E nevoie şi de un front civic menit să contracareze atmosfera de imbecilizare programatică în care am ajuns să trăim, dacă nu vrem ca urmaşii noştri să plece învârtindu-se din această ţară, *tocmai pentru că am reuşit să-i educăm cum se cuvine*. Şi părinţii se organizează tot mai des, tot mai eficient: vedeţi, de pildă, agenda *Coaliţiei pentru Educaţie* sau acţiunile asumate prin *Asociaţia română de literaţie*.

SNOBISM ŞI SUPERFICIALITATE

Am fost de curând – trăind un memorabil moment de coşmar – în somptuoasa reşedinţă a unui multimilionar

analfabet. Din copilăria lui săracă nu reţinuse decât că bogăţia ia ochii, adică sclipeşte orbitor, precum foiţa de aur abundent utilizată în decorul său fantasmagoric. Cam aşa e şi cu superficialitatea în materie de achiziţii culturale. Sau cu snobismul intelectual al parvenitului. Mult şi prost! Scump, strident şi deplasat... Rafinamentul degajă duhul minimalist al discreţiei, aşa cum profunzimea se atinge cu plămânii antrenaţi ai pescuitorului de perle. Feriţi-vă (şi nu vă jenaţi să-i ridiculizaţi) pe cei care umblă prin lume ca antologii ambulante de citate (nume, opere etc.) deşi nu le integrează în tabloul unei gândiri coerente. Cineva care pare să le ştie pe toate n-a atins momentul socratic, originar, al doctei ignoranţe. Dacă mai şi crede, cu sinceritatea ineptă a semidoctului, că se pricepe la orice, pentru că a ciugulit din toate florile cunoaşterii, el devine un perfect contramodel pentru copiii noştri. Există o umilitate constitutivă a cunoaşterii temeinice: cu cât progresezi, cu cât acumulezi mai mult, citind, studiind, meditând, operând conexiuni tot mai vaste, capeţi conştiinţa că nu ştii mai nimic din sfera cognoscibilă şi, desigur, nimic din cea (deocamdată?) incognoscibilă. Omul bine educat are mereu „clustere" libere pe harta cunoştinţelor sale: a fi *an open-minded person* nu înseamnă a credita aprioric orice, cât a lăsa loc pentru transformările permanente la care te supune progresul intelectual consistent. Modestia curioasă, aptitudinea de a spune „nu ştiu asta" şi de a renunţa la argumentele tale (de îndată ce apar argumente mai puternice), iată atitudinile care definesc igiena cotidiană a omului nesuperficial. Fireşte, trăim printre snobi, adică printre indivizi care-şi compensează lipsa genealogică printr-o perpetuă ostentare a presupunerii că sunt *distinşi*. Oameni care nu înţeleg că măreţia cunoaşterii decurge din

capacitatea de a te situa, cu luciditate, *la locul tău* (fără complexe de inferioritate sau de superioritate). Între locul de unde ai plecat şi cel spre care aspiri există mereu o singură poziţie autentică, ocupată legitim. Ea poate evolua numai odată cu fiinţa ta profundă şi nu poate fi bruscată prin manevre de PR. Cel care foloseşte cultura generală (sau specializată) doar ca instrument de socializare, pentru negocierea unei poziţii cât mai avantajoase, n-a priceput nici ce ratează, nici ce se străduieşte să „vândă".

Snobismul cultural (sau maladia pedanteriei fără acoperire) hrăneşte speculaţiile gratuite ale multor intelectuali şi reprezintă, după mine, o formă de terorism. Insul de bun-simţ se simte copleşit şi chiar ameninţat când dă (într-o carte sau într-o conversaţie) peste un asemenea discurs criptic, menit să impresioneze şi să descurajeze. Snob nu e deci doar semidoctul care citează prea mult şi fără rost, ci şi omul inteligent, pervertit de „teorii" suficient de confuze şi pretins cuprinzătoare, în spatele cărora bate câmpii în chip autoritar. Acest soi de intelectual plachează tot ce ştie pe unde apucă, fără scrupulul ajustării contextuale. Nu are sens să ne lărgim vocabularul prin lectura cărţilor mari doar ca să vânăm victimele timorate ale unui discurs pretenţios, care ascunde sub veşminte pompoase o gândire banală. Dimpotrivă: simţi că buna educaţie îţi e de folos numai atunci când gândirea ta se comunică direct, cât mai simplu, mai precis şi fără surplusuri baroce de expresivitate. Nu simplitatea e trivială (sau caraghioasă), ci inadecvarea. Aici, revenirea la clasici răcoreşte şi încântă. Iată ce scria, într-una din *Satirele* sale, poetul latin Juvenal: „Să ne rugăm pentru o minte sănătoasă într-un corp sănătos, pentru un suflet curajos, căruia nu-i e frică de moarte, care este liber de

mânie şi nu-şi doreşte nimic” (Pasajul acesta a fost transcris de Rubens pe o arcadă a atelierului său din Antwerp.) Sigur, putem relua astfel, pentru a-i ironiza pe snobi: „Să implorăm divinitatea pentru a ne concede un intelect funcţional, într-un suport anatomic atletic, pentru o orientare psihologică ce ignoră laşitatea şi fobia mortalităţii, care evită accesele de *furor* şi transcende vulgaritatea pulsiunilor volitive”. Ei, parcă e altceva! Chiar este...

Numeroşi autori au făcut carieră internaţională pe seama unui limbaj pe care cititorii se jenau să-l declare, simplu spus, de neînţeles. Printre ei, celebrii deconstructivişti, posistructuralişti şi psihanalişti francezi (Jacques Derrida, Lacan & compania) care ne-au lăsat numeroase tomuri indigeste, compuse într-un jargon impenetrabil. Ei se bazau pe situaţia descrisă de Andersen în *Hainele cele noi ale împăratului*. De multe ori, evidenţa cea mai frapantă nu e declarată ca atare tocmai din jena de a o face. În plus, lucrează spiritul de turmă (paradoxal, dacă ne gândim că snobul se crede mereu deasupra *mulţimii*). Dacă alţii au simulat cu atâta vervă extazul în faţa unui autor neinteligibil, presupunem că o simplă reacţie de bun-simţ ne-ar descalifica. Decât să pari limitat intelectual (sau nedemn de companiile cele mai selecte), preferi să te aliniezi în corala „iniţiatică” a fanilor necondiţionaţi. Autorii deliberat obscuri practică terorismul intelectual tocmai pentru că publicul lor aminteşte conduita prizonierilor din sălile de congrese politice totalitare. Dacă toţi aplaudă, o faci şi tu, căci nu ai curajul de a ieşi din rând...

Se cade să luăm distanţă şi faţă de fenomenul opus, întruchipat de prostănacul ignorant care respinge orice nu pricepe, sub motivul că e inutil de complicat. Există şi lucruri complicate, aşa cum aceeaşi idee

poate fi declinată în felurite registre lingvistice. Importante rămân proprietatea termenilor şi, cum spuneam, adecvarea la contextul fiecărui act de limbaj. Nu punem note de subsol într-un e-mail. Nu folosim expresii colocviale într-o lucrare de seminar academic. Şi nici nu-i cerem vânzătoarei de la cofetărie „prăjitura *aceea* glazurată, situată în extremitatea stângă a vitrinei frigorifice”.

Că ne aflăm între super-intelectuali care ne decivilizează prin abuz interpretativ sau între inculţi sadea, echipaţi cu ochelarii de cal ai omului mărginit, merită să ne amintim ce spunea (într-o prelegere de la 1914) un profesor universitar de la Oxford, John Alexander Smith. În viziunea lui, principalul scop al educaţiei priveşte dezvoltarea capacităţii de *a descoperi când cineva spune idioţenii*. Un ins bine educat detectează fără greş asemenea momente (mai frecvente decât ne-am dori, inclusiv în ce ne priveşte, căci nimeni nu e complet scutit de riscul inadecvării şi de erorile judecăţii). Ce-i drept, radarul fin care detectează stupiditatea, inadecvarea, excesul sau carenţa te proiectează într-o lume presărată cu decepţii, dar şi într-una fără prea multe iluzii. Mi s-a întâmplat adesea să constat că un interlocutor în aparenţă viabil se dă de gol atunci când conversaţia, mutată pe Whatsăpp, îi oferă nemiloase ocazii de a-şi dezvălui greşelile de ortografie. Asta nu desfiinţează un om, cu părţile sale bune, dar te ajută să reglezi nivelul dialogului, evitând supraestimarea lui (pe graniţa mereu permeabilă dintre pricepere, înţelegere şi satisfacţia de a comunica eficient).

IDOLATRIE & SPIRIT CRITIC

Fie că aveţi un copil abia născut sau unul deja adolescent, amândoi vor trăi într-o lume a *post-adevărului*. O lume a războiului hibrid, a ştirilor false şi a mistificărilor digitale tot mai perfecţionate. O lume care culege roadele otrăvite ale nihilismului modern: relativismul axiologic, poliţia gândirii prin exces de corectitudine politică, autoculpabilizarea Occidentului, discursurile care *deconstruiesc* totul (mituri, religii, tradiţii, patrimonii) fără să aşeze în loc vreo *noimă* „după ce le-au împuiat studenţilor capul cu ideea că orice gest uman ascunde un interes murdar şi are o natură, în ultimă instanţă, *politică*. Aşadar, o lume în care tot ce zboară pe internet pare să fie comestibil şi, oricum, ajunge cu viteze de 5K, de pe ecran, în creierele noastre. În pustiul unei lumi secularizate, nu credinţa raţional şi patrimonial asumată revine, cât credulitatea cea mai stânjenitoare. Am văzut de curând un documentar despre milioanele de americani – *Flatearthers* – convinşi că pământul e plat şi că guvernul, plus NASA şi o elită ştiinţifică perversă ascund lumii întregi adevărul. În jurul acestei parascovenii conspiraţioniste s-au ţesut deja comunităţi, se produc tone de gadgeturi, emisiuni FM, plăcuţe matricule codate, marşuri şi chiar congrese internaţionale. Se pare că o prostie e cu atât mai crezută cu cât e mai gogonată. Şi totuşi: astăzi, nu poţi să te educi, să funcţionezi profesional şi nici să ai acces la cercul tău social dacă nu eşti conectat la internet. Prin urmare, nu se pune problema renunţării la el decât pentru cei, foarte puţini, care au găsit vreun motiv religios sau filosofic pentru a trăi într-o aproape deplină izolare. Digitalizarea activităţilor umane e abia

la început. Totul evoluează galopant: gândiţi-vă că, în numai două decenii, poşta electronică a devenit ea însăşi desuetă (mai e folosită numai pentru transmiterea de documente masive, scrisori oficiale, contracte, bilete de avion etc.). Graniţa dintre ceea ce toţi strămoşii noştri percepeau ca *realitate* şi lumea virtuală e tot mai estompată. Realitatea virtuală tinde să colonizeze realitatea fizică sau chiar să şi-o subordoneze. Petrecem deja mai mult timp în dimensiunea digitală a existenţei noastre (pentru afaceri, studii sau relaxare) decât în cea fizică. Pe lângă părinţi şi profesori, preoţi, psihologi sau prietenii cu care dialoghează „tradiţional", copiii sunt acum expuşi unui flux continuu de informaţie nediscriminată (lăsăm deoparte capcanele aşa-numitului *Dark Web)*. Autorităţile cu funcţie didactică sunt concurate (aşadar erodate) de „influenceri" şi o pletoră de guru cu care tinerii se identifică, trăindu-şi vieţile prin delegaţie, sub forme surogat-mimetice. Putem presupune că solitudinea, fragilitatea psihică, scepticismul şi anxietatea generaţiei Y reprezintă şi o reacţie defensivă în faţa acestei continue agresiuni digitale, care naşte confuzie mentală şi dezorientare valorică. Întrucât motoarele de căutare, publicitatea şi noile media funcţionează (şi ierarhizează informaţia) după criteriul strict cantitativ al audienţei, orice explorare a internetului implică dependenţa faţă de priorităţile stabilite prin excitarea acestui „creier colectiv": inteligenţa „maselor" înlocuieşte spiritul critic şi discernământul personal. Până când instituţiile europene vor finanţa suficient politici publice de autoapărare (pe fondul războiului hibrid care a relansat Războiul rece), părinţii trebuie să fie capabili de acest oficiu sanitar, la scara familiei şi în cooperare cu şcoala. Ştim deja că frecventarea *social media*

generează (prin mecanismul aşa-numitei *confirmation bias*) prizonieratul într-o „bulă” (unde nu mai asimilezi decât ce crezi deja că ştii şi vrei). Această capcană – trăită ca zonă de confort – modifică treptat percepţia asupra realităţii, eliminând – odată cu nuanţele – orice idee/viziune alternativă. Ea devine cartierul general al unei gândiri unilaterale, dogmatice, şi al unei intoleranţe de intensitate patologică. Fanaticii oricărei cauze (religioase, ideologice sau politice) sunt frustraţi de marginalizarea pe care o resimt ca pe o injustiţie reparabilă prin violenţă simbolică sau fizică. „Bula”, ca nevăzută sferă penitenciară, nu e cu nimic mai puţin coercitivă decât zidurile unei puşcării. Paradoxul central al secolului 21 decurge din coabitarea între accesul tehnic la o masă incomparabilă de date şi disonanţa cognitivă a unor mase îmbătate cu iluzia euforică a competenţei. Un milion de ignoranţi prinşi în redistribuirea de *fake news* constituie o forţă politică redutabilă, care poate, bunăoară, decide soarta unor alegeri din ţări importante. Nu suntem departe de metafora Ucenicului vrăjitor, care scapă frâiele propriei sale cunoaşteri… Deja ideologiile (pe care le socoteam moarte, deşi dau mai nou semne de înzecită revigorare) înlocuiau gândirea critică, ocupând creierul victimelor cu scheme explicative simplificate până la eroarea maximă. Copiii noştri se nasc sau cresc azi într-o lume unde mirajul acesta pseudoreligios va produce, prin radicalizări şi polarizări tot mai tranşante, orori potenţiale de orbire, ură şi distrugere. Democraţiile sunt într-o criză evidentă: una de reprezentare (sub şocul videocraţiei populiste) şi una de direcţie (din cauza dizolvării ierarhiilor clasice de valori).

De aceea susţin că o bună educaţie pretinde gradul zero al angajării ideologice. Ea ţinteşte

potenţialul creativ, fără prescripţii doctrinare oprímante, şi e confirmată numai printr-un scepticism distanţator, adică prin manifestarea liberă a spiritului critic (numit şi îndoială metodică). Judecata nu se poate lipsi de orice prejudecată, dar nici nu trebuie să ajungă la soluţii prefabricate sau concluzii gata făcute. A trecut timpul adevărurilor rostite *ex cathedra*. Părinţii, şcoala şi chiar clerul (care asigură transmiterea credinţei religioase prin catehism) câştigă mai mult, împreună cu copiii, dacă îi deprind cu regulile logicii, respectul faţă de argument, nevoia de date verificabile şi aşteptarea de a modela în timp deopotrivă forma & substanţa certitudinilor din care-şi inspiră strategia existenţială. Am depăşit epoca în care copilul învaţă să vorbească în primii şapte ani, e alfabetizat în următorii doisprezece şi obţine (sau nu) o ulterioară „specializare" universitară, care-i va asigura existenţa profesională liniară, înainte de o „binemeritată" pensie, învăţăm toată viaţa, ne multiplicăm expertiza, participăm la o economie intelectuală dinamică, ne rescriem codul de funcţionare socioculturală prin interacţiunea permanentă cu o mulţime de actori umani sau instituţionali. Am intrat în era unei inteligenţe colective, reticulare, policentrice, adică a unui adevăr panuman care-şi rescrie continuu algoritmul de funcţionare, într-o cheie moderată, sapienţială şi realistă. Mitologiile modernităţii (cultul raţiunii autonome şi al ştiinţei pozitive, divinizarea comunităţii, hedonismul de consum, apocalipsele revoluţionare şi utopiile religiilor politice) au declanşat progrese cognitive *şi* dezastre (naturale sau totalitare) care dovedesc a posteriori că *idolatria* distruge umanitatea din om. Într-o poezie fără titlu din 1932, Fernando Pessoa scria: „A terra e feita de ceu/A mentira não tem

ninho/Nunca ninguem se perdeu/Tudo e verdade e caminho" („Pământul e din cer făcut/Minciuna n-are cuib acum/Nimeni nicicând nu s-a pierdut/Totul e adevăr şi drum" – trad. Dan Caragea). Totul e adevăr şi drum, adică adevăr în devenire, prin sinergia tuturor cunoaşterilor. Blestemul adamic din *Geneză* implica supravieţuirea prin tortura efortului fizic. Să ne imaginăm cele 70 de milenii ale lui *homo sapiens* (punctate de toate descoperirile uneori accidentale care ne-au modificat viaţa – de la roată şi cui, până la domesticirea focului, a electricităţii şi a energiei nucleare) ca pe un lung proces dialectic de intelectualizare a condiţiei umane: o mare aventură neuronală menită să spiritualizeze criteriile prezervării noastre biologice. Precum în poezia lui Pessoa, pământul (elementul material) a ajuns într-adevăr să fie „din cer făcut" (adică dintr-o transcendenţă interiorizată) pe un mic platou cosmic eliberat de idoli. Prin urmare, buna educaţie implică tehnica libertăţii mentale, pentru ca nicio sclavie inutilă să nu mai oprească examenul critic al întrebărilor permanente. Singurul răspuns la care putem avea acces e totuna cu drumul spre el: e un drum fără preconcepţii mutilante, în atmosfera unei culturi umanist-ştiinţifice cât mai riguros asimilate.

Partea a II-a

LA MUZEU

Muzeul era iniţial un templu al muzelor: Caliope, Clio, Erato, Euterpe, Melpomene, Polimnia, Tersiphora, Thalia & Urania, figuri *feminine* ale Parnasului, comesene ale luminosului Apollo. Iată o instituţie care, indiferent de forma sau conţinutul expus, transmite un mesaj: acela că putem crea obiecte mai rezistente decât durata unei generaţii. *Ars longa*, *vita brevis*... Noi, ca indivizi, trăim o vreme scurtă, după care murim. Ca să nu fim uitaţi, căci numai aşa capătă sens faptul de a fi fost vii, constituim o arhivă de dovezi şi o destinăm viitorului. Acei alţii, pe care nu-i cunoaştem, dar cărora le dăm viaţă, vor reconstitui semnificaţia

propriei noastre treceri, dacă vor şti să citească semnele stocate în acea arhivă: ne vor restitui, astfel, viaţa pe care le-am transmis-o. Mai mult, inteligenţa lor, manifestată în viitor, prin vizitarea muzeului cândva ridicat de noi, va îmbogăţi retroactiv artefactele noastre: ele vor deveni mai dense şi deci mai rezistente cu fiecare nouă interpretare. Departe de a satisface doar o funcţie conservator-memorială, muzeul devine placa turnantă a unui timp spiralat, locul aproape imaterial unde toate generaţiile redevin contemporane. Aş mai semnala un aspect: muzeul e şi locul unde geniul uman ajunge la îndemâna (şi se oferă) oricui, dovedindu-ne implicit că aceasta e direcţia justă a oricărei vieţi personale: intimitatea cu tot ce putem zămisli mai bun, mai frumos şi mai adevărat, pentru a ne descrie condiţia de fiinţe neîmplinite, dar capabile să atingă desăvârşirea. Prin contemplarea operei de artă, afirmăm în chip esenţial comuna noastră umanitate, dată prin însăşi posibilitatea apoteotică a operei de artă.

Oricât ar părea de obişnuită (ca parte a educaţiei), vizita la muzee nu e încurajată şi pusă în practică la fel de intens ca înaintea internetului. Uriaşa bază de date digitală accesibilă prin Google ne-a levenit enorm, sporindu-ne însă, exponenţial, raza de investigaţie virtuală. Şi regimul de videocraţie (dominaţie a imaginii) ne face să nu mai vedem ce expun muzeele chiar dacă ne aflăm, fizic, în spaţiul lor. Graţie turismului – devenit o industrie globală – multiplicarea comercială a capodoperelor (adică a celor mai faimoase/ populare piese) a copleşit librăriile cu suveniruri din toate muzeele lumii. Căutăm cartoline, afişe, eşarfe, postamente de pahar inspirate de Van Gogh, Toulouse-Lautrec sau Klimt... Nu mai colecţionăm impresii puternice (pe care să le decantăm

meditativ), ci mai curând *dovezi* sociale ale interesului nostru (snob) faţă de „universul artelor”. Ne facem selfie-uri *cu spatele* la operele de artă din gliptotecile şi pinacotecile lumii, ca să demonstrăm că „am fost în preajma lor” Circula la un moment dat pe net o poză cu un grup de elevi adânciţi în ecranele telefoanelor, pe fundalul grandiosului *Rond de noapte* pictat de Rembrandt... Diferenţa dintre copie şi original s-a tot estompat în epoca noastră, pe care Walter Benjamin o definea tocmai prin posibilitatea de reproducere mecanică a operelor de artă. De ce să mă mai duc până la Florenţa (sau în oricare cetate a artelor), dacă există la îndemână albume, documentare şi suficiente imagini pe care le pot accesa de pe tabletă, urmând să-mi „salvez” favoritele? Există şi impresia că muzeele sunt colecţii de obiecte „moarte”, cu atât mai antipatice într-o epocă de tabuizare a morţii. Ce-i drept, muzeele moderne apar deodată cu arheologia şi dezvoltarea unei conştiinţe patrimoniale, începând cu veacul XVIII. Cristalizate în jurul unor colecţii particulare (mai ales regale), exponatele lor sunt neutralizate prin decontextualizare: prea puţine opere expuse, să zicem, la Luvru au aparţinut saloanelor şi galeriilor faimosului palat al monarhilor francezi. Asta nu înseamnă că putem înlocui contactul cu opera originală, cu textura şi pigmentul pânzelor, cu uzura imperceptibilă a sculpturilor şi cu proporţiile lor reale (de câte ori n-aţi fost surprinşi să vedeţi că o un tablou binecunoscut, descoperit în sfârşit „pe viu”, e mai mare sau mai mic decât vi l-aţi imaginat? Am păţit aşa ceva frecvent, de pildă, în cazul unuia dintre tablourile mele preferate, *Annuciata di Palermo*, datorată lui Antonello da Messina). Să nu uităm că, dincolo de muzeele naţionale, din fostele palate regale (cum e şi al nostru, la Bucureşti) – unde se înghesuie de-a valma

prea multe exponate inevitabil eclectice, a căror simplă „bifare" implică sacrificarea unei întregi zile există pretutindeni muzee specializate sau mici muzee particulare pline de surprinzătoare descoperiri. Bunăoară, *The Frick Collection*, de la New York, nu e „mare" decât prin calitatea de vârf a selecţiei: una şi una, piese de top! Muzeul icoanelor din Frankfurt sau cel dedicat vikingilor & expediţiilor arctice, la Oslo, ilustrează această specializare muzeală plină de interes (adesea neaşteptat). La fel, n-am văzut prea des ceva comparabil cu *Muzeul covoarelor* din Teheran, unde sunt expuse vârfurile acestei arte aparent minore, pe care islamul şiit, persan, a ridicat-o în aerul subtil al desăvârşirii. Uneori, arhitectura muzeelor e ea însăşi o experienţă culturală privilegiată: nu mă gândesc numai la evocatele palate regale europene, ci şi la noile sedii ultramoderne ale muzeului Acropolei ateniene, muzeului artei islamice din Qatar, muzeului Guggenheim din Bilbao sau Bibliotecii din Alexandria. În ce priveşte muzeele specializate, surprizele sunt nesfârşite: ştiaţi că există, la Paris, nu doar un muzeu al vânătorii, ci şi unul al... furculiţei (care a fost importată din Bizanţ în imperiul carolingian, dimpreună cu orga hidraulică)? La Bucureşti, cei pasionaţi de etnologie şi antropologie pot vizita atât *Muzeul satului* (produs al anilor '30), unde văd *ce a creat* lumea rurală tradiţională, cât şi *Muzeul Ţăranului Român* (fondat în anii '90), care le arată *cum trăia* acesta. Într-o parte, arhitectură vernaculară şi obiecte de inventar domestic. În cealaltă, un discurs despre universul mental (valori, credinţe, reprezentări cosmologice, tipare estetice).

În fond, de ce să vizitezi muzee (în afara zilelor ploioase, când, ca turist, nu ai oricum ceva mai bun de făcut)? Pentru că suma muzeelor pavează şi înalţă

cupola a ceea ce André Malraux a numit *muzeul imaginar*. Acesta e bolta referinţelor noastre artistice, lumea de simboluri şi alegorii, de reprezentări şi întruchipări de care ne folosim pentru a descifra cine suntem, de unde venim, în ce spaţiu nevăzut ne organizăm parcursul terestru. La muzeu te cultivi, dar mai ales îţi rafinezi, prin variaţiuni sensibile, cultura deja dobândită. Nu poţi aprecia un *Martiriu al Sfântului Sébastian* (temă extrem de productivă în arta Renaşterii europene) dacă îl vezi pe eroul săgetat ca pe un prizonier alb al „pieilor roşii”! Muzeul e şi o mostră de organizare a memoriei patrimoniale, primul poligon de antrenament intelectual unde poţi face distincţii între epoci, genuri, stiluri, şcoli, tehnici artistice şi curente culturale diferite. Oriunde, în viaţă, omul educat va face dovada bunei sale aşezări în cultură prin capacitatea de a *recunoaşte contextul* unei opere, fie ea privită direct, fie evocată într-un dialog, la o cină, sau citată într-o carte, film, fotografie etc.

Copilul poate fi acomodat cu muzeele din primii ani de viaţă. O fac şcolile publice, organizând adesea vizite la muzeele noi şi vechi din ţară. Ţin minte perfect, din şcoala generală, vizitele la Muzeul ploieştean al Ceasurilor sau la Casa Iorga din Vălenii de Munte. În ultimele două decenii, destinaţiile muzeale interne s-au înmulţit şi au devenit mai primitoare. Odată restaurat, neogoticul Palat ieşean al Culturii devine un *micro-Smithsonian Institute* moldav, cu o seamă de muzee tematice concentrate. Chiar că „micro”, ca să zic aşa, căci originalul de la Washington cuprinde 19 muzee şi 9 centre de cercetare afiliate… N-am reuşit să construim, sub inspiraţia unui mare arhitect, un muzeu Brâncuşi (care să reunească operele rămase în ţara lui de baştină), însă avem, de curând, un Muzeu de Artă Recentă (care îl completează

pe acela de Artă Contemporană, nefericit adăpostit în... Casa Poporului: sper să-l găsiţi...). Evident, ce ne oferă şcoala nu e suficient. Părinţii trebuie să-şi facă propria agendă. Din fericire, discursul muzeal contemporan a evoluat spre un format interactiv, poţi face vizite virtuale pe internet (pe baza unor reconstituiri în 3D), ai la îndemână tot mai multe ghiduri explicative, cataloage de expoziţii temporare şi săli unde se proiectează, ajutător, filme documentare. În Japonia s-a inaugurat recent un muzeu de artă digitală: loc al feeriei psihedelice şi al fantasmei demiurgice! E poate prima dată când un spaţiu muzeal nu conservă trecutul, ci înscenează viitorul artelor vizuale... Muzeele de azi nu mai sunt galerii sumbre, cu lumină artificială şi gardieni încruntaţi, numai buni să descurajeze elanul descoperirilor estetice sau istorice. Au prins viaţă şi au devenit conviviale, simpatice, încercând pe toate căile să-şi dezinhibe şi stimuleze vizitatorii mari sau mici. Îmi amintesc o întâmplare din adolescenţă: într-o sâmbătă oarecare, am făcut o vizită la Muzeul Naţional de Artă al României, acompaniat de un proaspăt prieten din primul an de liceu. Parcurgând sălile, n-am pierdut ocazia teribilistă de a-mi etala cunoştinţele de istorie a artei, recunoscând imediat autorii şi tema multora dintre tablourile expuse. Colegul meu, îmbujorat de ruşinea propriei sale ignoranţe, a făcut din acea mică „traumă" prilejul unei ambiţii recuperatoare: aceea de a se iniţia în domeniul acesta, până atunci neglijat. A reuşit: la sfârşitul liceului (şi pentru toată viaţa) a devenit fotograf profesionist şi mare amator de artă. Două ore de „umilinţă" (răutăcioasă, ca între nişte tineri aflaţi, cocoşește, în competiţie) au fost răsplătite printr-o mai bună aşezare în lume şi numeroase plăceri estetice la care, altminteri, n-ar fi avut, poate, acces. Vizita aceea

de pomină a făcut din el un alt om...

În Uniunea Europeană, elevii, studenţii, jurnaliştii şi pensionarii se bucură în genere de preţuri reduse la biletele de intrare în muzee. Unele state (de pildă, UK) menţin accesul în muzee gratuit. Copiii noştri sunt mult mai mobili decât am fost noi, ar fi păcat să nu profite de aceste oportunităţi pentru a se întâlni direct cu esenţa vizuală a civilizaţiei noastre. Cu condiţia să-i antrenăm de mici, să le hrănim apetitul, să le educăm reflexul acesta formativ, adică să le explicăm, cu o virtuoasă precocitate, că lumea nu se reduce la invidia posesorului de iPhone 8 faţă de cel care a primit de la „babaci” un iPhone X... Omul incult e ca un maidan năpădit de buruieni, în contrast cu geometria (sau anarhia subtilă) a spaţiului grădinărit, unde prezenţa umană capătă o centralitate radiantă. Viaţa fiecăruia se scurge pe nesimţite (aceasta fiind natura perfid-furtivă a timpului), dar e savuroasă doar dacă o „mobilăm” cu plăceri inteligente, incluzând arta conversaţiei, pasiunea călătoriei sau experienţa iubirii care transfigurează apăsătoarea noastră corporalitate. Asemenea lecturii, viciu solitar, recomand vizitarea muzeelor în grupuri cât mai mici, care permit variaţiile de ritm şi pauzele lămuritoare. Mai mult, deşi e util să citim înainte (şi să avem cu noi) ghidul tipărit al fiecărui muzeu, merită să ne stabilim propria ierarhie de piese favorite: să mergem şi împotriva curentului care împinge masele către *Gioconda*... Aşa cum nu orice tablou merită atenţia noastră, se cuvine să descoperim piese (potenţial revelatorii) şi dincolo de lista scurtă a capodoperelor „oficiale”. Sunt foarte încântat de snobismul contra-tendintei căruia îi datorăm, bunăoară, revalorizarea (de acum excesivă până la banalizare) de care s-a bucurat Vermeer. Îl prefer pe Caravaggio lui Rafael. Mă încântă arta

prerafaeliţilor englezi, aşa cum mă înduioşează misterioasa naivitate a iconografiei etiopiene, oferta *micilor maeştri* sau capodoperele păstrate *in situ*, precum fresca *Madonna del Parte*, pe care o poţi admira în umilul sat toscan Monterchi.

Un ultim sfat: de câte ori vă aflaţi într-o metropolă, căutaţi marile retrospective. Expoziţiile temporare de autor, organizate prin cooperare internaţională, au la stand albume monografice demne de toată atenţia. Ele ne dau ocazia de a descoperi laolaltă cvasi-ansamblul creaţiei celor mai mari artişti (căci adună opera lor din toate muzeele unde se află risipită) şi de a reveni asupra multor detalii semnificative, odată întorşi acasă. Ţin minte asemenea întâlniri holistice.Toate ilustraţiile lui Botticelli la *Divina commedia*, reunite la scuderiile papale din Roma, sau retrospectiva Brâncuşi de la Centrul Beaubourg…

ck Kerouac
pe DRUM
Nosferat

VIAŢĂ ŞI FILM

Fraţii Lumière şi pionierii studiourilor de la Hollywood nu ştiau că filmul va deveni sufletul veacului 20 şi că va avea o influenţă culturală, politică şi socială fără egal. Cinematografia reprezintă triumful noului timp, definit prin democratizarea cunoaşterii. Suntem deja a treia generaţie cu un imaginar preponderent cinematografic. Deşi rămâne o artă populară, filmul de artă, de avangardă sau cel „independent” trasează mutaţii estetice, fixează gusturi, consacră eroi şi inspiră o hermeneutică tot mai bogată. Pelicula de celuloid, trecută de la varianta „mută” la lumea sunetelor şi de la monocromie la policromie, înainte de intra în etapa digitală, a lărgit cultura mondială, dobândindu-şi drept de cetate, cu tot cu reperele sale iconice, în jurnalul de bord al omului cultivat. Aşa se explică şi giganticul ritm de creştere a conţinuturilor video postate pe YouTube, transformat într-o ecumenică arhivă vizuală a umanităţii (întrucât imaginea e mai grăitoare decât textul, care trebuie tradus şi e mai greu accesibil fără un instrumentar analitic destul de costisitor). E o plăcere şi o datorie să ne educăm copiii şi printr-o atentă introducere în istoria cinematografiei şi să le arătăm că filmul continuă geniul dramaturgie al speciei noastre (de altfel, în SUA, cinematografele continuă să se numească *theaters*). Filmul e arta teatrului intrată în epoca reproducerii mecanice (sau digitale). El preia funcţia catartică a tragediei şi duhul satiric al comediei,

ramificându-le spre opera lirică (adesea filmată *live*), melodramă, operetă, dar şi forţele psihologice ale literaturii de ficţiune. Ca şi în cazul jocurilor video (care costă acum enorm şi la care lucrează interdisciplinar sute de creatori), filmul e o artă a sintezei dinamice, o recapitulare caleidoscopică a tuturor artelor „tradiţionale”.

În generaţia mea şi în precedenta, filmul românesc a făcut ravagii, fiind folosit pentru un matracaj ideologic cu efecte încă prezente. Cinci case de film comuniste au făcut, prin mii de producţii, doar propagandă pentru felul în care partidul unic rescria istoria, falsificând-o partizan. Lumea educată (ca rămăşiţă directă sau reprodusă cultural a lumii distruse de comunism) a vizionat şi în acel timp marile opere clasice, de la Polański şi Woody Allen, trecând prin Visconti, până la fraţii Coen sau Almodovar. O minoritate frecventa *Cinemateca* sau profita de circuitul neoficial al filmelor pe videocasete. Întrucât comunismul nu a dispărut, ci s-a reciclat, milioane de români au continuat să revadă, în deceniile tranziţiei, filmografia tezistă şi artificială din vechiul regim, rămânând captivi în „lumea” lui Sergiu Nicolaescu sau Titus Popovici. Abia generaţia nativilor digitali s-a sincronizat cu producţia occidentală şi a scăpat de iradiaţiile perverse ale propagandei comuniste. Avem instituţii formative şi ceva critici de film, dar marea masă rămâne paralelă cu istoria acestei arte, cu marii săi regizori şi actori, cu elementele primare ale tehnicii cinematografice (întrebaţi pe străzile noastre şi veţi fi uimiţi să constataţi că abia 1 din 100 vă va spune ce înseamnă un *travelling* sau un *gros plan*). În America e invers: omul obişnuit n-a ratat marile filme, chiar dacă nu a citit foarte multe cărţi. Mai multe generaţii au reţinut replici şi finaluri sau doar scene memorabile,

într-o aproape religioasă simbioză cu starurile mai mari ori mai mici din California. Există (ca şi în cazul muzicii pop, muzeificată prin lanţul Hard Rock Cafe) un adevărat fetişism cinematografic, tradus prin cifre mari la tot soiul de licitaţii cu obiecte de recuzită de pe platourile filmelor intrate în legendă. Şi generaţia mea a prizat filme-cult (precum cele realizate de Andrei Tarkovski sau *Blow-up* de Antonioni), însă mi-e limpede, retrospectiv, că eram o populaţie de seră, foarte restrânsă. Ce n-am reuşit noi vor putea împlini, în libertate, copiii noştri, dacă le vom vorbi despre universul cinematografic încă din copilărie şi dacă le vom pune la dispoziţie enciclopedii sau dicţionare ilustrate, care să le faciliteze imaginea panoramică a acestei arte, în dezvoltarea ei pe şcoli naţionale, curente, stiluri şi momente de răscruce. La Londra, *British Film Institute* programează pentru tineret cicluri de *opera omnia* dedicate creatorilor iconici, de la Fritz Lang, Fellini şi Bertolucci, până la John Ford, Kurosawa, Orson Welles, Wim Wenders, Jim Jarmush, Lars von Trier sau Manuel de Oliveira. Poate că noi nu suntem cele mai bune călăuze spre imensa Atlantidă a cinematografiei mondiale, ascunsă privirilor noastre prin cenzura comunistă, însă ea reprezintă cel mai bine imaginarul secolului 20, până în anii de faţă. Deşi DVD-urile sunt deja demodate, putem cumva să le oferim copiilor noştri, până la majorat, o bibliotecă a marilor filme (şi nu doar europene sau americane, ci şi iraniene, georgiene, japoneze, sud-americane). Există abonamente la canale specializate în filmul de artă: chiar nu ducem lipsă de soluţii, dacă nu uităm să integrăm în educaţia copiilor noştri cultura de cinema, arătându-le că în această artă prin excelenţă modernă s-au repliat şi arhitectura, muzica, pictura sau grafica computerizată, într-un evantai mereu mai larg deschis

de investigaţii asupra realităţii umane, cu tot ce cuprinde ea misterios, eroic, comic sau sumbru.

Cam acelaşi demers recuperator se cuvine să facem şi în privinţa artei fotografice, al cărei superb zenit – Cartier-Bresson, Mapplethorpe, Avedon, Robert Frank & restul pleiadei – ne-a fost, de asemenea, interzis nouă, locatarilor prea îndelungaţi ai *lagărului socialist*. Chiar dacă trei sferturi din umanitate multiplică realitatea, făcând la întâmplare poze cu telefonul, fotografia profesionistă, care transformă instantaneul sau imaginea de atelier în unicate aureolate de o complexă semnificaţie estetică, continuă să aibă nu doar o piaţă, prizată de cunoscători, ci şi o detentă creativă incomparabilă: şi în acest domeniu ai nevoie de educaţie (istorică şi… morfologică, dar şi de cunoştinţe tehnice) pentru a gusta ce-i mai bun, cu echipamentul adecvat.

CĂLĂTORI PE PĂMÂNT

Am petrecut mult timp în muzee şi pentru că le-am găsit acolo unde sunt răspândite, cu ocazia foarte multor călătorii profesionale şi private. Iubesc diplomaţia şi datorită faptului că cele două decenii active pe care i le-am dedicat mi-au permis să vizitez – nu ştiu – probabil că vreo sută de ţări şi să trăiesc mulţi ani, ca ambasador, în trei ţinuturi minunate. Degeaba călătoreşti dacă nu ţi-ai echipat mintea cu o grilă adecvată de lectură a ceea ce vezi, auzi, miroşi, pipăi sau guşti. Socotesc că sporirea mobilităţii globale rămâne un mare dar al epocii noastre. Se cade însă să

descifrezi alteritatea: să ştii că fiecare element (de la arhitectură şi vestimentaţie până la forma celorlalte arte, instituţii, cutume, religii) e subsumat unei culturi coerente, care se oferă numai celor deschişi la minte, sensibili, iubitori ai creativităţii omeneşti. Descoperi pretutindeni umanul, sub stupefianta lui diversitate. Nu există loc al umanizării care să fie „obiectiv" neinteresant. Cel mai câştigat e călătorul cultivat, care aruncă asupra celorlalţi o privire curios antropologică. Aceasta rămâne calea regală prin care ne dezvoltăm imaginaţia istorică. Începi să simţi că toate palatele, templele, bisericile, clădirile civile, pieţele, amfiteatrele, zidurile de incintă, fântânile, cazărmile, antrepozitele maritime sau curţile interioare prin care te poartă paşii sunt rodul talentului, graţiei şi geniului unor generaţii demult stinse, palpitând în caruselul de patimi, ambiţii, speranţe şi clipe de tihnă din care e compusă condiţia umană, dincolo de meridiane şi epoci. Fiecare cărămidă, volută, arcadă, boltă, fiecare contrafort, friză, colonadă sau paviment au fost muncite în sudoarea meşterilor, a inginerilor şi arhitecţilor dispuşi să întrupeze voia unor comanditari eminenţi: regi, împăraţi, papi, episcopi, duci şi generali. Această confruntare vestigială cu trecutul oricât de îndepărtat devine instructivă şi consolatoare, punând propria ta existenţă în perspectiva secolelor viitoare. Omul ca fiinţă capabilă să creeze opere mai durabile decât el însuşi. Omul ca moştenitor suspendat în timp…

Din aceste pricini făţişe, călătoria rămâne un instrument pedagogic de prim ordin. Cu cât călătorim mai mult şi mai devreme în compania copiilor noştri, cu atât mai uşor pregătim terenul unei educaţii fertile. Sună banal, numai că am fost uimit să constat, întâlnind poate zeci de mii de români, cât de puţini au

călătorit, fără să poată invoca piedici financiare. Vreo două milenii, unica noastră formă de mobilitate spaţială a fost transhumanţa. În comunism se ieşea din puşcăria totalitară rar şi greu sau… de tot. Ce-i drept, s-a topit gheaţa şi patru milioane de români au ajuns să muncească, să iubească, să procreeze şi să-şi educe copiii în alte ţări, mai bogate, mai civilizate, care îşi respectă realmente cetăţenii, fără să-i trateze ca pe o turmă fiscalizată. Milioane de români (alcătuind aceeaşi laborioasă şi destupată clasă de mijloc) au prins obiceiul de a-şi petrece vacanţele în alte ţări, tot mai exotice. Alte milioane au rămas însă „lipite pământului”, limitându-se (dacă o fac) la turismul intern sau de proximitate (litoralul bulgar, grec, turc). *Bref*, dacă în secolul XVII turul formativ al Europei era doar la îndemâna bogaţilor, azi fandările turistice s-au democratizat, pentru că tour-operatorii şi hotelierii îşi cresc profiturile din numere mari. Evident, „pachetul” *all-inclusive* e doar un flash trecător. Dar până şi el deşteleneşte creierele, te ajută să descoperi alte arte culinare, să prizezi sunetul altor idiomuri, să practici o mini-etnologie (măcar prin vizita „obiectivelor” apropiate de plajă şi colecţionarea de „suveniruri” tipice). Chiar şi pelerinajul (ca să nu-i spun turismul religios) i-a condus recent pe mulţi români în zona densă a Orientului Apropiat, matrice a religiei creştine: vizitând ca pelerin Ţara Sfântă, Turcia (fosta Asie Mică), Athosul (scuze, doamnelor şi domnişoarelor!) ori Grecia insulară şi continentală, nu revii aşa cum ai plecat, înscrii cultura română în paradigma ei bizantină, legându-ţi amintirile într-o plasă de sensuri mai înalte. Pe scurt, am prins un culoar istoric în care cunoaştem lumea pe o rază şi la o scară tot mai extinsă: un veritabil factor implicit de creştere economică.

Am citit de curând un interviu cu o mămică super-călătoare, care-şi educă fetiţa printr-o experienţă de *globe-trotter*. N-am putut să nu o admir! Dacă deprinzi trucurile călătoriei ieftine (aplicaţia Airbnb.com propune milioane de oferte) nu prea mai poţi folosi scuza bugetului redus. Există curse charter şi zeci de agenţii aeriene *low-cost* care apropie de noi meridianele şi latitudinile cele mai distante. Toată Europa e împânzită de cămine pentru tineri (îndeobşte studenţi) unde acomodarea costă cât o masă la McDonald's. Există şi reţele de pensiuni catolice sau protestante care, de asemenea, asigură locuri de cazare ieftine. Încă de la 14 – 15 ani, reţeta *city break* adună milioane de tineri europeni în cele mai frumoase oraşe ale „peninsulei" noastre. Un weekend petrecut în mod inteligent la Venezia, Roma, Amsterdam, Praga, Paris, Londra, Berlin sau Stockholm valorează cât o lună de şcoală, dacă – desigur – ştii ce muzee sau monumente nu trebuie ratate. Atunci când te deplasezi doar ca să te închizi într-o berărie, să-ţi petreci noaptea într-un club sau să umbli creanga pe străzi, ignorând cu seninătate capodoperele locului, câştigul nu e chiar egal cu zero, dar se apropie destul de mult… Fără o căutată dimensiune culturală, turismul e o simplă ardere de calorii (pe care le poţi elimina gratuit, folosind un *stepper* din propria-ţi locuinţă). Învăţaţi-vă copiii cu folosirea ghidurilor turistice de calitate şi cu disciplina unor itinerarii culturale atent programate. În prima parte a secolului 20 deveniseră faimoase în „lumea bună" ghidurile albastre de la Hachette. În a doua, tot în lumea francofonă (dar deja cu versiuni în alte limbi), ghidurile Michelin au dovedit că marele fabricant de cauciucuri auto are… minte (la urma urmelor, automobilul a înlesnit, primul, turismul de masă). Prin anii '90, când mă aflam în Franţa, s-a

impus pe piaţă *Le guide du routard*. Oricum, în librăriile mai mari găsiţi o secţiune dedicată acestor instrumente de călătorie deşteaptă, traduse în româneşte. În general, ghidurile acordă „stele”, adică ierarhizează patrimoniul vizitabil: dacă nu aveţi prea mult timp, chit că ele sunt cele mai aglomerate, limitaţi-vă la obiectivele de primă mână.

Nu pun mare preţ pe stilul listei bifate: iată (pe Instagram!) dovadă că am fost la Taj Mahal, Machu Pichu, Borobudur sau în orice alt loc faimos, unde se duce lumea selectă, din care e clar că nu puteam lipsi... Aşa cum orice obiect sau practică se aşază pe o gradaţie a calităţii, turismul e sterp şi grosolan dacă se reduce la un kilometraj al celebrităţii şi la prejudecata magică potrivit căreia ne contaminăm cu gloria unor situri doar pentru că le-am stat în preajmă. O călătorie îşi atinge scopul numai dacă sporeşte în mintea călătorului coerenţa generică a lumii. Să luăm la mărunţit un exemplu dintre cele citate mai sus, printre destinaţiile de *city break*\ Amsterdam. Îl meriţi dacă înţelegi aventura istorică a Ţărilor de Jos, impactul protestantismului calvin, ascensiunea comercial-maritimă a burgheziei flamande, dacă asociezi arhitectura lui cu pictura lui Vermeer şi Rembrandt, dacă vezi cartierul roşu şi ca pe un semn al liberalismului cosmopolit (înrudit în duh cu primirea evreilor goniţi de regii prea catolici ai Spaniei sau cu opera „opticianului” Spinoza), dacă guşti un rachiu de ienupăr într-o tavernă cu traverse de lemn afumate de *joint*-uri studenţeşti, dacă înţelegi economia de spaţiu, geometria radială a canalelor acvatice, pasiunea eco pentru biciclete, arta brânzeturilor şi cultul transparenţei (vădit prin absenţa perdelelor acoperitoare de păcat) ... Altfel spus, dacă descoperi un loc aşa cum ai citi o mare carte sinestezică despre

istoria lui complicată şi plină de contraste revelatoare! Călătoria izbutită prilejuieşte un transplant energetic, pe un culoar existenţial diferit: câştigi, prin viaţa altora, un plus de vitalitate înţelegătoare. Am călătorit multe sute de mii de kilometri, ajungând prin locuri deja onirice în memoria mea: în Buenos Aires şi Rio, în Vancouver şi San Francisco, în Tokyo, Seul şi Shanghai, în Isfahan, Damasc şi Casablanca, în Sydney şi Wellington, în Nairobi, Dakar sau Cape Town... Acum, îmi rederulez amintirile ca pe un film şi colecţionez *stări de spirit* asociate numeroaselor tărâmuri îndepărtate pe care, oricât de fugitiv şi de ocupat cu programe „oficiale”, le-am putut cerceta. Imaginile, mirosurile, culorile, arhitectura clădirilor şi gusturile îmi revin în memorie precum o cascadă de trăiri devălmaşe. Continuu să resimt, aproape visceral, pulsul acelor comunităţi, aerul lor colorat cu pasiuni, dansuri, crime şi nădejdi mereu suspendate pe firul subţire care separă binele de rău. Am lăsat ceva din mine pretutindeni şi am preluat amprenta acelor locuri, devenind mereu altul, pentru a-mi rămâne fidel.

BIBLIOPOLIS

Tot mai multă lume are acces la cunoaştere (şi la educaţia formală), iar asta nu reflectă doar avansul democraţiei, ci şi *intelectualizarea existenţei*. Deşi suma contemporană a cunoştinţelor umane reprezintă o fracţie minoră din domeniul cognoscibil, gestiunea acesteia necesită competenţe tot mai diverse şi mai complexe, care se obţin prin *pathemata*, *mathemata*, după cum spunea fabulistul grec Esop. Expresia nu

priveşte doar suferinţa ca profesor de înţelepciune, ci şi înţelepciunea de a „suferi" pentru căutarea studioasă a drumurilor spre adevăr. Putem privi lumea ca text: mulţi au şi făcut-o, asemănând natura cu o carte în care Creatorul a potrivit ordinea lucrurilor, potrivit unei sacrosancte gramatici. Firea nu este opacă: e *lizibilă*. Ca s-o citim, trebuie să ne alfabetizăm, iar ca să „ştim carte", mergem la şcoală (de care mă voi ocupa mai târziu) în templul muzelor (pe care l-am vizitat anterior) şi la bibliotecă, unde vă invit să pătrundem prin capitolul prezent. Ideea de bibliotecă m-a fascinat înainte de a-l descoperi pe marele ei sacerdot literar-metafizic (Jorge Luis Borges) şi nu m-a mai părăsit niciodată. Aş putea spune chiar că mi-am organizat viaţa ca pe un traseu bibliofil. E o şansă să te naşti într-o casă dotată cu multe, cât mai multe cărţi. Cei care nu au această şansă au destul» timp pentru a înţelege de ce e fundamentală o asemenea „Instalaţie". Pot să-şi construiască biblioteca proprie, o pot împărţi între mai multe locuinţe (dacă sunt suficient de avuţi), o pot transporta la orice nouă adresă, aşa cum sunt – ca şi mine – forţaţi să o reconstituie periodic, prin epurări şi acumulări succesive. Pentru ca un copil să nu se teamă de biblioteca părinţilor (instalată în birouri solemne sau în salonul adulţilor), e bine să obţină, încă de la 3 – 4 ani, propria lui bibliotecă, expusă în camera curată & aerisită unde doarme şi... începe să deprindă bucuria intimă a cunoaşterii: măcar într-un corp „Billy", de la Ikea. E bine ca el să capete cât mai devreme o anumită mândrie de proprietar... Să ştie că la el în odaie îşi poate aduna DVD-urile, jocurile video, cărţile cu poveşti, cărţile de colorat, albumele cu benzi desenate, primele dicţionare şi enciclopedii, întâile albume de artă. Piaţa jucăriilor şi a cărţilor pentru copii e destul de

ofertantă şi abundentă. E suficient să avem mereu în vedere un singur motiv al achiziţiei: îi poate dezvolta mintea? Rugaţi-vă şi prietenii (care-şi trimit copiii la zilele de naştere ale copilului dumneavoastră) să urmeze aceeaşi exigenţă atunci când aleg un cadou.

Chiar dacă motorul Google (cel mai complex dispozitiv de inteligenţă artificială apărut deocamdată) stochează uriaşul şi mereu mai vastul domeniu al datelor digitale, ajutându-ne să-l accesăm prin cuvinte sau sintagme-cheie, socotesc că o cultură solidă, asimilată plăcut şi profund, pleacă de la relaţia cu cartea fizică, pe suport clasic: cea care poate fi răsfoită, devorată, adnotată, recitită, împrumutată, transmisă altei generaţii şi rescrisă în regie proprie (dacă ajungem, la rândul nostru, autori). Fireşte, ducem lipsă de spaţiu, pentru că locuirea în metropole (acolo unde ne găsim mai uşor joburi mai bănoase) s-a tot scumpit, dar şi pentru că mecanismele consumiste ne condamnă la aglomerarea acestui perimetru personal cu tot mai numeroase obiecte (adesea inutile). Am moştenit o bibliotecă pe care am extins-o şi reorganizat-o de trei ori: metamorfozele sale oglindesc trecerea de la literatură, prin teologie şi filosofie, spre antropologia culturală şi relaţiile internaţionale, cu mici accente dedicate ştiinţelor tari, albumelor de artă şi culturilor extraoccidentale. Posesia acestui fond cu geometrie variabilă s-a completat prin pelerinajul spre marile biblioteci (nu poţi avea acasă decât o imagine miniaturizată a labirintului livresc). La Sibiu şi Bucureşti mă aşteptau, în posacii ani 80 ai veacului trecut, bibliotecile celor două facultăţi de Teologie. După 90, când am început doctoratul la Sorbona, am zăbovit, cu lunile, în mai multe biblioteci pariziene: centrul *Le Saulchoir*, Sainte-

Geneviève, Biblioteca Naţională, Biblioteca Bizantină etc. Revenit în ţară, m-am desfătat în biblioteca recent înfiinţată de la *New Europe Collège*. După mulţi ani, în prima vizită oficială la Washington DC, am păşit în Biblioteca Congresului, amenajată cu fastul unei catedrale renascentiste şi găzduind cel mai amplu fond de carte de pe glob. Biblioteci (în care n-am avut răgazul de a studia) mi-au fost deschise însă prin multe centre urbane (cea regală, de la Stockholm, cea de la *Trinity College*, în Dublin, vreo două vechi biblioteci din colegiile de la Cambridge, cea de la mănăstirea Mafra sau de la vechea universitate portugheză Coimbra, Battyaneum, la Alba Iulia, alte lăcaşuri ale cărţii la Viena şi Praga, fără a o uita pe cea de la Vatican). Veţi observa uşor un fapt: cu cât un stat şi-a format mai devreme o bibliotecă naţională, cu atât e mai dezvoltat azi. Dezvoltarea intelectuală o determină pe cea economică. Interconexiunea se verifică şi în România, unde asemenea instituţii apar în a doua jumătate a veacului XIX, însoţind şi înteţind modernizarea instituţională, ca temei al unei culturi urbane semnificative. Naţiunile şi culturile lumii scriu istoria pe măsură ce îşi extind bibliotecile. În vreme ce citiţi această carte, zeci de milioane de studioşi care vor alcătui elita globală a veacului 21 conspectează pe laptopurile lor, în mii de biblioteci academice, ştiinţa din care vor deriva toate progresele cognitive (şi deciziile, nu doar politice) menite să remodeleze, să susţină şi să perpetueze dialectica lui *homo sapiens*. Unii stau în sălile neogotice ale universităţilor din Ivy League, alţii – răspândiţi pretutindeni, de la Oxford, Uppsala şi Buenos Aires, până la Rabat, Beijing sau Ulan Bator (unde se păstrează valoroase manuscrise budiste de tradiţie tibetană). La fel de palpitantă e însă prezenţa oricărui tânăr, să zicem din Mizil sau

Botoşani, în biblioteca orăşenească…

E adevărat că astăzi (după cum mi-au confirmat şi copiii mei) studenţii lucrează mai mult cu baze de date şi platforme academice digitalizate. Ei consumă cu prioritate studii publicate în reviste specializate şi florilegii tematice sau crestomaţii diacronice: nu poţi avansa decât prin asemenea selecţii riguroase, adică prin decupaje chirurgicale în „ţesutul” cognitiv universal (*textul* şi *textura* sau *trama* sunt etimologic înrudite). Oricum, marile biblioteci au trecut la protejarea originalelor prin facsimilare sau transpunere a lor pe suport electronic. Acum câteva zile, m-am abonat la platforma care a digitalizat, în ediţie critică şi comentată, faimoasa *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, iniţiată de Diderot & co în 1751. Mai toată creaţia umană care iese din domeniul „viu” al drepturilor de autor poate fi descărcată acum în format *pdf*. E fabulos! Nicio altă generaţie nu a avut acces mai uşor şi mai liber la tezaurul intelectual al umanităţii… E tot mai greu să găseşti scuze conjuncturale pentru starea de ignoranţă şi neghiobie! N-am iluzia naivă a unei umanităţi erudite, de sus până jos. Fiecare individ are o vocaţie aparte, limpede fiindcă nu orice minte se poate dedica, plauzibil şi creator, culturii savante (şi nici măcar celei *pop*). Era internetului are însă menirea a ne rafina tuturor (oriunde am trăi) nivelul de cunoaştere şi, prin urmare, *reacţia personală faţă de lume*, E deja fantastică detenţa căpătată de umanitate prin treptata emancipare a părţii sale feminine: prin intrarea în jocul socioprofesional a atâtor milioane de femei inteligente şi talentate, ambiţioase şi competente, performanţa speciei noastre creşte exponenţial. La fel, cultura internetului deschide porţile cunoaşterii şi multor tineri care, indiferent de sex sau origine, vor intra în marele

dans al cunoaşterii universale, schimbând direcţia şi substanţa patrimoniului nostru reprezentativ. Nu e o utopie. E deja un proces dinamic, în plină desfăşurare. Aşa cum anticipam, nu ajunge să ştii mai mult, dacă nu ai modele vii şi practica bibliotecii, adică intimitatea amoroasă cu marile cărţi (şi cu trena lor de ecouri în cărţile „obişnuite"). Această familiaritate se educă – da, începând cu familia şi terminând cu educaţia formală. Ea creşte prin practică şi discernământ, dacă nu chiar prin practica asiduă a discernământului: ce să citesc, din ciclopica producţie a trecutului şi prezentului? Cum să mă orientez în acest dedal, care-mi sunt criteriile de selecţie, priorităţile şi metodele de înţelegere capabile să facă din logodna mea cu cărţile o nuntă prolifică? Ca în orice altă acţiune umană... pofta vine mâncând. Primul pas al părinţilor ţine de arta dedramatizării contactului cu cartea: să n-o mai prezentăm ca instrument şcolar de tortură sau ca atribut al unei elite inaccesibile. Începem prin a o răsfoi, a o atinge, începem cu citirea unor pagini, cu dicţionarul la îndemână şi cu un creion. Există superstiţia pedantă care crede că a respecta o carte înseamnă a nu o „murdări": mi se pare greşit! Cartea e a mea şi va fi a altora, care mă vor regăsi în toate adnotările mele. E legitim să subliniezi pasajele cele mai semnificative, să extragi citate, să pui semne şi să revii, cândva, pentru o a doua lectură. În plus, ideile oricărui text (fie ele filosofic sau estetic exprimate acolo) trebuie încorporate în propriul flux mental: ele îşi merită viaţa numai dacă le-o dăm, prin propria noastră gândire, reformulată şi transmisă altora, în veşnicul ciclu al împărtăşirii intelectuale. Am simţit această complicitate peste timp când am văzut pe un volum *ex libris-ul* unui mare învăţat român: în miezul unui hrismon filocalic (XP) cartea însăşi spunea, prin

inscripţie: *am fost vremelnic a lui Virgil Cândea*... Ilustrul bibliofil ştia că soarta cărţilor e migraţia şi că nimeni nu deţine, asupra lor, vreun drept de proprietate definitiv. Nu ştiu dacă aţi pipăit vreodată o carte (foarte) veche. Cred că cea mai „bătrână” din biblioteca mea e o ediţie din 1791 a *Contractului social*, editată de Imprimeria republicană din strada Sfântul Anton (etajul IV), la Lyon. Ediţia – în format de buzunar – a străbătut aproape un sfert de mileniu, schimbându-şi mereu proprietarii şi cititorii: o privesc ca pe o maşină a timpului, închipuindu-mi toate bibliotecile prin care a trecut, mâinile care au atins-o, succesiunea inteligenţelor pe care le-a irigat. Cu deplină melancolie, mă gândesc şi la felul în care-şi va continua peripeţiile după ce nu voi mai fi aici, pentru a-i tatona porozitatea pătată, amintind de pielea unui bătrân alchimist. Prin paragraful abia redactat, am transmis poate unui viitor proprietar *urma* de care va avea cândva nevoie, pentru a reconstitui un traseu din fericire continuat... N-aş vrea să închei capitolul „bibliotecii” fără să-mi spun opinia privind raportul dintre alfabetizarea clasică şi cea digitală. Cred că e bine ca orice copil să înveţe să scrie şi să citească (chiar înainte de vârsta şcolară) şi să se bucure în compania cărţilor copilăriei şi a celor de colorat înainte de a folosi o tabletă sau un laptop. Tezaurul de ştiinţă şi cultură stocat pe internet nu are sens pentru cine nu a deprins plăcerea lecturii şi primele criterii selective, subordonate unor prime reprezentări ale valorilor (morale, sociale, estetice sau chiar spirituale). Părinţii de azi scapă de grija interacţiunii pedagogice prin legarea copilului de ecranul tabletei, cam cum era legat odinioară şerbul de glie. Unii le pun în braţe asemenea dispozitive încă de când copilul are abia câteva luni, fără să ştie că, *ipso facto*, amână sau chiar

ameninţă deprinderea limbajului şi primele forme de socializare. Ecranul e tactil, deci copilul ajunge aleatoriu la orice conţinut, neştiind ce e bun şi rău, ce merită şi ce nu, cum să înţelegi relaţia text-imagine şi chiar cum să cauţi ceva, după ce ţi-ai reprezentat mental obiectul dorinţei. Alfabetizarea digitală îi urmează aşadar celei clasice. Abia după ce a ajuns să fie un cititor cât de cât competent & îndrăgostit de lectură poate copilul să înveţe diferenţa dintre *hard* şi *soft* în lumea informatică şi nu devine sclavul ei pasiv.

Biblioteca e mai mult decât un sanctuar unde putem cultiva rigoarea profesională, fie că suntem (pe punctul de a deveni) filologi, ingineri, fizicieni, manageri de companie, literaţi sau... simpli diletanţi îndrăgostiţi de lectură. Ea ne dăruieşte mai multe vieţi, dilată timpul şi spaţiul, ne introduce în universuri alternative şi ne dezmărgineşte orizontul, ferindu-ne simultan de plictis şi nonsens. E o investiţie gratuită şi tocmai de aceea freamătă de promisiuni concrete. Oricât ar fi ethosul românesc pervertit prin „aforisme" ruşinoase (de tipul „prea multă carte strică", „unde-i multă minte e şi multă prostie" sau jenant-definitoriul „merge şi aşa"), trăim în UE şi într-o lume global interconectată, unde tot *ştiinţa de carte* duce la prosperitate şi stimă socială, întemeind simultan respectul de sine justificat. Ne putem autoînşela cu aproximaţiile noastre la limita imposturii, însă nu vom păcăli pe nimeni altcineva: elitele acestei lumi nu sunt strict meritocratice (căci există pretutindeni bogaţi moştenitori stupizi, clientelism politic şi fraude), dar sunt *grosso modo* compuse din oameni solid şi onest educaţi, care au făcut pentru asta eforturi sistematice şi pe deplin onorabile. Afacerile umanităţii nu sunt exclusiv gestionate de cele mai reuşite exemplare, dar supravieţuirea şi progresul speciei depind,

fundamental, de indivizii cei mai riguroşi sub raport intelectual. În această logică, dragostea părintească se orientează firesc spre o cât mai selectă educaţie pentru copii: unii o fac din snobism social, forţându-şi adesea progeniturile spre o direcţie şi un nivel nepotrivite cu aptitudinile lor reale. Se produc astfel drame care pot vira spre finaluri complet nefericite. Normală e însă tendinţa, aspiraţia spre mai sus şi mai bun (*excelsior*!), după o judicioasă cumpănire a împrejurărilor şi datelor personale. Părintele acţionează ca „semănătorul” din parabola omonimă. Nu de el depinde „solul” pe care vor cădea seminţele cunoaşterii, dar cine i-ar putea răscumpăra vina de a nu le fi semănat deloc?

PLĂCEREA DE A COLECŢIONA

Biblioteca – ale cărei benedictine virtuţi au fost rezumate mai sus – e şi o colecţie de cărţi (asemenea Bibliei, de la *ta biblia* = „cărţile”). În ultimele două secole, copiii europeni (şi americani) au imitat cu precocitate atitudinea ştiinţelor experimentale, improvizându-şi domestic laboratoare de chimie sau fizică. S-a extins treptat şi moda pasiunii botanice, tradusă prin alcătuirea de ierbare şi îndemânarea desenului de planşe florale. Cabinetele de curiozităţi i-au împins pe cei mici să imite curiozitatea adulţilor faţă de minerale sau fluturi. Tânărul Mircea Eliade fusese un pasionat entomolog. La fel, Vladimir Nabokov, care a şi desenat lepidoptere cu graţia acuarelistică a unui Dürer, ba chiar a dat nume mai multor specii de fluturi

descoperite în America. Colecţiile sale se conservă la Harvard Museum of Comparative Zoology. Savanţi iluştri precum Herder, Humboldt şi Linné, ca şi astronomul Tycho Brahe, au răspândit în toate căminele burgheze ale secolelor trecute convingerea că primul pas către ştiinţele naturale constă în organizarea unei colecţii personale, adică în exerciţiul categorisirii feluritelor regnuri. A doua jumătate a veacului XIX (foarte pozitivistă, la modul darwinian, pe fondul expansiunii coloniale şi al primelor expoziţii universale) a frizat apogeul acestei manii taxonomice ilustrate în muzee, universităţi sau în spaţiul privat. Se încheia astfel un elan naturalist iniţiat de titanii umanismului şi ai Renaşterii, care fuseseră şi mari bibliofili, plătind sume cochete pentru a colecţiona cele mai rare manuscrise, incunabule şi ediţii tipărite din clasicii greco-romani. Ideea – căreia Umberto Eco i-a dedicat un erudit studiu istoric – e că *homo sapiens* cunoaşte lumea (şi) prin intermediul *listelor*. Listăm companii la bursă, ne supunem unei agende (*to-dolist*), catalogăm cărţi, concepte, oameni şi opere de artă, evităm prezenţa pe vreo *listă neagră*, enumerăm şi descriem, notăm şi numerotăm, recurgând la principiul listării ca suport logic al unei realităţi ambientale dezorganizate şi (altminteri) copleşitoare.

Asemenea jocului de şah sau go, colecţia personală rămâne, după mine, o metodă pedagogică viabilă. Un mod de a-ţi acomoda mintea cu exerciţiul clasificării, deci cu atacarea realităţii prin prisma unor grupe distincte de obiecte. Intelectul omului bine educat dobândeşte acest reflex ordonator şi utilizează nomenclatorul aferent: ştie cu ce se ocupă ebenisteria, înţelege cuvântul *lutier*, pricepe cuvintele-sacoşă, de soiul dendrologiei sau al mineralogiei. În copilăria mea, cei de-o seamă practicau filatelia şi cartofilia, dar

colecţionau multe altele, vrute şi nevrute, de la cutii de chibrituri şi machete auto, până la roci şi flori de mină, discuri de vinil, fotografii vechi sau reviste de cinema. Am fost tare impresionat să descopăr, în casa unor prieteni din acea vreme, o colecţie de trofee cinegetice şi una de pipe, frumos rânduite pe rafturile unui germanic dulap cu vitrină. Acum, timpul tradiţional dedicat unui asemenea hobby pare să fi intrat în declin: nu mai „colecţionăm” decât poze făcute cu telefonul... Se cuvine să resuscităm acest instrument paideic. A ne învăţa copii să colecţioneze (desigur, ce le place) implică virtutea constanţei într-o pasiune, educându-le atenţia, discernământul şi capacitatea de negociere (căci colecţionarii se identifică reciproc, în vederea unor schimburi). E un mod agreabil de a le ordona mintea şi de a-i deprinde cu observaţia, cu evaluarea şi plăcerea estetică, dar şi de a inventaria prin mostre practice un sector al cunoaşterii. Premodernii numeau aceste mulţimi de obiecte coerent reunite folosind pluralul latinesc *realia*. Colecţionismul e o ucenicie la şcoala reală a naturii, dar şi a culturii umane. Aparent umile, piesele unei colecţii spun o istorie şi îmbogăţesc sensibilitatea „proprietarului”. Azi, revistele de popularizare a ştiinţelor (apărute prin grija unor grupuri editoriale enciclopedice, precum italianul de Agostini) le propun celor mici serii de gadgeturi, tocmai pentru a le stimula instinctul de colecţionari. Pentru ele, acesta e doar un truc de marketing, menit să fidelizeze consumatorii. Pentru copii e însă o manieră utilă de a-şi raţionaliza interesul faţă de o anumită clasă
de obiecte. Francezii au consacrat expresia (doar aparent comercială) *pour les connaisseurs*. Această sintagmă îi separă pe cei care se pricep de incompetenţi, şi pe pasionaţii avizaţi de „restul lumii”.

Andrei Scrima, jucându-se la rândul său cu oarece vocabule galice, spunea că în viaţă contează trei acţiuni: *savoir*, *savoir-faire* şi *faire-savoir* (a şti, a te pricepe să faci ceva şi a şti să transmiţi ce ştii). Etimologic, înţelepciunea şi savoarea sunt înrudite (căci existenţa e searbădă pe neştiute). Orice copil care a colecţionat diverse lucruri în procesul său formativ va fi un adult cu ceva mai mult *savoir-vivre*, dar şi un practician al diletantismului superior, prezent în pasiunile noastre „secundare": va iubi vinurile nobile şi va reuşi să le deguste, adică să le însceneze heraldic însuşirile, va fi un amator de frumuseţe şi calitate, într-un simpatic registru *vintage*. Evident că şi în materie de colecţionism e nevoie de moderaţie, ca să nu ne pierdem minţile (sau să ne irosim toţi banii). Fără simţul măsurii, riscăm să devenim ridicoli sau nesăbuiţi, câştigând nedorita faimă a celor cărora le lipseşte o doagă.

MUZICA, MUZICA!

Ucenicii lui Pitagora, urmaţi şi de unii autori ai creştinismului primar, auzeau *muzica sferelor*. Era „partitura" cosmică a unei ordini spirituale perfecte, sunetul divin graţie căruia astrele şi stelele fixe se prindeau într-un dans imaterial: legea acustică a armoniei prestabilite! Dacă priveşti la lucru orchestra simfonică modernă, observi că ea simbolizează umanitatea condusă de un dirijor absolut, care poate – la rigoare – lipsi din scenă, graţie aranjamentului prealabil (lucrul pe secţiuni şi conjuncţia sonoră).

Produs al unei gândiri nonverbale şi inefabile, arta sunetului e forma sublimată a teologiei. Această conceptualizare corespundea, fireşte, unei cosmologii geocentrice. Azi, ştim din explorarea ştiinţifică a universului că spaţiile interstelare conţin ani-lumină de linişte înspăimântătoare, dar cum ar fi arătat capodopera lui Kubric (*Odiseea spaţială 2001*) fără valsul din coloana ei sonoră? Ca oameni, suntem dintotdeauna muzicali, adică supuşi ritmului şi capabili să reorganizăm sunetele „naturale" în forme artificiale, perfect semnificante prin abstracţiunea lor emoţională şi cristalină. Un om educat include cunos – ţinte minime despre acest univers. Aristocraţia şi burghezia (lichidate de comunism, dar prelungite spectral în plină dictatură) îşi educau progeniturile şi prin ore de pian sau vioară. Inerţia acelui model s-a întins, cred, până prin anii
70 ai veacului trecut. Şi eu m-am trezit la cursurile unei şcoli de muzică, unde am ajuns să interpretez, transpirat de emoţie, în faţa unui public parental, vreo sonatină de Diabelli. Perpetuam astfel, punctual, ecoul unui mare fenomen multisecular: pasiunea Europei de Nord şi Centrale – cucerite de Reforma protestantă din veacul XVI – pentru muzica de interior (la biserică şi acasă). Iconoclasmul reformat – adică interzicerea reprezentărilor sacre, socotite idolatre – a stimulat refugiul în lumea sunetelor, ridicând componistica germanică pe culmile binecunoscute. Pleiada compozitorilor germani s-a cristalizat din baza burgheză a milioane de familii care au practicat, în propriile lor locuinţe, muzica de cameră…

Azi, când Apple Music şi YouTube au îngropat nu doar compact discul, ci şi exigenţa de *a practica* oricât de modest, muzica, părinţii îşi văd copiii cu căştile

audio permanent instalate (ca nişte excrescenţe aproape organice) şi au impresia că ei consumă oricum *suficientă* muzică, fără să le mai pese de cât, cum, ce şi de ce o ascultă. Nu o să facem din fiecare copil un meloman rafinat, un interpret profesionist sau un compozitor simfonic. Fireşte că dintr-o casă de muzicieni va răsări mai sigur un nou slujitor al Euterpei decât dintr-una de fermieri. Micul Enescu a fost descoperit foarte devreme de protipendada vremii, la care avea indirect acces. În acelaşi timp, aşchia poate sări foarte departe de trunchi (fiul prinţului Matila Ghyka, Roderick, a ajuns chiar să joace în filme porno) … Important e să ne amintim că educaţia muzicală (ca şi educaţia de orice fel) comportă o dimensiune ludică & gratuită: te cultivi deopotrivă în scopuri egoiste şi altruiste. Cum spune poporul, pofta vine mâncând. E îndeajuns să deschidem apetitul copilului nostru spre muzică, fără să-i impunem neapărat o educaţie formală apăsătoare, cu lecţii de canto şi abonament la Ateneu.»

În deceniile postbelice, muzica pop, clădită pe rădăcinile sale în rhythm and blues şi jazz, s-a impus ca muzică a noilor generaţii şi a dezvoltat industria globală prin care creaţiile sale – *beat*, *soul*, *rock'n roll*, *rock alternativ*, *country*, *disco*, *reggae*, *punk*, *techno*, *grunge*, *afro*, *rap* şi câte altele – au devenit bunuri culturale fără frontiere, vehicule ale unor mesaje politice, refugiu pentru victimele regimurilor totalitare, forme de revoltă socială sau de campanie pacifistă (ori ecologistă, mai încoace), oferindu-ne un uriaş mozaic sonor, ale cărui piese se rearanjează prin continue fuziuni şi metamorfoze. Ca în orice alt domeniu al creativităţii» umane, şi aici, timpul s-a dovedit a fi cel mai bun judecător, reţinând şi clasicizând repertoriile

de valoare, stocând în periferia sistemului zgura sau experimentele fără viitor şi aruncând în uitare rebuturile sau înfloririle efemere (sute de band-uri pop au dispărut după ce au lansat un singur mare hit). Vorbeam despre clasicizare pentru că, deşi nimeni nu ar fi spus asta atunci, marile formaţii de rock din anii ’60 – 70 (Beatles, Rolling Stones, Queen, Pink Floyd, Led Zeppelin, Deep Purple etc.) au fost aproape sanctificate, inspirând biografii, filme şi „standarde” aparent inoxidabile. Aproape că poţi verifica buna educaţie a unui adolescent de azi dacă îl observi venerând aceşti clasici, fără să se lase complet subjugat de muzica ultimei ore. Oricum, mulţi dintre aceşti giganţi ai rockului au cochetat la rândul lor cu clasicii adevăraţi, cu muzica simfonică şi cultura înaltă (să ne amintim piesa celor de la Emerson, Lake & Palmer, *Pictures at an Exhibition*, după Mussorgsky, ecourile din *Sonata lunii* în piesa *Because*, a celor patru Beades, şi nenumăratele citate simfonice apărute în muzica unor David Bowie, Procol Harum, Radiohead, The Doors etc.). S-a întâmplat şi *invers*: ultima parte a sonatei pentru pian nr. 32 de Beethoven anticipează profetic jazzul, aşa cum descoperi note de swing în sonata nr. 4 a lui Scriabin… Eroii veacului pop n-au fost nici inculţi, nici fructul unei generaţii spontanee: s-au hrănit şi ei, ca oricare alţi creatori, dintr-o moştenire culturală asumată tacit, dincolo de manifeste iconoclaste şi pretenţii revoluţionare. Trebuie să refacem şi noi acest traseu, îndemnându-ne copiii să nu asculte numai muzica de anul trecut şi să redescopere ce e consistent în muzica pop a secolului 20, cu tot cu împrejurările sociale, politice şi filosofice din care s-a născut. Prin frecventarea competentă a acestei muzici, le putem explica mai bine copiilor noştri şi ce am trăit noi, dincoace de Cortina de Fier, care a

separat atâta vreme „lagărul socialist” de idealizata „lume liberă”. Şi mai frumos e însă să nu le lăsăm impresia că strămoşii totemici ai unei bune culturi muzicale s-au născut doar după al Doilea Război Mondial. Să le arătăm că există o istorie a muzicii europene cu un trecut mult mai adânc şi mai influent decât ar putea crede, chiar dacă nu au de gând să devină membri ai unor prestigioase orchestre simfonice, istorici sau melomani de top. De ce le-ar „strica” să facă deosebirea dintre o cantată şi un lied, să poată recunoaşte (fără aplicaţia Shazam) o arie din Verdi, să poată recunoaşte în clavecin & clavicord strămoşul pianului ori să distingă suficient de bine părţile unei simfonii pentru a nu aplauda intempestiv, într-o sală de concert? În ultimii ani, la Festivalul „Enescu” (unicul eveniment care ne face loc pe harta muzicală internaţională) am văzut numai săli pline (deşi continuă să ne lipsească, în capitală, un auditorium de secol 21). Pline însă cu persoane mai cu seamă mature şi vârstnice. Şi în acest caz trebuie acuzată criza pedagogiei. Căci frumuseţea ultimă a muzicii culte i-ar cuceri fără îndoială şi pe adolescenţi, dacă nu ar fi ambalată într-un marketing „elitist”. Invitaţi-vă copiii să urmărească pe YouTube prelegerile introductive semnate de Leonard Bernstein şi pariez că vă vor cere mai mult...

Din experienţa proprie, aş fi înclinat să leg dezvoltarea intelectuală a copiilor de interesul lor eventual faţă de muzica clasică. Fiul meu a fost mereu îmbiat spre muzica simfonică, dar n-a descoperit-o cu adevărat decât pe cont propriu, odată ajuns student. Şi, când a făcut-o (complet liber, însă aflat deja la un nivel de maturitate relevant), a purces spre ea cu o pasiune ardentă, care-l va însoţi, după câte văd, toată viaţa. Acum, muzica pop i se pare sărăcăcioasă,

precară, chit că-i pricepe rostul relaxant şi puterea socială. Insist: ca orice altă expresie a bunei educaţii, cultura muzicală nu e necesară doar socialmente, pentru a fi etalată printre cunoscători. O dobândeşti în primul rând pentru plăcerea ta, înţelegând că, prin ea, trăieşti mai multe vieţi (sau o viaţă intensificată cromatic) şi că, odată cu cheia de acces spre un univers altă dată interzis, preiei o doză mai generoasă din geniul speciei umane, gratificându-ţi răgazurile în mod inteligent. Pentru Cioran, Bach a fost o divinitate, singura pe care a venerat-o şi singura care, potrivit repetatelor sale confesiuni, „a făcut sinuciderea imposibilă”. Nu e puţin! Din empireul de unde ne priveşte, compozitorul baroc nu se poate decât bucura la gândul că muzica sa va fi inspirat o carte numită *Ispita de a exista*...

MAMA, TATA, VREM UN CĂŢEL!

Iată o dorinţă care apare sigur când copiii noştri ajung la vârsta de 5 – 7 ani, fie pentru că alţi părinţi au îndeplinit-o, fie pentru că s-au apropiat deja de câini atât IRL, cât şi prin BD-uri (Milou, Droopy, Idefix), filme (Lassie...) şi *cartoons* (101 Dalmaţieni, Sccoby-Doo, Muttley) sau literatură (după ce vor fi empatizat cu feluriţi Zdreanţă, Patrocle, Colţ-Alb). E o doleanţă pe deplin legitimă şi profitabilă educativ, cu o serie de condiţii. Mai întâi, să iubim cu adevărat animalele (mă

refer cu precădere la câini, dar consideraţiile ulterioare pot fi aplicate oricărui soi de companion din regnul vecin). Să le iubim noi, ca părinţi, înaintea celor mici, care simt nevoia unui camarad de joacă şi presimt că, prin îngrijirea lui, vor semăna mai devreme cu „cei mari” (căci îşi vor exersa şi ei autoritatea şi responsabilitatea faţă de o fiinţă neajutorată). Apoi, să alegem o rasă adaptată la spaţiul nostru locativ: nu faci decât să torturezi un câine de talie mare într-un apartament urban standard. Un dog german sau un Saint-Bernard n-au ce căuta într-o garsonieră, dar niciun super-activ câine de vânătoare nu se va simţi confortabil într-un cadru atât de limitat, mai ales în lungile ceasuri când, vrând-nevrând, rămâne singur. Cel mai bine se simt câinii – deveniți membri ai familiei – în casele individuale, care posedă o curte cât de mică. Sunt convins, din proprie experienţă, că un câine (mai exact, reţeaua complexă de relaţii şi experienţe pe care o ţese în preajmă) reprezintă un atu pedagogic, fără să devină un imperativ. Foarte mulţi tratează câinii ca pe un soi de *jucărie vie* –, dacă aveţi o asemenea optică, e preferabil să vă abţineţi. Un membru canin al clanului vă va însoţi, în mod normal, pe o durată între doisprezece şi optsprezece ani, ceea ce presupune nu doar poze făcute la munte şi la mare, un buget special alocat pentru hrană şi eventuale intervenţii veterinare, ci şi o sarcină suplimentară, pe care tot părinţii o vor asuma preponderent. O sarcină morală şi emoţională de durată. În Franţa, *30 de milioane de prieteni* – cea mai influentă asociaţie de protecţie a animalelor – raportează anual un număr scandalos de mare de abandonuri şi rele tratamente. Dacă se întâmplă orori şi la case mai mari, de ce ne-ar mira cele de la noi? Multe familii cumpără de Crăciun un *puppy*, care-i face fericiţi pe copii, dar nu se jenează

să-l arunce pe străzi, pentru simplul „motiv” că e prea complicat să pleci cu el în vacanţele estivale. Câinele trăieşte domesticit de peste zece milenii şi rămâne, alături de cal, cel mai nobil participant necuvântător la aventura umană. Însuşi faptul domesticirii exprimă, originar şi fundamental, conştiinţa unităţii biosferei, dar şi vocaţia „regală” a lui *homo sapiens* care, la modul biblic, conferă lumii vii nume şi sens. Grija iubitoare a adulţilor faţă de companionul patruped e, prin ea însăşi, o lecţie despre drepturile animalelor (şi tot mai multe coduri civile le-au consemnat, pornind de la constatarea dovedită ştiinţific că orice mamifer *percepe suferinţa*). Să privim starea de fapt: popor de ţărani, noi moştenim o concepţie primitiv-utilitaristă despre coabitarea cu animalul. El nu are drepturi *per se* ci doar dacă-şi găseşte un rost practic în „gospodărie”: are voie să fie hrănit numai dacă e comestibil sau dacă ne „apără sărăcia”. Mai toţi strămoşii noştri (dacă nu erau mai răsăriți şi făceau parte din clasa educată) şi-au maltratat animalele, ţinându-le în lanţ, foamete şi înrăire programatică. Am avut primul câine ca adolescent, în comunism: o splendidă femelă doberman, importată din Ungaria. Ţin prea bine minte că tot soiul de pensionari abrutizaţi prin penurie (şi fideli „luptei de clasă”) nu ratau ocazia de a mă admonesta: li se părea că deţinerea unui câine de apartament (cu atât mai abitir a unuia impozant, cu stomac încăpător) e un obicei burghez şi parazitar. Pe măsură ce ne-am urbanizat şi occidentalizat, au apărut o literatură chinologică şi expoziţii canine, s-au format cănise specializate (inclusiv în rase alpine autohtone), medicina veterinară a căpătat un statut respectabil, lumea a devenit mai responsabilă, deşi fenomenul endemic al *maidanezilor* din anii ’90 demonstra că mai avem multe de învăţat...

Era o minciună aceea că năpăstuitele hoarde canine (resălbăticite prin parcuri şi pe străzi murdare) ajunseseră acolo în urma demolărilor ceauşiste. Acei câini fuseseră abandonaţi pentru ca foştii locatari ai caselor dărâmate, crescuţi la ţară, nu le mai vedeau *utilitatea* (la bloc, unde se mutau, nu existau curţi pe care să le păzească, din capătul lanţului mobil, pe sârmă). Abia de curând s-a completat la noi şi codul penal, care tratează ca infracţiune *uciderea* deliberată a unui animal de companie.

Când se supăra pe canişii săi, mizantropul Schopenhauer îi compara cu oamenii. Există şi aici o măsură, pe care mulţi chinofili dezamăgiţi de semenii lor o încalcă în fel şi chip, recăzând în zoolatria vechiului Egipt. *Bref* luaţi-le un căţel copiilor, dacă aveţi în vedere ce-am scris aici şi nu vă simţiţi vizaţi. Voioşia solidară şi fidelitatea câinilor îi consolează deopotrivă pe părinţi şi pe cei mici, întreţinând în familie o atmosferă luminoasă, de bună dispoziţie şi energie pozitivă. În zilele noastre, când atâtea aspecte ale vieţii metropolitane ni se par excesiv de „trepidante" – şi când cei mai mulţi copii n-au văzut o vacă adevărată, pe păşunea ei –, proximitatea partenerului nostru canin are clare virtuţi terapeutice, dăruindu-ne o punte de legătură cu viaţa ca fenomen mai larg decât omul. Oricât l-ai îngriji de atent şi oricât l-ai iubi, un câine îţi dăruieşte întotdeauna – şi în mod inefabil – mult mai mult decât îi poţi dărui tu, stăpânul său, spre care se uită ca la o divinitate. Important e să simţi această asimetrie, ca să poţi echilibra pe cât posibil balanţa. Buna îngrijire a unui aliat atât de loial implică absolvirea unei şcoli de umanitate mai preţioase decât orice diplomă cu peceţi.

Partea a III-a

COOL, MAN

Diverşi guru, în căutare de influenţă, ne spun că tineretul „de azi” nu iubeşte „clasicii împăiaţi” Ce-i drept, un clasic e acel autor mai des citat decât citit. La fel de adevărat e că am moştenit din sistemul ideologizat al comunismului un soi de cult al Literaturii Naţionale (ca pârghie în procesul numit de Lucian Boia *românizarea României*), în virtutea acestui imperativ de propagandă, autorii canonici au fost scoşi din context şi dezumanizaţi printr-o făţişă muzeificare. În locul unor figuri odată vii, prezentate fidel, în epoca şi tiparul personalităţii lor reale, elevii contemplă un sepulcral *rigor mortis*. Inerţia acestui sistem taxidermic s-a văzut în primul deceniu postcomunist, când diverşi scriitori români au fost crucificaţi pentru culpa inexpiabilă de a pretinde, bunăoară, o nouă lectură a corpusului eminescian, dincolo de stereotipurile encomiastice, uzate până la urzeală, cu care operau manualele şcolare. Fireşte că noua generaţie apreciază o vizită la *Madame Toussaud*, cu condiţia legitimă ca ea să nu se confunde cu una la Muzeul Literaturii Române. E greu să te familiarizezi, în noaptea unor

convenţii depăşite, cu statuile reci ale creatorilor români sau străini. Orice mitologizare cunoaşte reversul demitologizării şi exact asta s-a întâmplat, prea puţin în manuale şi ceva mai mult în dezbaterile publice, în media, pe internet, unde ireverenţa, detaliul picant sau umorul au contribuit la reumanizarea figurilor de ceară din Panteonul naţional-comunist. O nouă generaţie de universitari a produs, în paralel, studii şi cercetări conduse în acelaşi spirit demistificator, corectând, completând şi nuanţând, la nivelul metodei şi al „tonului”, gestiunea hermeneutică a tradiţiei culturale moderne. Foarte bine, până la un punct... Din păcate, această firească revenire a adevărului (care nu e niciodată monocrom şi univoc) s-a potenţat excesiv, până când pendulul a lovit cealaltă extremitate a spectrului. Şi a făcut-o ajutat din plin de influenţa academico-mediatică a *corectitudinii politice*. Pornită din lăudabila intenţie de a proteja minorităţile de orice fel, această poliţie a gândirii a sfârşit prin a rescrie istoria după calapodul unei ortodoxii nivelatoare, care învinovăţeşte pauşal trecutul şi demolează „idolii” creaţi într-o presupusă eră patriarhală, dominată de „abuzurile” *bărbaţilor albi morţi*. Citeam acum câteva zile un „material” care sugera că blajinul Cezar Bolliac ar fi fost un sinistru pedofil (bietul poet revine astfel în actualitatea din care dispăruse de atâta vreme) ... Canonul marilor texte a fost destructurat, în vreme ce programele de studiu umanistic s-au reorientat spre marginali, studii de gen, multiculturalism şi laxism axiologic. Totul e *cool*, mai puţin tot ce a creat civilizaţia euro-americană înainte de 1960, când emanciparea sexuală, campaniile „pacifiste” şi neomarxismul anticapitalist şi-au început acţiunea de subminare a vechiului *establishment* „burghez” şi „imperialist”. Altfel spus,

prea puţine valori rămân frecventabile în brava lume nouă a stării colective de amnezie. Dacă părinţii nu reacţionează împotriva acestui război cultural (prezentat schematic drept confruntare între „conservatori” şi „progresişti”), ei vor înlocui sclavia mentală comunistă a tinereţii lor cu sclavia intelectuală a propriilor lor copii. Una este să-ţi exerciţi pe bună dreptate spiritul critic, să chestionezi, să iei distanţă, să reexaminezi orice teorie şi să-ţi revendici dreptul unei judecăţi personale asupra oricărui fapt de cultură (în sens larg) şi cu totul altceva să crezi orbeşte că trecutul civilizaţiei tale e un dulap cu schelete, o sursă de crimă şi de abuz deghizat religios sau politic. Şi că numai viitorul contează, întrucât va desăvârşi agenda unei justiţii sociale radicale. Viitorul nu poate fi decât prezentul care decantează creator patrimoniul moştenit. Dacă vrei cu adevărat să corectezi derivele propriei tale istorii, se cuvine s-o cunoşti printr-un efort paideic onest. Nu să scrii pe hărţile ei *terra incognita* şi *hinc sunt leones*, aşa cum procedau cartografii medievali. Avem destule date şi instrumente pentru a înţelege de ce şi cum au gândit sau creat predecesorii noştri, fără să le găsim scuze, dar şi fără să-i demonizăm. Nu cred că un tânăr care se educă se poate lipsi de exerciţiul edificator al admiraţiei faţă de marii oameni ai trecutului, care – prin geniul şi uneori erorile lor – au făcut posibil stadiul nostru actual de civilizaţie. Deşi *societatea-spectacol* în care trăim se fondează pe consumul de mărfuri şi aparenţe, o viaţă împlinită nu atârnă de ce reuşim să *simulăm* pentru a ne conforma declaraţiilor unanime de fericire şi succes, ci tot de posesia virtuţilor deprinse din tinereţe. Postmodernitatea (făcută dintr-un bricolaj de citate, iluzii şi fuziuni relativizante) pune mai totul între ghilimele, numai că nu poţi înfrunta greutăţile

existenţei dacă ai „curaj”, bunăoară, ci numai dacă ai cu adevărat curaj… Să luăm două exemple: Simone Weil şi Susan Sontag. Două gânditoare de origine evreiască, super-înzestrate şi cultivate, dar şi capabile să-şi exprime ideile profund şi clar. Prima a trăit în Franţa ocupată de nazişti – după ce îi combătuse în Spania –, s-a refugiat la Marsilia, a lucrat în uzinele Renault (pentru că empatiza concret cu clasa muncitoare) şi a murit, tânără, la Londra, înfometându-se din scrupulul maximalist de a nu mânca mai bine decât prizonierii din lagăre. Opera ei, de o fulgurantă acurateţe, avea să fie descoperită postum. În total contrast etic, Sontag a fost un superstar newyorkez al stângii intelectuale americane, lacomă cu editorii, narcisică, mereu gata să-şi însceneze comercial lupta „virtuoasă” pentru cauze abstracte. Le citesc pe ambele cu admiraţie faţă de erudiţia lor percutantă, pusă în serviciul unei minţi strălucite, dar o prefer de departe pe prima, care a căpătat în ochii mei profilul socratic al martirului, dacă nu chiar prestigiul sfinţeniei.

Un om bine educat extrage ce-i realmente bun şi valoros pentru mintea, sufletul, familia, prietenii şi cariera sa, fără să-şi piardă timpul ce i-a fost dat cu militantisme şi activisme ideologice sau cu falsa menire de a-şi înşela mereu semenii, sub măşti sociale de complezenţă. El e un nonconformist clandestin, un rebel al cauzelor nobile, pe care i le-au indicat sobrele modele moral-filozofice, spirituale, literare, muzicale, plastice şi ştiinţifice în siajul cărora şi-a forjat caracterul şi gândirea proprie. Nu poţi accede la aceste modele decât printr-un studiu laborios, prin seriozitate şi contemplaţie atentă, prin dobândirea de competenţe reale şi printr-un simţ al patosului, temperat prin luciditate uşor sceptică, prin ironie şi autolimitare

ascetică. O viaţă bine împlinită nu e *cool*. E reală, adevărată, autentică, orientată spre permanenţe şi justificată prin şlefuirea în primul rând lăuntrică spre care tindem, cu toată vigoarea şi inteligenţa din „dotare”.

poezii

DISCIPLINA SINGURĂTĂŢII

Şi a zis Dumnezeu: *nu este bine să fie omul singur* (Geneza, 2, 18). Aşa explică Sfânta Scriptură crearea femeii, ca însoţitoare a lui Adam, omul primordial. În duhul creştinismului, omul nu e niciodată singur, atât pentru că are vocaţia unei familii, cât şi pentru că Domnul Dumnezeu îi este alături, prin rugăciune, meditaţie şi acţiunea lui providenţială, harică. Totuşi, Pascal (dacă nu mă înşel) – care a fost deopotrivă un geniu matematic şi un mistic creştin – socotea că toate necazurile omului decurg din neputinţa lui de a sta singur (şi „locului”) într-o cameră. Monahismul a dezvoltat o tradiţie comunitară, alături de una idioritmică, axată pe căutarea liniştii spirituale în solitudine. Literatura patericală socoteşte că monahul idioritimic (expresia e pleonastică, pentru că *monachos* înseamnă deja „cel singur”) cunoaşte cele mai teribile ispite, iar Flaubert, fascinat de prototipul antonian, a dramatizat exemplar această realitate acaparantă. De aceea nici nu era recomandat excesul de singurătate: cel mai aspru ascet are încă obligaţia de a se împărtăşi euharistic, alături de fraţii săi din obşte, în fiecare duminică. Suntem fiinţe sociale, o ştim de la Aristotel (şi am fi putut observa asta, oriunde şi oricând, fără ajutorul lui), dar suntem şi fiinţe care, voluntar sau nu, se confruntă cu singurătatea. Unii o caută şi o preferă, precum în frumoasele versuri ale lui Georges Moustaki: „Non, je ne suiş jamais seul, avec ma solitude” Cei mai mulţi o detestă şi o îndură. Regăsim judecăţi contrastante despre singurătate în toată istoria culturală europeană. Pentru Montaigne, numai în solitudine cunoşti

adevărata libertate. Nabokov, în schimb, vede singurătatea ca pe terenul de joacă a lui Satan. Francis Bacon făcea media, afirmând că poţi fi încântat de singurătate numai dacă eşti o fiară sălbatică sau un zeu. Oricum, e scris în condiţia noastră că ne naştem şi murim singuri.

Singurătatea e un blestem şi o sursă de nefericire sau nevroză numai pentru cel care nu a fost educat în virtutea acestei stări-cu-sine-însusi. Avem mereu nevoie de semenii noștri – fără de care n-am supravieţui şi nici nu ne-am putea desfăşură (sau potenţa) umanitatea –, dar trebuie să aflăm din prima copilărie că viaţa lăuntrică, lectura, studiul, creaţia şi moartea sunt situaţii, fundamentale, definitor-umane, pe care le asumăm în singurătate. Gregaritatea (adică spiritul de turmă) nu a inspirat niciodată vreo operă sau faptă remarcabilă. Îţi trebuie forţa alpină a singurătăţii pentru a „ieşi din mulţime”. Mi se pare aşadar esenţial exerciţiul pedagogic deschis, pozitiv, spre această ipostază a omului adult de mai târziu. Singurătatea e insuportabilă şi sterilă numai pentru cel cu o educaţie precară, care, de câte ori rămâne în compania lui exclusivă, se înspăimântă ori se deprimă.
Feriţi-vă de candizii dubioşi care, sunaţi la telefon, vă anunţă că se plictisesc. Cu toţii „gândim”, adică derulăm pe ecranul cerebral diferite gânduri, de obicei discontinue. Numai omul bine educat ajunge însă la o veritabilă conversaţie cu sine însuşi. Trebuie să ai material pentru aşa ceva: să fi citit şi cunoscut lumea îndeajuns, pentru a putea genera un discurs interior coerent şi autonom. Cu cât posedă o inteligenţă mai bine antrenată meditativ şi un „muzeu imaginar” mai bogat, omul poate înfrânge sentimentul plictisului existenţial: îşi poate folosi mintea ca pe un imens

teatru ideatic şi imagistic pe „scena” căruia se joacă în permanenţă o piesă pasionantă. În definitiv, nu poţi să-ţi aminteşti ceva, să deschizi o temă, să dezvolţi o idee, să urmăreşti uimit desfăşurarea aparent spontană a unui gând, să-ţi reprezinţi spaţii grăitoare şi să te închipui în situaţii atractive decât dacă fantezia şi „aparatul” tău mental se însoţesc cu reflexul de a preţui singurătatea ca pe un dar uriaş, plin de promisiuni şi de puteri formidabile. Sihăstria filosofică a fost principalul laborator al gândirii umane. Prin ea s-a formalizat gramatica specială care corelează înălţimea mentală şi altitudinea fizică. Arhetipul acestei formule e de găsit în cele trei colibe construite pe muntele Tabor de către binecuvântaţii martori ai Schimbării la față (*transfiguratio Christi*). Coloana pe care se înălţau sfinţii „stiliţi” era un soi de „munte” artificial. Schopenhauer şi Kierkegaard au exaltat celibatul ca pe o formă de sihăstrie urbană. Mari cugetători moderni – precum Nietzsche, Wittgenstein, Heidegger sau Constantin Noica – au locuit prin cabane silvestre, unde scriau în deplină şi căutată solitudine. Se cuvine deci să le spunem copiilor noştri că singurătatea e condiţia „gimnastică” a oricărui progres intelectual (de care se vor bucura ei, alături de prietenii şi semenii din raza lor de acţiune socială), neuitând să le-o prezentăm ca pe o sursă secretă de verificare a propriei autenticităţi.

PROBLEMA TEOLOGICĂ: SCANDAL SAU ALINARE?

Suntem, ca părinţi, oameni ai veacului 21.

Puteam trăi şi în trecut, şi în viitor, nu conta: tot ne-am fi „lovit” de chestiunea metafizică a existenţei divine, căci – aşa cum scria azi uitatul Mircea Eliade – experienţa religioasă nu e un stadiu în istoria omului, ci o dimensiune permanentă a conştiinţei umane. Aşa cum există un *homo laborans*, un *homo faber*, un *homo viator*, un *homo ridens*, există şi un *homo religiosus*: numai integrarea acestor ipostaze definitorii dau măsura lui... *homo sapiens*. Omul deplin, matur, dotat cu o gândire liberă, omul educat, care îşi reprezintă panoramic aventura speciei din care face parte, are de răspuns *şi* la întrebarea dacă „acceptă” sau nu existenţa lui Dumnezeu, aşa cum e mărturisită ea în orizontul deja multimilenar al revelaţiei iudeo-creştine, care face parte, ca ingredient fecund, din chimia civilizaţiei euro-americane şi, mai târziu, globale. Chiar în afara creştinismului, există alte şapte religii vii, care se subsumează unei structuri oarecum identice: toate spun, în esenţă, că lumea actuală a suferit un accident ontologic (s-a „defectat” în urma unui eveniment catastrofic), dar că există o cale de a regăsi integritatea originară a creaţiei, deplinătatea, fericirea, nemurirea, pe scurt, condiţia paradiziacă, lipsită de suferinţă, de moarte şi urâţenie sau „pustiu”. Religia oferă aşadar o formă de explicare a răului şi o formulă de recapitulare sau restauraţie menită să-i limiteze sau distrugă efectul. Ea conţine o cosmogonie (cum a apărut tot ce există) şi o soteriologie (cum ne putem elibera din condiţia mortală), asociindu-le rituri, simboluri, pilde morale şi practici spirituale sau sacramentale menite să transfigureze cotidianul şi să transporte credinciosul într-un spaţiu de claritate, speranţă, consolare şi acţiune pozitivă. Nu e aici locul să fac o istorie a definiţiilor date faptului religios. Nicio apologetică sau o critică a creştinismului ca religie

organizată. Prefer să urmez linia acestei cărţi, pentru a dezbate în continuare ce şi cum cred că trebuie să facă părinţii în materie de educaţie religioasă. Nu e chiar atât de simplu! Cei mai mulţi creştini din România (indiferent de confesiunea lor) moştenesc o religiozitate patrimonială: legea veche, obiceiul pământului, tradiţia – care creionează un cadru mental şi social particular. Mulţi sunt, cum se spune, creştini practicanţi: merg cât de des la serviciile divine din Biserica lor, citesc cărţi edificatoare, îşi formează o cultură teologică, se roagă şi în viaţa privată, resimt prezenţa lui Dumnezeu în fiecare clipă a vieţii lor, chiar dacă asta nu-i scuteşte de greşeli, conştientizate totuşi ca *păcate*. Alţi părinţi fac parte din categoria *belonging urithout believing*. Sunt respectuoşi cu tradiţia creştină, dar nu o experimentează concret, existenţial. Vor recomanda unor prieteni apuseni vizita la mănăstirile din Bucovina, vor preţui estetic arta icoanei bizantine, vor înţelege rolul religiei pentru pacea şi coeziunea naţiunii, dar nu vor crede cu adevărat că „toate acestea" sunt decisive pentru soarta lor veşnică: ei sunt, de fapt, agnostici (o fi ceva sau cineva Dincolo, însă n-am cum să fiu sigur şi nici nu mă pot pronunţa cu certitudine), întâlnim şi cazul simetric; *believing without belonging*. Sunt cei care, preluând chiar fără să ştie un anume anticlericalism de origine protestantă, se dezic de riturile ecleziale ortodoxe şi refuză medierea sacerdotală (sau o evită pe cât pot). Aceştia susţin, de pildă, că „au un Dumnezeu al lor", cu care întreţin o relaţie strict privată, intimă, fără reguli clare, în ritmul unor nevoi sufleteşti de moment. Pe scena socială a modernităţii târzii au apărut, de asemenea, credincioşii sincretici, care au căutări spirituale generice, culegând de unde şi pe unde apucă elemente disparate, în afara oricărei doctrine

limitative: ceva din budismul zen, un pic de yoga, vreo dietă New Age, un aranjament de mobilă după principiile feng shui, olecuţă de simpatie faţă de Iisus Hristos ca „înţelept" – sau Mare Iniţiat – şi tot aşa. Notăm, în fine, apariţia unui curent explicit anticreştin, care luptă cu religia de orice fel, socotind-o „anacronică": aceştia sunt seculariştii radicali, umaniştii atei, care spun că putem fi morali şi solidari fără să ne raportăm la vreo instanţă divină, declarată „imaginară", falsă, nedemonstrabilă empiric şi chiar opusă „progresului social". Evident, fiecare dintre aceste categorii de părinţi va prejudeca asupra libertăţii copiilor de a alege, încercând să-i îndoctrineze într-o direcţia sau alta. Pentru că aşa fac adulţii: calcă pe mari certitudini, nu-şi examinează prejudecăţile, vor să-şi impună voinţa şi să-şi valideze filosofia personală, iar primii „prozeliţi" fără voie, distribuiri în acest rol, sunt, inevitabil, copiii. Aici, nu avem ce face, căci aşa se cam petrec lucrurile de când lumea. Şi nu ne rezumăm doar la infinit de delicata şi subtila chestiune „teologică". Pe planul mult mai lumesc al politicii, de pildă, pedagogia părinţilor e la fel de univocă şi implicit sau explicit coercitivă. Într-o familie care a suferit de pe urma comunismului, anticomunismul va fi predat ca atitudine fără alternativă, de la sine înţeleasă. Într-o familie care a profitat de regimul comunist, crimele comise sub semnul marxism-leninismului sau stalinismului vor fi relativizate sau chiar ascunse. E greu de crezut că nepotul unui fost general de Securitate (devenit milionar în euro, după pretinsa Revoluţie) va avea „valori" comune cu cel al unui fost deţinut politic de la Aiud, arhitect cu studii la Paris, închis 10 ani pentru că a votat vreun „partid istoric" sau a sperat că România nu va fi sovietizată. Istoria noastră recentă – nelămurită, ascunsă sub valuri de

propagandă şi reconstituită pe sărite – se conjugă cu pluralismul inerent societăţilor democratice pentru a opri, aş spune „din fericire”, perpetuarea „modelului unic” de educaţie pe care căuta să-l forţeze dictatura comunistă.

Aşa stând lucrurile, indiferent de ce sfaturi aș da cu privire la chestiunea religioasă, fiecare familie va avea deja propriul ei răspuns. Din evlavie activă sau din activism liberal, părinţii le vor da copiilor preşcolari atitudinile la care au ajuns ei înşiși, vor decide *tot în numele lor* dacă trebuie sau nu să participe la orele de religie, îi vor duce la biserica din cartier sau le vor cere să o evite şi tot aşa. Am prieteni creştin-practicanţi (şi de excelent nivel intelectual) care şi-au educat religios copiii (prin viaţă liturgică şi catehizare domestică), dar s-au trezit că, după majorat (adică odată cu începutul unei facultăţi), aceştia s-au declarat indispuşi, severi sau chiar ostili acestei predanii. Iată un caz real: fiul unui preot din Ardeal, trimis iniţial la seminarul teologic din Cluj. A găsit acolo tot ce nu i-a plăcut! A revenit în sat, urmând un liceu slab, dar învăţând de zor, pe cont propriu. Azi, după ce şi-a susţinut doctoratul la Stanford, e profesor asociat la Trinity College din Dublin (o universitate excelentă)... Alteori, din familii indiferente religios pot surveni convertiri duse până la vocaţia monahismului (şi încă la Muntele Athos...). În ce mă priveşte, m-am ocupat mereu de faptul religios, făcând asta atât ca mădular al Bisericii Ortodoxe, cât şi ca studios acomodat cu teologia, antropologia religioasă şi istoria religiilor. Copiii mei – care sunt acum la nivel de master – au rămas prietenoşi cu tradiţia creştină, pricep că orice formă de cultură euro-americană devine opacă dacă ignori Marele Cod al Bibliei şi nesfârşit de fecundele sale proiecţii în timp, dar nu sunt, tehnic vorbind, nişte creştini practicanţi

(ba chiar au preluat, din aerul generaţiei lor, anumite critici adresate Bisericii). Ne rugăm, ca părinţi, pentru ca Dumnezeul viu şi întrupat în care credem să le lumineze drumul, sufletul şi mintea, pricepând totodată că temporara lor distanţare e şi o frondă faţă de modelul parental: fiecare „urmaş" e fundamental influenţat de acesta, dar pricepe ponderea lui abia la maturitate, la ora unor bilanţuri retrospective. Poate că relativul lor scepticism e şi un mod de a ne aminti că n-am fost la înălţimea creştinismului mărturisit adesea sub o haină savantă, dar neurmat întocmai la nivelul faptelor de fiecare zi. Dumnezeu ştie!

Şi atunci? Ce recomand? Cred că orice familie onestă are datoria de a nu dezvolta în copil ura faţă de religie. Dacă urăşti religia, rămâi un ignorant eventual deghizat în militant, activist, fanatic al unor ideologii care-ţi barează gândirea şi-ţi deviază acţiunile spre zona idioţilor utili (unor cauze dubioase, deja compromise în istoria recentă). Altfel spus, un om bine educat are noţiuni de cultură biblică, înţelege funcţia socioculturală şi spirituală a faptului religios, respectă creaţiile inspirate de experienţa sacrului şi tolerează democratic învecinarea unor semeni cu credinţe religioase asumate, fără să-i deteste aprioric şi fără să ceară cuiva îngrădirea dreptului lor de a-şi mărturisi credinţa în spaţiul public şi în cel privat. Ca orice altă acţiune umană, angajamentul religios a produs bunuri sublime şi rele odioase, pentru că suntem ontologic echipaţi cu darul periculos al libertăţii: depinde cum îl folosim. În linii mari, la nivelul unor (poate irelevante) serii statistice, religia a produs mai puţine daune decât ideologiile moderne totalitare, adevărate religii politice ale utopiei, dedicate genocidului şi altor forme de exterminare sistematică. Numai că răul e rău, de îndată ce apare şi indiferent de raza lui de acţiune, aşa

că nu e cinstit să facem asemenea comparaţii şi „ierarhii”.

Personal, consider că dimensiunea religioasă a educaţiei e fundamentală, tocmai pentru a instila în universul mental şi psihic al copilului vocaţia *măsurii* şi bunul-simţ al *misterului*. În definitiv, educaţia poate fi definită prin suma tehnicilor simbolice prin care depăşim *complexul lui Cain* sau, într-un alt vocabular, *violenţa intraspecifică*. Orice sursă autonomă am plasa, în detrimentul unei viziuni teologice, la originea eticii graţie căreia ne umanizăm, tot la Decalog revenim. Şi tot la ideea/convingerea că nu ne omorâm unii pe alţii întrucât avem un Tată ceresc, ai cărui fii suntem. E substanţial imposibil să pledezi pentru *fraternitatea* umană în afara acestui referenţial patern şi transcendent. Creştinismul a fost adesea deturnat într-o ideologie federatoare, denaturându-se prin excese „inchizitoriale” şi răstălmăcirea politică a conceptului de „ortodoxie”, însă – dacă-l cunoaştem în formele sale nealterate – vedem că e singura religie care postulează libertatea de a-l nega pe Creator, chiar dacă, fireşte, nu recomandă această opţiune. Şi tocmai în numele acestei libertăţi constitutive nu se cuvine să ne *împingem* copiii spre Dumnezeu: e suficient să le vorbim despre nevoia sufletului de a se lămuri cu privire la originea şi destinaţia fiecăruia, să-i introducem în lumea intelectuală a spiritualităţii, artei şi filosofiei (atât de masiv creştine, de două milenii) şi să le arătăm că nu adorăm o divinitate a răzbunării şi fricii, ci pe una a iubirii, înţelepciunii şi adevărului. Un creştin autentic nu neagă lucrarea harului, care a învăluit în timp atâtea inimi împietrite şi a inspirat atâtea convertiri ale inimii, în cazuri de aparent iremediabilă înstrăinare.

O bună manieră de a-i apropia pe copii de

creştinism priveşte abilitatea noastră de a le demonstra că „doctrina” lui Hristos e compatibilă cu temele generaţiei „millenials”: aspiraţia spre dreptate socială, protecţia mediului (inclusiv prin diete *vegan!*), o poziţie critică faţă de excesele consumismului şi faţă de fetişizarea profitului capitalist. Pe de altă parte, dacă nu eşti, ca părinte, capabil să discuţi cu copilul tău relaţia religie-ştiinţe (de pildă, în cazul clasic al dezbaterii creaţionism *vs*. evoluţionism), e preferabil să nu-i impui, din exterior, nicio opţiune unilaterală pentru religie *sau* pentru ştiinţă. Dacă apariţia unui sentiment religios în sufletul adolescentului intră în contradicţie psihosocială cu mainstreamul culturii contemporane (dominat de imaginarul ştiinţific şi de un anume vocabular scientist), nu vei adăuga societăţii un membru luminat, dialogic şi seren, ci un sectar complexat, care va detesta lumea în modul cel mai... necreștinesc.

Sfânta Monica, mama Fericitului Augustin – titanul din secolul IV care, prin opera lui formidabilă, a decis direcţia de mers a întregii teologii occidentale –, s-a bucurat, fără îndoială, atunci când fiul ei a primit botezul, prin intermediul Sfântului Ambrozie, episcop de Milano. Numai că, înainte de acest moment iluminant, tânărul Augustin îşi căutase singur şi liber calea spre adevăr, trecând în „revistă” mai toate opţiunile disponibile pe piaţa romană a ideilor. Ba chiar având un copil din flori, numit Adeodatus... Sinaxarele creştine sunt pline cu figurile unor foşti mari „păcătoşi” (începând cu Sfântul Apostol Pavel), foste prostituate, foşti fii rătăcitori... Chiar de acolo trebuie să-şi culeagă părinţii evlavioşi exemplele de „liberalism” pedagogic, amintindu-şi că Evanghelia lui Hristos nu este despre *ce suntem*, ci despre *ce am putea deveni*, prin neconstrânsă conlucrare cu Dumnezeu. Găsim în

istoria Bisericii destule exemple de o grandioasă bunătate. Sinaxarul cuprinde uneori legende pioase (clar circumscrise de critica filologico-istorică internă a textelor hagiografice) şi sfinţi canonizaţi „politic”, în virtutea atitudinii lor procreştine (şi cărora li s-au „trecut cu vederea” vieţile personale nu chiar impecabile), dar există şi mari pilde de viaţă filantropică reală, de performanţă intelectuală uluitoare, ca şi de creativitate bazată pe admirabila sinteză dintre moştenirea filosofiei greco-romane şi luminile mistice ale Ierusalimului. Cultul nuanţat şi bine documentat al acestor exemple capătă şi pentru lumea copiilor de azi un rost modelator, inspirator sau, la rigoare, eliberator, de care se cuvine să ţinem cont, amintindu-ne că sanctificarea vieţii umane a devenit – pe o cale supranaturală, dar accesibilă – ţinta pe care învăţătura lui Iisus Hristos o propune fiecăruia. În perioada mea de formare, m-am îndrăgostit de corifeii epocii patristice. Eram încântat să le descifrez operele şi să meditez la nobleţea lor de caracter. Elocinţa lui Ioan

Gură de Aur, erudiţia şi ironia lui Ieronim, cultura filosofică a lui Clement Alexandrinul, paradoxurile apofatice ale presupusului Dionisie Areopagitul, profunzimea lui Maxim Mărturisitorul, enciclopedismul lui Vasile de Cezareea, ascetismul lui Antonie cel Mare, talentul poetic al lui Grigorie de Nazianz sau Isaac Sirianul, subtilitatea hermeneutică a lui Origen sau rigoarea aristotelică a unui Ioan Damaschinul mi se păreau la fel de admirabile ca şi eminentele înzestrări ale geniilor renascentiste şi moderne. Cultura europeană – căreia se cuvine să-i asigurăm şi prin copiii noştri un viitor – s-a clădit pe umerii acestor spirite creatoare de durabilă emulaţie. Cei „vechi” ne-au deschis căile pe care păşim şi azi, chiar şi atunci

când uităm că operele cele mai îndrăzneţe ale modernităţii au la bază idei de bun-simţ, demult exprimate.

ESTE POLITEŢEA DESUETĂ?

Etimologic, politeţea se înrudeşte cu politica şi civilizaţia. Ea face aşadar parte din lumea regulilor convenite social, în scopul supravieţuirii grupurilor umane organizate. E corolarul vieţii în cetate, departe de sălbăticie. Normele politeţii nu sunt uniforme: fiecare bloc civilizaţional a dezvoltat seturi specifice, adesea îndepărtate faţă de sistemul occidental. Nu îl întrebi, direct, pe un interlocutor arab ce mai face soţia lui. Nu te miri dacă un oriental forţează dictonul *naturalia non sunt turpia*, degajând un râgâit dezinvolt. Mao Tze Dung folosea încă serviciile unei scuipători de-a lungul întâlnirilor oficiale. În multe societăţi africane, punctualitatea excesivă e un semn de răceală sau de bruscare a gazdei: acolo, timpul cosmic prevalează încă asupra măsurării lui mecanice.

Şi în Europa regulile de politeţe au variat, pe falia continentală dintre „vechiul" şi „noul" regim. Curtoazia (*courtoisi, ecortesia*, *courtesy*, *Höflichkeit*) s-a născut... la curţile regale. În monarhiile prerevoluţionare, teama de animalitate (deci de revolte sociale anarhice), dar şi simţul ierarhiei produceau reguli de etichetă abandonate treptat, în intervalul 1789 – 1968. Substratul – dimpreună cu principiile sale de bun-simţ – a supravieţuit totuşi, dincolo de egalitarismul pragmatic al democraţiei. În definitiv, toate sistemele politeţii au un numitor comun: ideea că prin modestie asumată – şi o anume *disciplină a corpului* – se poate prezerva armonia socială. De câte ori ne întâlnim, ca adulţi, cu un copil politicos, suntem satisfăcuţi de această atitudine, îi arătăm simpatia noastră şi suntem convinşi că el provine dintr-o familie care i-a dat o

educaţie bună. Ne impresionează la fel de plăcut tânărul care continue să le ofere locul său din metrou sau autobuz celor mai vârstnici. În fond, latinescul *senior* chiar asta înseamnă: o persoană mai înaintată în vârstă. Toate comunităţile civilizate au cultivat o discretă notă „Gerontocratică”, fie pentru că „seniorii” sunt prin excelenţă deţinătorii înţelepciunii hrănite din experienţă, fie pentru a le menaja fragilitatea biologică. Senectutea a fost mereu privită ca un amestec de autoritate şi precădere obiectivă. Cu toate acestea, cota politeţii scade într-o societate abrutizată de videocraţia populistă: ce vedem pe „micile ecrane” (dacă n-am avut curajul înţelept de a le stinge, alegând prepay TV şi navigând autonom pe internet) e mai curând un concurs permanent de mitocănie, dezlânare verbală şi agresivitate „macho”. În numele „audienţei” cât mai ample, patronii şi producătorii, realizatorii şi jurnaliştii noştri propagă, de trei decenii, un stil de exprimare publică necioplit, o atmosferă de isterie necontrolată şi scandal suburban. Avem aici o dilemă de soiul „oul sau găina”. E lumea largă prost educată (şi) *din cauza* slabei calităţi a dezbaterilor televizate sau sunt ultimele aşa *pentru ca* lumea e prost educată? Cercul vicios perfect! Oricum, televiziunea „clasică” e un mediu tot mai irelevant, ca şi presa prinţ. În maximum două decenii, ea o să dispară, lăsând loc doar formatelor interactive şi cu o valoare cognitivă repetabilă. Şi chiar merită să dispară dat fiind că, măcar în cazul tranziţiei postcomuniste din România, televiziunea a făcut deja tot răul pe care-l putea face, funcţionând ca o fabrică de antimodele.

A fi politicos pare greşit în degradata societate de azi. Obrăznicia, tupeul şi dezinvoltura deplasată, de ţoapă, par învingătoare. Nu sunt! în realitate, mitocanul e dezagreabil în *toate* interacţiunile sale.

Poate că agresivitatea lui grobiană inhibă, făcându-i culoar. Dar el displace şi irită. Lasă oricui o amintire negativă şi pierde ocazia conlucrării de care are, de fapt, nevoie. O persoană politicoasă le poate părea unora (sau în primă instanţă) cam „timidă", lipsită depunch numai că suntem politicoşi în primul rând pentru că ne preţuim pe noi înşine, cerând şi preţuirea celorlalţi. Când mă exprim urban, cu pronumele de politeţe, când arăt, fără ostentaţie, adică plin de naturaleţea omului bine educat, că ştiu să mă port în societate, trezesc stimă & simpatie, generez o stare de încredere şi bună dispoziţie convivială. Văclav Havel descria trecerea de la comunism la capitalism ca pe o ieşire din grădina zoologică (locul fără libertate) spre junglă (locul fără reguli). Într-un fel, dezgheţul post-totalitar – faimoasa „tranziţie" (aparent fără capăt) – a produs un uriaş zgomot stresant, deşi niciun om normal nu are de ce să regrete funerara „linişte" a totalitarismului. Cum nu există societate fără reguli, „jungla" lui Havel trebuie înţeleasă ca simplă metaforă. Politeţea implică şlefuirea sinelui, în vederea coabitării eficiente cu semenii noştri. Ea codifică prin reguli specifice de conduită nevoia de a păstra distanţa igienică dintre indivizii care, fără asemenea „tampon", ar intra într-o coliziune necontrolată. Ca şi în alte domenii legate de morala personală sau colectivă, dacă părinţii nu sunt politicoşi între şi în raport cu copiii, nu vor reuşi să le inculce reflexul civilităţii. Politeţea autentică devine o a doua natură, întrucât nu mai e trăită ca obligaţie, ci mai curând ca raţiune inerentă. Politeţea e şi o armă defensivă: ea descumpăneşte şi descurajează agresivitatea celor prost educaţi. Îi situează într-o usturătoare şi deconcertantă stare de inferioritate.Când întâlneşti un om care – în numele „democraţiei" sau pentru că nu

are martori – te asaltează pe un ton impertinent şi te bruschează verbal, îl dezarmezi complet printr-o reacţie de strictă, poate chiar voluntar-subliniată politeţe. El se aşteaptă ca grosolăniei să i se răspundă cu aceeaşi monedă: doreşte să te aducă pe propriul lui teren. Confruntat cu o atitudine senin politicoasă, bate imediat în retragere, tocmai pentru se simte brusc transportat pe un teritoriu străin. Am verificat fenomenul de câte ori m-am întâlnit cu asemenea oameni, direct sau prin *social media*. În primă instanţă, mitocanul vaccinat cu o doză de politeţe rece te acuză de farafastâc, susţinând că „te dai mare" degeaba, căci cu el treaba asta „nu ţine". Dacă perseverezi, mantia bunelor maniere acţionează hipnotic, până la completa pleoştire a preopinentului. E un spectacol cu note involuntar sadice (şi comice) pe care merită să-l corectezi printr-o doză de compasiune creştinească. Oricum, sunt stupizi cei care socotesc că a fi politicos înseamnă a te umili: dimpotrivă! Înseamnă a te smeri, de pe poziţii de potenţială superioritate: nu e un păcat, pentru că îl chemi şi pe celălalt să se înalţe. Tot ce-ţi permiţi e să nu-l laşi să te coboare acolo unde ştii că nu-ţi este locul…

Deprinderea politeţii la copii e şi ea, asemenea oricărei achiziţii umanizante, o şcoală a gratuităţii: omul bine educat e cel ce se poartă întocmai şi când e singur. Se poartă frumos pentru că ţine la demnitatea lui personală… Nu poţi să râgâi acasă şi să porţi plauzibil o cravată în mediul *business*. Nu eşti un domn dacă scuipi pe stradă întrucât ai impresia că nu te vede nimeni. Politeţea economiseşte timp social, evitând sau diminuând conflictualitatea cronofagă. Ea are şi o detentă estetică: poate aţi văzut rolul anticarului din filmul lui Tornatore, *The Best Offer*, magistral interpretat de Geof Frey Rush. Acolo realizăm că

excesul de rafinament nefericeşte, numai că *acea* nefericire degajă un parfum irezistibil... Cu sau fără o doctrină de dandy (existenţa ca operă de artă), omul bine educat străbate viaţa mai lesnicios, menajându-şi nervii şi alura sufletească. Un copil deprins cu o atitudine politicoasă faţă de ceilalţi va câştiga un capital social constant. Politeţea e la fel de utilă ca un *couteau suisse*. Te ajută să-ţi asumi limitele (de pildă, ignorarea unui subiect apărut într-o conversaţie) fără să devii un *bad loser*. Politeţea *anunţă* buna educaţie şi-i poate suplini lacunele. Ea inspiră sentimentul că, indiferent de context, ai salvat *esenţialul*. Vedem cu toţii că epoca noastră tinde spre simplificarea stilului de viaţă. Până şi mediile tradiţional sofisticate, (universitatea, zona *fashion*, etajul superior al corporaţiilor etc.) acceptă ţinute *casual*, insistând pe rezultat, deci nu pe formă şi etichetă. Postmodernitatea e vârsta dispariţiei frontierelor dintre clase, genuri şi stiluri. Priviţi, bunăoară, evoluţia încălţămintei, unde s-a efectuat deja fuziunea dintre urban şi sportiv. În curând, mai toţi occidentalii vor purta pantofi unici: un soi de bascheţi mai eleganţi, slip-on, fără şireturi... Ei bine, oricum ar evolua modele şi moravurile, politeţea va rămâne un bun spiritual, menit să exprime noncombatul, cooperarea şi delicateţea sufletească. Chiar dacă regulile de politeţe au origini străvechi – şi oricât ar evolua ele sub presiunea transformărilor culturale –, raţiunea lor de a fi subzistă. Mulţi ne îndeamnă azi să ne ascultăm „Inima”, să fim „sinceri” până la capăt, să fim empatici, adică să ne identificăm cu orice ne place, indiferent de ce spun „ceilalţi” (adică regulile sociale). E drept, politeţea înseamnă bune maniere *plus* ipocrizie. Nu-i putem iubi pe toţi, dacă nu cumva avem vocaţia unui Siluan Athonitul, care-şi „ţinea mintea în

iad” şi se ruga doldora de speranţă pentru toate făpturile vii. Chiar Iisus Hristos ne îndeamnă să ne iubim, ca pe noi înşine, *aproapele*, adică cercul nostru social de oameni concreţi. Or, cei care ne sunt deja *aproape* ne seamănă şi primesc iubirea pe care le-o arătăm, neavând de ce să nu ne-o întoarcă. În cazul lor, bunele maniere capătă nota afecţiunii şi a încrederii garantate. Nu ne tutuim oare cu Dumnezeu însuşi? Politeţea, pe de altă parte, domesticeşte străinul, departele, necunoscutul – ca surse de anxietate şi pericol potenţial. Odată, un bun prieten m-a necăjit cu ceva şi i-am răspuns la un comentariu pe FB la persoana a doua plural. A sesizat imediat şi mi-a dat o replică în franceză: dragă prietene, văd că brusc mă abordaţi cu „dumneavoastră”! Eu i-am răspuns că am făcut-o pentru a salva aparenţele: eram supărat, deci am luat distanţă (publică) faţă de prietenul meu, aşa cum el s-a distanţat la rândul său (folosind subit *o altă limba*). Sigur, alegea franceza, dragă amândurora, pentru a ne separa de publicul privitor al implicitei noastre altercaţii: distanţarea aceea reinventa, pe alt plan, dorinţa de intimitate. Din situaţia povestită rezultă că, într-adevăr, politeţea e rece, olimpiană, separatoare şi că posedă un nucleu de asprime (de altfel, semantic, ea e rudă şi cu... *poliţia*). Tocmai de aceea e indispensabilă! De acord, nu mai suntem în mediile nobile sau burgheze din vechea Franţă, unde taţii şi fiii îşi vorbeau cu „dumneavoastră” (*vous, mon fils*/*vous, mon père*) – pornind de la ideea că excesul de familiaritate distruge autoritatea pe care se fondează familia funcţională. Nu doar vestimentaţia, ci şi regulile de comunicare s-au simplificat în vremea din urmă, căci volumul interacţiunilor zilnice e prea mare pentru a mai permite sau impune protocolul clasic. Şi totuşi... Când şeful corporatist al fiului dumneavoastră îl invită

la un prânz de lucru (pentru a-i anunţa o proximă promovare) sunt bune şanse să-şi schimbe decizia dacă-l vede mâncând cu coatele pe masă, cu telefonul lângă farfurie şi gata să folosească, palmat, o delicată scobitoare... Bunele maniere nu sunt întotdeauna salvatoare, dar preţul absenţei lor e sigur foarte piperat. Pe de altă parte, sincer, chiar vă simţiţi bine atunci când citiţi mailul unui străin care vă tutuieşte comercial şi-şi începe mesajul cu prea colocvialul „Bună!”? Răsfoiam azi-dimineaţa *Şapte seri*: o editorialistă *cool* îşi încheia glosele de viaţă culturală bucureşteană adresându-se cititorilor pe un ton de gaşcă: „Băi, e tare în junglă!”. Ei bine, cum mine n-avea de ce să fie „băi”... *No hardfeelings*! Politeţea devine superfluă doar acolo unde şi când neîncrederea face loc comuniunii între egali. De pildă, când un ministru de Externe i se adresează în scris unui omolog, el utilizează mai întâi eticheta formală „Domnule/Doamnă Ministru”, *o barează* şi adaugă de mână formula amicală: *Dear Franco* etc. Acest mini-ritual se traduce cam aşa: respect *oricum* ce reprezinţi (în speţă, un alt stat) *şi tocmai de aceea* îmi permit să te socotesc prietenul, deci egalul meu, în timp ce aştept un tratament simetric.

În concluzie: (re)adoptaţi ca părinţi toate normele manierelor urbane şi predaţi-le copiilor, pentru că le veţi mări şansa de a trăi decent şi (foarte) bine. Viaţa comunitară pendulează între prezentare şi reprezentare, iar lumea de calitate îi ţine la uşile sale pe mârlani: e „nedreaptă”! De fapt, menţine standardele vieţii civilizate, căci barbaria (ca trecut şi viitor) e mereu mult mai aproape de noi decât credem sau ne-am dori. Fie că vor trăi în România sau în vreo ţară occidentală, copiii acomodaţi cu stilul politicos vor avea un culoar social mai generos, indiferent de ce ne

arată (ca într-o infinită apoteoză a nesimţirii) televiziunile autohtone, cu tot cu „invitaţii” lor permanenţi.

Se simte nevoia unui bemol în finalul acestui capitol. E nepoliticos să se vadă că eşti *foarte* politicos. Afectarea, preţiozitatea şi gesticulaţia pompoasă ridiculizează. Omul e în regulă când a interiorizat normele, făcând din politeţe o *altera natura*. E însă important ca a doua natură (o clonă a naturii înseşi, obţinută sub presiunea civilizaţiei) să nu îngroape firescul primei, cea care ne defineşte cu adevărat. Există destule situaţii în care politeţea e superfluă: dacă un derbedeu îţi agresează soţia pe stradă, devine complet stupid să-i soliciţi scuze, pe un ton deferent. Legitima apărare e proporţională cu agresiunea.

SEXUALITATEA ÎNTRE PUDOARE ŞI DEZVRĂJIRE

M-am tot întrebat dacă e sau nu cazul să aloc sexualităţii o secţiune din eseul meu despre buna educaţie. Tocmai începeţi s-o citiţi, aşa că ştiţi deja răspunsul. De aproape un secol, pansexualismul freudian a devenit – cu tot cu ramificaţiile şi disidentele sale – un element al decorului cultural contemporan. Cu toţii vedem care e starea chestiunii în zilele noastre, când ideologia revanşei „minoritare" şi neuroştiinţele îşi dispută coroana. O voi analiza mai departe, nu înainte de a-mi evoca propriul parcurs. Pe când intram în pubertate, ca nefericit subiect al unei dictaturi comuniste, sexualitatea apărea doar în cărţi medicale (cu planşe anatomice) şi în cele câteva ore de biologie care îi erau destinate, la sfârşitul gimnaziului. Circulau clandestin şi diferite reviste pornografice ultrahărtănite. Elevii de gimnaziu chiuleau prin parcuri unde jucau *gajurile*, un divertisment erotic bazat pe săruturi destul de explicite. După fiecare „vacanţă mare", la liceu, consultând mina radios-superioară a unora dintre colegii sau colegele noastre, ne era clar că lăsaseră în urmă statutul paradiziac al virginităţii. Dincolo de bravada din curtea şcolii şi circuitul bârfelor, viaţa intimă a adolescenţilor intra în zodia maturităţii sub semnul secretului. Statul controla totul: naşterile, avorturile (interzise la un moment dat, ca prefaţă restrictivă la valul aşa-numiţilor *decreţei*). Etica şi echitatea socialistă – decalogul profan al regimului – abordau sexualitatea în termenii reproducerii programate de soldaţi: se presupunea că oamenii nu

procreează liber, ci pentru a furniza partidului unic braţe de muncă şi carne de tun. Lexicul erotic popular lipsea din dicţionare. Regimul, represiv prin esenţa şi vocaţia sa, îşi dorea o populaţie pudibondă, inhibată şi cât mai uşor de manipulat, inclusiv prin multiplicarea interdicţiilor de orice fel. Stilul slobod de gură al ţăranului „tradiţional" fusese exilat pe şantiere faraonice, în mediile cazone sau în periferiile urbane sordide. Tot ce privea opţiunea neconstrânsă a indivizilor – de la decizia unui divorţ până la infidelitatea conjugală – era din capul locului condamnat, în numele unei morale puritane, tovărăşești (care omitea experimentele de falanster sexual din primii ani ai revoluţiei bolşevice). Evident că ridicarea acestui capac de plumb a „eliberat", după prăbuşirea vechiului regim, toate energiile unei recuperări frenetice, ducând lucrurile în extrema opusă. Nicio temă nu a mai fost tabu. Revoluţia sexuală occidentală de la finele anilor ’60 s-a declanşat cu întârziere, dar şi cu o nestăvilită poftă de „normalizare": standuri cu publicaţii pornografice străjuiau, după 90, trotuarul de lângă Universitatea Bucureşti. În numai câţiva ani s-au pus pe picioare reţele paneuropene de prostituţie cu *sex workers* din România. Folosirea BOR ca nouă sursă de legitimitate moral-politică a vechilor comunişti a împiedicat legalizarea „celei mai vechi meserii", dar nu şi practicarea ei pe scară largă, în condiţii promiscue, periculoase veneric şi bine ascunse sub pioasa noastră ipocrizie generală. Şi literatura a preluat tendinţa: în anii 2000, o întreagă generaţie de prozatori au profesat pornografia, „depăşindu-şi „înaintaşii printr-o cascadă licenţioasă în faţa căreia până şi corifeii avangardei s-ar fi simţit uşor stânjeniţi. Au ieşit apoi pe piaţă revistele *glossy*, pentru publicul feminin, unde au

apărut, în premieră, articole necrispate despre psihologia şi patologiile vieţii sexuale, dar şi despre strategiile seducţiei şi tehnicile consolării după eşecul unei relaţii. Odată cu era internetului, încercarea părinţilor de a bloca programele pornografice din grila TV n-a mai putut opri năvala haotică a puberilor spre fructul oprit. Dacă e să nu ne minţim pe noi înşine, ca părinţi, putem fi convinşi că, la prima noastră tentativă de a demonta mitul berzei, copiii noştri sunt deja mult mai puţin inocenţi decât sperăm sau credem. Evident, pornografia e o pacoste, pentru că tratează sexualitatea ca interacţiune mecanică, obiectivând josnic atât condiţia femeii (prima ei victimă) cât şi partea tainică a iubirii dintre două persoane. Ea poate genera dependenţă şi deformează – printr-o aplatizare animalică – aura misterioasă, vibrantă şi euforică a cunoaşterii senzuale. Mai mult, reduce potenţialul infinit al trăirii erotice la un „catalog" de practici şi poziţii inevitabil limitat, previzibil şi repetitiv. În faţa omniprezenţei acestui fenomen „De piaţă", cred că familia, Biserica şi şcoala nu mai au atât datoria de a le explica adolescenţilor sexualitatea *ca atare*, cât pe cea de a reabilita – printr-un travaliu psihopedagogic abil – orizontul iubirii, demnitatea erotismului transfigurat prin fuziunea sentimentală, bucuria responsabilă a procreaţiei şi gramatica autenticităţii.

Putem discuta cu copiii noştri şi despre ce li se întâmplă de fapt. De ce situaţia socioeconomică şi culturală a generaţiei lor amână sau ocoleşte *sine die* angajamentul matrimonial, de ce obsesia luptei cu hărţuirea sexuală (corolar al campaniilor feministe radicale de tipul *metoo*) îi face pe băieţi mai retractili decât e cazul, de ce iubirea fizică nu e un scop în sine. Le putem explica din nou că o relaţie adevărată se bazează pe afinităţi elective reale, pe respectul

celuilalt şi pe arta dialogului sincer, constant, fără tabuuri artificiale. Le putem, altfel spus, pune sub ochi oglinda contradicţiei în care trăiesc: fie sex fără dragoste, fie dragoste fără sex. Elevii care revin zilnic de la şcoală, pe strada mea, înjură în gura mare (părând să atribuie un penis şi fetelor), dar sunt, de fapt, exponenţii unei emancipări „obligatorii”, care-i însingurează şi îi timorează. Merită să le demonstrăm, prin acomodarea cu marea cultură, că inteligenţa rămâne cel mai activ afrodiziac şi că tandreţea, subtilitatea sau spontaneitatea nu sunt adversarii, ci aliaţii împlinirii senzuale la care au dreptul. Merită, de asemenea, să le arătăm de ce frumuseţea fizică e reflexul unei personalităţi armonioase, şi nu „măsura” unui canon trupesc prefabricat. Făcând asemenea demersuri, se cuvine să ne privim şi pe noi, ca adulţi: nu trăim într-o societate care percepe sexualitatea ca pe un fenomen natural. Păcate, în raport cu morala religioasă, comitem de zor („cu cuvântul, cu fapta sau cu gândul”). Ne comportăm însă ca şi cum avem mereu îndreptăţirea de a „ridica primii piatra” şi stăm cu „mâna la gură” când vine vorba despre sexualitatea umană, precum fetele bătrâne din romanele victoriene. O societate predominant necioplită amestecă paradoxal misoginia anumitor pasaje pauline, destrăbălarea verbală, frica de firesc şi reflexele duplicitare din comunism pentru a „învinovăţi” femeia şi a face din actul sexual fie ceva strict vulgar, fie o fantasmă inaccesibilă. O proastă întocmire, un soi de dislocare a psihismului colectiv transformă faptul erotic ba într-un libertinaj orb, ba într-o paradă de fariseice repulsii. Tot prin averea bunei educaţii ne vom elibera din oximoronul acestui „bordel pravoslavnic”. După mine, părinţii trebuie să le spună copiilor nu atât cum „se fac” copiii, ci altceva, mai destoinic: să nu practice

sexul accidental. Să nu reducă una dintre cele mai subtile experienţe umane la un soi de sportivitate demonstrativă. Să nu pătrundă fizic acolo unde inteligenţa şi sensibilitatea lor n-au făcut deja o pârtie cât mai fină. Intimitatea fizică e consecinţa unei comuniuni sufleteşti şi intelectuale, între persoane care împărtăşesc mai mult decât excitabilitatea epidermică. În limbajul biblic, formula „a cunoscut femeia" desemnează eufemistic acuplarea: de ce n-ar desemna şi cunoaşterea ei prealabilă, ca univers ce se cere cercetat cu puterea iubirii adevărate? Dezbaterea părinţi-copii despre ce-l face pe un om (bărbat sau femeie) vrednic de iubire se loveşte de climatul media trivial al României actuale, de omniprezenţa femeii ca *bomba sexuală* de cazuistica prea multor „cariere" publice fondate pe „promovarea cu ajutorul canapelei" (cum zic francezii). E sigur că putem mai mult, aşa cum e imperativ să părăsim fundătura acestor reprezentări grosolan-degradante. Toate societăţile umane străbat alternativ faze sexuale permisive şi prohibitive (în Occident, anii '80 au fost, de pildă, marcaţi de anxietăţile sexuale inerente epidemiei de SIDA). La fel, atitudinea „majoritarilor" faţă de minorităţile sexuale a fost când relaxată, când crispat-represivă, influenţând în amonte discursul medical şi clinic menit să încadreze acele orientări. Între timp... *let's go back to basics*. Să le spunem fiicelor noastre că feminitatea e potenţată şi prin ce ascunde, nu doar prin ce exhibă. Că excesul de *make-up* şi accesorii, ca şi atitudinea provocatoare (ca să nu mai vorbim de *piercing*, tatuaje, implanturi cu silicon sau profilări prin botox) pot obţine rezultate surprinzător de proaste (inclusiv pentru sănătatea lor). Să le spunem fiilor noştri că virilitatea e mai mult decât capacitatea erectilă: ea implică mai curând sobrietatea cultivată,

politeţea, stăpânirea de sine, afecţiunea protectoare, rafinamentul comportamental lipsit de pedanterie, umorul de calitate şi, la timpul cuvenit, oficiul discret suveran al paternităţii responsabile.

Ce-i drept, în spaţiul postmodern, mărcile sexualităţii fluctuează. Diferenţele de gen – altă dată polare şi evidente – se află sub presiunea culturală a relativismului, iar *gender studies* caută să ne explice că până şi datul genetic al identităţii sexuale e de fapt *construit* social. Altfel spus, nu te-ai născut cu genul masculin sau feminin, ci ai fost învăţat că ai această calitate prin intermediul unui set de convenţii „opresive” (roz-bleu, păpuşi vs. maşini, plete vs. păr scurt, fustă vs. pantaloni etc.). În numele egalităţii de gen se cultivă indistincţia, aşa cum o dovedeşte istoria vestimentaţiei din secolul 20 până azi. Femeile se îmbracă bărbăteşte, aşa cum bărbaţii îşi lasă barbă, dar se epilează, afişează brăţări şi cercei, poartă păr lung, în coadă de cal etc. Această ambiguitate nu e atât de nouă pe cât pretinde. În secolul XIX, băieţii purtau fustiţe până pe la trei sau cinci ani. Curtenii monarhiilor din veacul XVIII etalau pantaloni bufanţi, trei sferturi, îşi arătau gambele sub efeminaţi ciorapi de mătase şi purtau încălţări cu catarame strălucitoare. În Olanda puritană a secolului XVII, femeile şi bărbaţii arborau deopotrivă acele supradimensionate gulere albe, dantelate, deasupra unor anonime veşminte îndoliate. Anteriele orientale ale bizantinilor erau, de asemenea, unisex (amintiţi-vă, bunăoară, costumaţia curţii lui Iustinian, reprezentată în mozaic la Ravenna). În Antichitatea greco-romană, costumul masculin şi cel feminin erau vag deosebite şi mai curând comune, sub aceleaşi togi drapate, din lână albă şi purpură. Inedită şi agresivă e doar ideologia acestei *gender fluidity*, însărcinată cu

multiplicarea artificială a unor identităţi sexuale neutre, tranzitorii, opţionale, reversibile şi interşanjabile. Hollywood, principala uzină occidentală de corectitudine politică, distribuie tot mai mult actori în roluri de homosexuali, queer, transsexuali etc., încercând să le banalizeze şi să risipească din mintea publicului larg „preconcepţia” că asemenea ipostaze sunt anormale. Grăitoare, în această logică a inclusivităţii obligatorii, este şi stilistica recentă a concursului muzical *Eurovision*, care lasă altora judecăţile estetice şi promovează manifest femeia cu barbă sau transsexualul arab. Chirurgia schimbării de sex rezolvă tot atâtea psihodrame pe cât produce. În bulele *social media*, toate manevrele amintite capătă un relief militant, intransigent, adesea isteric. Să ne amintim însă proverbul francez: *chassezle naturii*, il *revient au galop*. E suficient să ieşim pe stradă, în oricare oraş al lumii, pentru a vedea că umanitatea rămâne esenţialmente masculină şi feminină, într-o complementaritate menită să perpetueze viaţa şi să asigure dramaturgia ei comunitară. Nu doar bunul-simţ, ci şi statisticile – ca oglindă a realităţii panumane – ne pot asigura că excesele ideologiei contemporane nu au forţa de a modifica rânduiala firească. Cu atât mai bine!

Partea a IV-a

LA ŞCOALĂ

Mulţi părinţi deleagă statului *funcţia* educaţiei şi nu prea au de ales, căci statele moderne au preluat-o destul de eficient, impunând (după taxarea directă & indirectă a părinţilor-contribuabili) diverse forme de învăţământ public. Preluarea copiilor de către stat – pentru a face din ei cetăţeni cumsecade – e mai veche decât statul bismarckian. O găsim, de pildă, în utopia *Christianopolis*, publicată în 1619 de umanistul protestant Johann Valentin Andreae. De altfel, toată istoria educaţiei poate fi văzută şi prin prisma tensiunii dintre familii – socotite ca sediu al viciilor inerente ignoranţei şi sărăciei – şi diversele state, care tind spre societatea ideală, inclusiv (şi uneori mai ales) prin metode coercitive, încă din *Republica* lui Platón (criticată deja de Aristotel) se înfiripă mitul guvernării „tehnocrate” (conducerea le revine filosofilor). În numele unei elite „luminate” apare o comunitate închisă, netransparentă şi discreţionară. E un tipar care

poate fi găsit şi în vechea Spartă şi China sau – mai recent – în filmul *Metrópolis*, capodopera lui Fritz Lang, emblemă a păcatului babilonic, unde o castă de „ingineri” oprimă, prin mijloace industriale alienante, o anonimă masă laborioasă. În chip recurent, familiile încearcă să-şi reapropieze copiii, mai ales când trebuie să-i ferească de felurite derive distopice. Educaţia privată – în familie, breaslă, cluburi şi societăţi academice – rămâne locul regăsirii libertăţii: şi cele şapte *arte liberale* (prototipul antic şi medieval al universităţilor noastre) susţineau o elită demnă de demnitatea omului liber, în contrast implicit cu adepţii majoritari ai *servituţii voluntare* (adică toţi cei care, indiferent de timp şi spaţiu, preferă o viaţă *sigura* uneia fără constrângeri). Vedem asta, bunăoară, în romanul *Anthem*, scris de Ayn Rand (1938), unde protagonistul – numit *Equality 7 – 2521* – se opune ingineriei sociale din regimul totalitar în care trăieşte prin... scrierea unui jurnal intim şi redescoperirea gânditorilor clasici. Amintita tensiune persistă în lumea contemporană. De curând, zeci de asociaţii parentale britanice au contestat includerea agendei LGBT în curricula şcolară. Guvernul vede în ea un instrument menit să încurajeze acceptarea diversităţii, în vreme ce părinţii mai conservatori acuză aici o sursă de confuzie morală şi psihologică de care copiii „normali” trebuie scutiţi. Ca în orice negociere democratică, părţile (cu tot cu argumentele lor) vor fi nevoite să ajungă, prin dialog, la un compromis rezonabil. Nu acelaşi lucru se poate spune despre chinezii zilelor noastre, încântaţi că guvernul a introdus un sistem de „credite sociale” (menite să stimuleze... pasivitatea în faţa puterii): individul care e „cuminte” – adică aliniat la definiţia de sus în jos a bunului cetăţean – primeşte diferite bonusuri (aşa cum cei discreditaţi sunt marginalizaţi).

În ce ne priveşte, ne lovim de probleme mai puţin subtile. Vedem în media şi pe social media că părinţii români sunt în genere nemulţumiţi de calitatea educaţiei, de la clasa pregătitoare până la doctorat. Numai două universităţi româneşti figurează printre primele o mie din lume şi niciuna nu a reuşit să intre în clasamentele Shanghai sau THE (*Times Higher Education*). Când Vasile Pârvan rostea la Cluj, după Marea Unire, profeticul său discurs „Datoria vieţii noastre", România găzduia doar patru universităţi, care adunau crema elitei intelectuale şcolite în Apus. Azi, în logica metastatică a formelor fără fond, ne lăudăm cu circa optzeci de universităţi, mai multe decât Italia, care are nu doar o populaţie triplă, ci şi aproape trei milenii de cultură, în această ciupercărie academică descoperim câteva nişe de excelenţă, pentru care optează studenţi africani şi asiatici, dar şi europeni (medicină, stomatologie etc.). În linii mari, stăm modest, spre foarte prost. După comunism, care oferea la facultăţi locuri puţine (cu examene grele), populaţia s-a înghesuit în ascensorul social al universităţii. Cererea, imensă, a primit un răspuns cantitativ: s-au înfiinţat în toate judeţele universităţi-ciupercă, populate cu profesori improvizaţi şi folosite, adesea în clanuri, ca afaceri cinice cu diplome calpe. Numeroase familii modeste au plătit cu mari sacrificii taxele de admitere şi cheltuielile logistice, studenţii şi-au mituit adesea profesorii pentru o notă de trecere la examene, iar petrecerile de absolvire, copiate din lumea anglo-saxonă, au creat locuri de muncă în „industria" croitoriei academice, producătoare de togi satinate, cu tot cu a lor tocă, azvârlită entuziast în aer... Singurul „Institut de Studii Avansate" din România este *The New Europe Collège*, înfiinţat de Andrei Pleşu, cu sprijin german, elveţian şi austriac. Statul nu a ajutat şi nici

nu a concurat această excepţie solitară. Nu v-aş plictisi cu o analiză de tip „audit” dedicată cauzelor care invalidează performanţa şcolilor noastre de toate gradele. Subfinanţarea, absenţa ierarhizării calitative şi inerţia paradigmei pozitiviste (într-o baie ideologică naţional-comunistă) rămân cele mai cunoscute şi discutate. Diverse filiere sunt artificial dilatate şi iresponsabil decuplate de piaţa muncii. Foşti profesori de liceu (agroindustrial) s-au trezit, într-un cincinal, titulari de catedre universitare şi conducători de doctorate. În licee (mai ales de provincie), profesorul-zbir continuă să inhibe şi să brutalizeze moral o masă de elevi amorfa, demotivată, deviantă. Onoare celor care nu fac asta (l-aş aminti, cu titlu de exemplu, pe profesorul gălăţean Doru Căstăian), cu menţiunea că sunt rari! Programele rămân încărcate inutil, temele pentru acasă – prea multe, de parcă statul îşi propune să controleze întreaga zi a elevilor, iar metodele sunt adesea depăşite, aşa cum contactul cu tehnologia rămâne butaforic. Numeroşi dascăli dau note mici ca să încaseze ulterior bani din meditaţii: ce nu oferă salariul, suplinesc financiar părinţii. S-a creat o şcoală privată, paralelă cu cea publică. În acest sistem „dual”, copilul e suprasolicitat şi dezgustat de învăţare. Aude şi vede „dublu”. Nu mai poate separa şcoala de timpul liber. Unii părinţi, speriaţi de gândul că, fără bune rezultate şcolare, viitorul progeniturilor e nesigur, introduc „meditaţii” încă din clasele primare. Psihoza colectivă a acestor ore particulare vine şi din faptul că nu mai avem meseriaşi buni, deci nici respect social pentru profesiunile neliberale, practice. Am ajuns să considerăm că un om fără „studii superioare” e în individ... inferior, neglijabil, deşi tocmai rărirea meseriaşilor (pe fondul emigrării şi al semidispariţiei şcolilor de „arte şi meserii”, cum se numeau odinioară)

a crescut, de fapt, *preţul* oricărui *handy man* care-şi face bine treaba aparent umilă de a repara o ţeavă, a fixa drept faianţa unei băi sau a repara un computer. Mitologia studiilor superioare generează drame pe scară largă. E limpede că nu orice copil are cap pentru o profesiune bazată pe cunoaştere abstractă şi capacităţi analitice, aşa cum e limpede că, oricât s-ar fi dilatat sectorul serviciilor, nevoile societăţii ţintesc şi activităţile care comportă priceperi înguste sau efort fizic. Mai mult, dacă citim prognoze despre cum va evolua piaţa muncii sub impactul automatizărilor şi robotizării, dar şi sub acela – încă şi mai spectaculos – al maşinilor cu algoritmi de învăţare, s-ar putea să înţelegem la timp că meseriile manuale, de mare fineţe, au poate un viitor mai lung decât cele clasic „curate": supercomputerul IBM Watson, pentru a nu da decât un exemplu, e capabil deja să ofere consultanţă juridică mult mai rapid decât orice cabinet de avocatură. Roboţii distrug joburi de ghişeu, dar şi posturi de chirurgi sau de consultaţi. Când ne vom putea face analizele medicale pe smartphone şi când clinicile de transplant vor primi organe livrate cu drona, lumea va avea un nomenclator profesional complet modificat. Adevărul e că intrăm deja în epoca formării continue, când schimbi nu doar jobul, ci poate şi domeniul de activitate la fiecare cinci ani sau zece ani. În perspectiva acestei dinamici aiuritoare, tot buna şi vechea educaţie „clasică" îi va ajuta pe copiii noştri să se adapteze rapid la o suită continuă de metamorfoze socioprofesionale şi s-o facă bucuros, nu printre internări psihiatrice.

Viitorul e departe (prin consecinţele sale de profunzime) şi totodată în spatele nostru (prin semnele sale prevestitoare). Excelenţa s-a repliat acolo unde

avea o tradiţie (Bucureşti, Iaşi, Cluj, Timişoara). Sau în două-trei licee bucureştene şi în acel liceu din oraşul mediu, reşedinţă de judeţ, care a fost mereu cotat. Prin ramura sa guvernamentală, statul român nu a reuşit, în cele trei decenii după comunism, să creeze nu o constelaţie de „mari şcoli" *à la française*, ci măcar una, care să dovedească puterea noastră de a-i înţelege importanţa şi de a o pune în operă. Hipnotizaţi de propriile noastre defecte, suntem neîntrecuţi în discursurile „decliniste", inspirate de fatalismul inacţiunii. De aceea insist pe formula *do it yourself*, pe lucrarea în ordinea cumva prepolitică a unui *noi* care priveşte viaţa în familie, comunitatea locală şi naţiunea: să începem reforma „statului" abstract printr-o concretă conştientizare, la firul ierbii, a nevoii de educaţie adevărată (şi tocmai ce înseamnă educaţia adevărată mă străduiesc să vă arăt în cartea de faţă).

Până una alta, bătălia fiecărui părinte se dă pentru un loc la cea mai bună şcoală din cartier, oraş sau regiune (de la grădiniţă până la încheierea ciclului universitar). E o căutare legitimă, salvatoare. Evitaţi şcolile de fiţe, unde sunt parcate odraslele nomenclaturii de *nouveaux riches*. Cu trena ei de răsfăţuri obscene şi de cadouri nemuncite, bogăţia materială e cel mai prost pedagog. În şcolile româneşti arabo-ruse, cu dubioase francize anglo-saxone şi pretenţii „internaţionale", nu se face carte, chiar dacă taxele sunt mari: se fumează „iarbă" şi se etalează branduri, se afişează maşini „bengoase" şi se lălăie snob, într-o atmosferă de ţoape botoxate, cititoare de reviste *glossy* şi de bloguri *trendy* Alegeţi şcolile „antipatice", unde există încă reguli de disciplină (la liceul francez din Bucureşti, bunăoară, elevii nu au voie cu mobilul la ore, au dulapuri pentru lucrurile personale, iar dacă lipsesc de la oră, părinţii sunt

imediat informaţi telefonic). Ţineţi legătura cu profesorii, pentru un feedback constant, încercaţi să ştiţi cu cine se împrieteneşte copilul dumneavoastră, operând o subtilă selecţie şi direcţionare a preferinţelor, în acord cu părinţii amicilor săi. Căutaţi să dialogaţi direct cu aceşti prieteni, într-un stil decontractat şi demn, de părinte *cool*, rezonant faţă de alegerile şi grijile tinerilor. Nu-i pretindeţi copilului *să fie mereu primul* dacă nu vreţi să maximizaţi şansa de a găzdui un nevrotic refulat, cu înclinaţii suicidare. Dar nici nu-l lăsaţi să coboare sub nivelul *primei treimi* din clasa sau anul lui universitar. Evitaţi creşterea copilului sub clopotul de sticlă al unei mentalităţi hiperprotectoare. Nu-i prezentaţi lumea (sau drumul până la şcoală) ca pe o cursă cu obstacole mortale ori ca pe un câmp minat. O entorsă, o vânătaie sau o zgârietură n-au omorât încă pe nimeni. Excesul de interdicţii şi precauţiile apăsătoare încurajează minciuna, falsificând dialogul părinţi-copii; odată pierdută, încrederea mutuală se reface greu sau deloc. Personal, găsesc bună metoda de a-i spune copilului că şi tu te-ai confruntat cu provocările, tentaţiile şi dificultăţile pe care le întâmpină el. Impresia că nu se luptă cu probleme care-i revin în exclusivitate poate inspira reacţiile cele mai adecvate pentru soluţionarea lor. Autocriticaţi-vă, pentru a vă pune viciile într-o lumină demodată: le-am spus de mici copiilor mei că în Occident lumea fumează tot mai puţin, că fumătorii sunt văzuţi ca nişte indivizi anacronici (sau din lumea a treia) şi cred că am contribuit astfel, fie şi indirect, la decizia lor de a nu fuma. Mai des decât ne lasă să credem orgoliul nostru parental, copiii vor şi merită să nu ne semene întru totul! Dimpotrivă, cu cât ne manifestăm într-o postură pretins exemplară, impozant-strivitoare, cu atât îi vom îndepărta pe copiii

noştri şi de ce ar merita cu adevărat să le predăm. S-a spus că modernitatea a eşuat în definirea raportului just dintre efort şi recompensă: putem încerca, măcar cu titlu individual, să reparăm acest eşec.

În anii recenţi, părinţii au devenit aliaţii copiilor împotriva profesorilor. E o abordare proastă, care diluează autoritatea didactică şi transformă şcoala într-un spaţiu sindical, aglomerat cu petiţii, reclamaţii, revendicări maximale şi indulgenţă crescândă. Nu-i lăsaţi pe elevii din familie să-şi demoleze dascălii: dacă apare un derapaj, discutaţi-l cu profesorul, în absenţa copilului. Nu încurajaţi mentalitatea *prejignită* (cum o numea Adrian Papahagi). Educaţia seamănă cu grădinăritul: se face cu foarfecă sau fierăstrăul şi implică chirurgia „altoirii" (deşi ethosul nostru patriarhal a denaturat sensul verbului *a altoi*...). Un copil obişnuit cu ideea că are toate drepturile şi că responsabilităţile se negociază (prin mita „parfumelului" şi a „ciocolăţicii" pentru „doamna") va fi o mimoză senzitivă, perfect neadaptată la provocările realităţii (văzută ca loc unde majoritatea *teoriilor* se invalidează). Nu plecaţi de la premisa că nivelul de *self-confidence* (autostimă) al copilului creşte dacă e primul nu la note, ci la hainele de firmă, în competiţia vestimentară cu loazele răzgâiate din clasă. Nu le-am cumpărat niciodată copiilor mei haine branduite ostentativ şi stupid costisitoare (faţă de ritmul în care cresc fizic purtătorii lor). De asemenea, cred că e greşit ca elevul (sau studentul) să pretindă reexaminări, pentru o notă mai mare: dacă a învăţat suficient, dacă s-a concentrat îndeajuns şi dacă şi-a dominat emoţiile, va lua exact nota pe care o merită. E mai bine să fii stimulat ulterior de o apreciere parţial nedreaptă decât să mizezi pe umflarea rezultatului, obţinută prin târguieli de culise. Părinţii au chemarea

de a dedramatiza eşecul punctual: *shit happens*! Dacă se tem că orice eşec îl deprimă şi demotivează pe „micuţ”, ei deturnează tocmai funcţia agonistică a progresului prin autodepăşire. Dacă totul e (şi, cum nu e, *trebuie* să fie) „perfect”, de ce s-ar mai osteni elevul să muncească mai eficient data viitoare? A primit note bune? Spuneţi-i bravo, fără să-i lăsaţi impresia că e un accident fericit. Se prezintă cu note mai slăbuţe? Aflaţi (fără ca el sau ea să ştie) dacă are vreo problemă de etapă – mai ales la pubertate –, dar nu faceţi din asta o nenorocire oficială, judecată în conclavuri de familie. În genere, premianţii absoluţi se irosesc în platitudine, pentru că sunt deja extenuaţi atunci când îşi încep viaţa activă. Un copil care se menţine *firesc* printre primii, fără obsesia maladivă a întâietăţii, dispune mereu de o marjă mai generoasă către dezvoltarea propriei sale personalităţi.

MIRAJUL OXBRIDGE

Puţini români au suficiente fonduri pentru a finanţa studiile *abroad* ale copiilor înainte de facultate, masterat şi doctorat, aşa că prima lor grijă e să le obţină un loc la liceele româneşti cu notorietate. Cei mai avuţi plătesc taxe la cele câteva licee internaţionale din Bucureşti (unde un copil de familie bună riscă, aşa cum sugeram, să fie victima unui anturaj de parveniţi răsfăţaţi şi devianţi). Urmează apoi bătălia pentru un loc la cele mai bune universităţi din ţară. Şi totul e atât de... relativ! De curând, nu m-am

putut eschiva de la invitaţia de a susţine o prelegere pentru absolvenţii (mai curând absolventele) unei facultăţi de „psihologie socială” din cadrul unei universităţi particulare provinciale (o prosperă afacere de familie). În aulă erau reunite laureatele şi părinţii de la ţară, mândri să-şi vadă odraslele cu o diplomă universitară. Erau la prima generaţie cu asemenea realizări. Conta că vor fi mai bine plătite, că au evitat prostituţia prin străinătate, că au dobândit oarece onorabilitate. Privindu-i pe acei părinţi amărâţi, în jachete fruste din lână împletită, marcaţi de asprimea muncilor agricole, am priceput că toţi vrem mai mult pentru copiii noştri şi că fiecare se mulţumeşte, *volens nolens*, cu ce le poate oferi, „după buget” şi în funcţie de regiunea unde trăieşte. Acei părinţi strânseseră cu mari eforturi banii pentru taxe şi erau tare mulţumiţi, căci ascensorul social funcţionase conform aşteptărilor... Prea puţini păreau capabili să anticipeze faptul că absolventele vor ajunge mai curând în şomaj, tocmai pentru că nu s-a prins mare lucru de ele şi pentru că puţinele cabinete private de asistenţă psihologică din oraşul respectiv erau nu doar ocupate cu alţi titulari, dar şi în pragul falimentului. Însă visul „de aur” rămâne un loc în universităţile europene şi americane. Şi acolo există calităţi şi oferte pestriţe, diferenţiate pe o scală largă. Cam de un deceniu încoace, de când expunerea noastră la Occident a depăşit faza tatonărilor bovarice, s-a generalizat moda ambiţiei de a studia în Marea Britanie. Această mare naţiune cuprinde 166 de universităţi, din care numai şase formează deja pomenitul *Golden Triangle*: *Oxford*, *Cambridge*, *Kings College London*, *University College London* (*UCE*), *Imperial College London* şi... *London School of Economics and Political Science* (*LSE*). Doar acestea se află, cu variaţiuni anuale, în topul 25

mondial. Sute de mii de bacalaureaţi eminenţi din întreaga lume intră în competiţie pentru a fi admişi şi numai câteva zeci de mii reuşesc. E suficient să consultaţi un volum de soiul *Oxbridge Entrance. The Real Rules* pentru a vedea cât de riguroase & complicate sunt strategiile de admitere, de la *A-level market* şi *predicted grades* până la tutorialele private, vestimentaţia şi tacticile cerute în cadrul interviurilor de preselecţie. Asta nu înseamnă că nu există şi altele unde poţi urma studii solide, cu profesori excelenţi şi în condiţii logistice aproape ideale. În Marea Britanie, dar şi în Franţa, Germania, Suedia, Danemarca, Italia sau Belgia, cu avantajul celor continentale de a funcţiona în regim public (fără *tuition fees* sau cu taxe simbolice). Din păcate, nu toate acestea includ filiere anglofone. Poţi face studii strălucite la Berlin sau München, dacă eşti fluent în germană... Multe universităţi occidentale mai noi şi mult mai puţin faimoase oferă o anumită nişă de excelenţă – şi aceea trebuie căutată, în funcţie de filiera aleasă. În ştiinţe sociale, bunăoară, nu prea „sonorele” University of Michigan sau University of Rochester propun cursuri de prima calitate. Oricum, şi în Marea Britanie, studenţii din comunitatea europeană plătesc taxe mai mici decât extracomunitarii (nu e clar ce va fi după Brexit) şi pot face un *loan*, împrumut guvernamental (care e *de facto* o subvenţie, întrucât 75% dintre studenţii beneficiari nu returnează – sub un pretext sau altul – datoria contractată). Un fapt rămâne banal de sigur: oricine vrea cu adevărat şi e suficient de bun îşi va găsi finalmente locul meritat. Va şti să aplice pe net la felurite burse şi granturi, obţinând recomandări de la foştii profesori ori de la felurite personalităţi respectate. Pentru nivelul *post-grad*, multe universităţi îi scutesc de taxe pe absolvenţii cu rezultatele cele mai

bune. Un tânăr ambiţios va recurge, de nevoie, la un *part timejob* sau îşi va găsi o muncă remunerată chiar în cadrul campusului. E un parcurs dificil, cu multe obstacole şi dezamăgiri punctuale, dar deloc impracticabil pentru cei consecvenţi. Cheltuielile de întreţinere (cazare & masă) sunt usturătoare, mai ales la Londra, însă studenţii stau laolaltă în cămine (3 – 4 într-un modul) sau pot închiria în oraş mici apartamente cu 3 – 4 dormitoare şi un salon comun, convieţuind voios cu tot atâţia *flatmates*. Cu adevărat inabordabile pentru românul „obişnuit" par să fie (dacă nu chiar sunt) universităţile americane. Şi nu doar cele celebrissime, din Ivy League, concentrate mai cu seamă pe Coasta de Est. Acolo se perpetuează (în pofida unor deschideri multirasiale şi sociale proclamate cam ipocrit) un explicit elitism, care dobândeşte uneori o notă... ereditară (primeşti, de pildă, un bonus în selecţie dacă unul dintre părinţii tăi le-a fost student). Sistemul american e cel mai selectiv şi cel mai discriminatoriu, dar şi cel mai căutat din lume, pentru că nu ratează niciodată cooptarea unui element strălucit: primul *native American* care a absolvit un colegiu la Harvard a fost, bunăoară, Caleb Cheeshahteaumuck, la 1665 (îmi imaginez cum vor fi pronunţat dascălii puritani din Noua Anglie un asemenea patronim...). Am văzut cu toţii, în prea multe filme, extazul candidatului dintr-un fund de lume (undeva în Midwest) atunci când primeşte prin poştă plicul care-l anunţă că (deşi nu mai spera) a fost acceptat la o universitate „mare": biletul de eliberare din capcana unui destin plat, în orăşelul provincial unde „nu se întâmplă nimic" Taxele şcolare sunt de zece ori mai ridicate azi decât erau în anii '60, iar bugetul universităţilor de top atinge stelele (ca afacere, Harvard University adună anual 4, 5 miliarde

de dolari, pentru mai puţin de şapte mii de studenţi). Elita politică, academică, economică, financiară, artistică şi mediatică deja instalată se reproduce pe un circuit tot mai îngust, practic inaccesibil maselor (dacă nu luăm în serios excepţiile demonstrative). Şcolile din Ivy League oferă patru ani de facultate, specializări la master, doctorat şi postdoc, programe de cercetare fundamentală, dar şi *networking* prin aşa numitele MBA (*Master of Business Administration*) care costă un sfert de milion de dolari (şi le asigură feluriţilor executivi supraîndatoraţi promovări bănoase în ierarhia marilor companii unde lucrează deja). Pe de altă parte, din câte ştiu, UCLA şi alte universităţi eminente din California funcţionează în regim public (dar fără mare folos pentru noi, căci au locuri pentru alţii numai după ce au selectat *localnicii* cei mai merituoşi). Să notăm şi faptul că în SUA ţi se cer nu doar note bune la bacalaureat şi susţinerea probelor SAT, ci şi aptitudini de lider, experienţă de voluntariat şi/sau performanţe sportive (ştiu cazul unei tinere românce admise la Columbia atât pentru că era foarte bună la carte, cât şi pentru că fusese campioană naţională la tenis). Voi aborda ulterior semnificaţia acestei culturi a implicării personale. Toate statele dezvoltate au numeroase fundaţii private specializate în finanţarea proiectelor academice, dar şi programe guvernamentale cu acelaşi obiectiv. Fireşte că stăm prost şi la acest capitol. Prima noastră generaţie de îmbogăţiţi, după comunism, e formată – cu excepţiile pe care le poţi căuta, dar fără prea mai aşteptări – din oameni cu o educaţie precară, care nu înţeleg importanţa mecenatului academic (pentru economie) şi nici nu se înghesuie să priceapă, mai ales dacă au dat naştere unor loaze răzgâiate, care au aterizat, prin mită, la cine ştie ce universitate obscură şi se disting doar prin ştiri despre băile de

şampanie în care plonjează la... Mamaia. Unii refuză, cu o vizibilă ranchiună, să-i ajute pe copiii excepţionali doar pentru că propriile lor odrasle nu sunt deloc aşa. Cei mai mulţi *nouveaux riches* asistă sporadic doar săracii sau bolnavii, plătind simultan televiziunile chemate să le popularizeze „omenia”. În mandatul meu de la Externe am trăit prin delegaţie drama câtorva zeci de studenţi români din Marea Britanie, cărora „sponsorul” lor autohton, acum răposatul Dinu Patriciu, le *sistase bursele* fără *preaviz*, *în plin an universitar* Cam aşa se comportă milionarii noştri compatrioţi, deşi – cum spuneam, ştiind ce spun – există şi patroni de companii care încurajează financiar excelenta scolastică: sunt cu atât mai demni de preţuirea noastră, *dacă* reuşim să-i reperăm... Cât priveşte statul, prefer să închid din capul locului discuţia, remarcând că nu face mai nimic şi ca bursele pe care totuşi binevoieşte să le aloce sunt infime, ca să nu mai spun că sunt mereu acordate „pe ochi frumoşi”. În condiţiile date (care nu se vor modifica substanţial decât peste câteva decenii), lupta pentru accesul în universităţi cât mai bune rămâne în sarcina familiilor. Important e să facem tot ce depinde de noi (părinţi şi copii), fără să fetişizăm „mirajul Oxbridge”: dacă un tânăr e conştient de competiţia (internaţională) căreia e chemat să-i facă fată şi lucrează cu tenacitate, obţinând la timp informaţia preliminară (legată de criteriile admiterii, exigenţele procedurale, sursele complementare de finanţare, calendarul fiecărui demers etc.), se va „mulţumi” şi cu un loc într-o universitate din afara olimpianului top 100. Şi nu va avea decât de câştigat. Inclusiv – la limită – prin neintegrarea sa în mandarinatul global al „intelectualilor idioţi” – satirizaţi de Nassim Nicholas Taleb (în cea de-a cincea cartea a sa, *Skin in the*

Game) şi care, fireşte, l-au catalogat imediat pe provocatorul gânditor drept arogant & resentimentar. Evident, nivelul stratosferic al universităţii nu produce numai superficiali snobi, ideologizaţi, convinşi că menirea lor e să le spună celor „needucaţi" (cu care n-au niciodată de-a face IRL) cum să trăiască şi ce să voteze. Şi care trăncănesc despre fizica cuantică, maoism, urbanism şi grăsimile transgenice, în timp ce ronţăie sandvişuri cu castravete prin baruri londoneze vegan. Tot ce trebuie să reţinem e mai curând că nu eşti neapărat împlinit şi nici exemplar (ca fiinţă umană) doar pentru că un lanţ de circumstanţe favorabile (printre care şi calităţile tale reale) te-au pus, finalmente, în posesia unei diplome la Oxford, LSE, Harvard, Stanford, Yale sau MIT.

UNDE OPRIM EDUCAŢIA FORMALĂ?

Vocile conservatoare critică educaţia formală pornind de la distincţia dintre *comunitate* şi *reţea*. Dacă scoatem din genealogie mileniile de birocraţie chineză hieratică, putem spune că şcoala modernă e derivată din conceptul bismarckian al Statului Providenţă. Care şcolește, adică dresează social prin intermediul unor experţi cu diplomă, dar nu mai educă. Şcoala fragmentează cunoaşterea şi îţi interzice accesul la coerenţa ansamblului: te pregăteşte pentru o viaţă în multiple reţele, te transformă într-un număr, îţi sădeşte reflexele obedienţei faţă de o ierarhie piramidală şi îţi ocupă tot timpul (orele de clasă, temele pentru acasă, plus consumul TV, care spală creiere). Nu-ţi mai aparţii şi nu mai atingi scopul real al educaţiei, care e cunoaşterea de sine şi participarea liberă la o comunitate vie, concretă şi limitată. Părinţii, absorbiţi de cariere, sunt fericiţi să delege şcolii publice întreaga „educaţie" a copiilor – sortiţi să devină *another brick* in the *wall*. Acomodaţi cu interacţiunea multimedia, nativii digitali se simt tot mai rău în acest sistem bazat pe înregimentare, transmitere mecanică şi pasivă de conţinut cognitiv şi fetişizarea rezultatelor optime, ca garanţie pentru accesul la mai multe mărfuri (graţie unui job plasat spre vârful piramidei). Reţelele te folosesc în scopuri impersonale, nu-ţi oferă o solidaritate reală şi te izolează într-o solitudine dependentă de impulsul periodic al unei apartenenţe abstracte. Numai comunitatea (familie, parohie etc.) e formată din persoane realmente solidare, care conlucrează pentru un bine comun tangibil. Totuşi,

oricât am respinge dresura prin ingineria socială a şcolii formale, nu vom putea demonta sistemul pe durata vieţii noastre. E deocamdată posibil doar să-i smulgem cât mai mult timp de calitate, în regim extraşcolar. Din acest unghi, năvala românilor spre universităţi (bune şi, cel mai adesea, submediocre) prelungeşte dresura totalitară sub semnul masochist al servituţii voluntare. Nu doar că tot mai mulţi absolvenţi capătă diplome tot mai irelevante pe piaţa muncii, dar cei mai mulţi rămân analfabeţi funcţional, pentru că nu reuşesc să lege părţile cunoaşterii într-o gramatică integratoare. Şcoala le plantează în minte texte fără context şi sintaxă. Nesiguranţa părinţilor se vede şi în faptul că tot mai mulţi tineri români urmează în paralel două facultăţi, cu titlu „preventiv". E momentul să fac un elogiu al efortului autodidactic: deşi am ajuns să obţin un doctorat şi să urmez un an de studii post-doc, mai tot ce ştiu şi îmi defineşte gândirea e rezultatul unui asiduu studiu individual, aproape privat. Diplomele arată că ai putut satisface un set tot mai strict de exigenţe formale. Nimic mai mult. Ce ştii, ce eşti, ce vrei, cine eşti şi ce ai de făcut – iată tot atâtea mize majore, perfect paralele cu traseul tău academic. Dresura socială de cetăţeni obedienţi, simple numere în serii statistice modelabile de la „centru", a devenit şi mai apăsătoare odată cu introducerea formulei 3 – 2 – 3, specifică sistemului Bologna. De când a fost introdus, prietenii mei universitari îmi spun că studenţii lor sunt tot mai slab pregătiţi (pe „baza" unor programe de liceu deja precare, supraîncărcate şi creatoare de confuzie mentală). Cei mai mulţi studenţi ştiu să citească un text, dar sunt incapabili să-l rezume. Nu au o imagine cât de cât coerentă despre adâncimea istorică a domeniului în care sunt chemaţi să se „specializeze". Încurcă secolele şi numele,

semănând tot mai mult cu nişte mangrove.

Democratizarea (deci diluarea exigenţelor universitare) se remarcă şi în miezul Occidentului, locul unde s-a produsă prima „închidere mentală” (explicată cu o clasică rigoare chirurgicală în cartea lui Alan Bloom, *The Closing of the American Mind*). Cu excepţia universităţilor din Top 500 (atenţie, în lume sunt, după diferite numărători, între 20 k şi 30 k de asemenea instituţii acreditate), absolvenţii nu primesc o cultură generală solidă, ci numai cunoştinţe sectoriale clar separate de îndemânările inerente unui prim job „real” Tinerii din democraţiile industrializate ştiu cel puţin să se oprească la *graduation*. Puţini continuă cu un master. Iar doctoratul nu e decât pentru cei care vor să urmeze o viaţă academică, între catedră şi cercetare. Cei mai mulţi tineri occidentali învaţă aproape totul la locul de muncă. În ultimii ani, ne-am specializat în lecţii date statelor dezvoltate. Vrem să le apărăm de islamizare, deplângem deşertificarea lor spirituală, ne considerăm capabili să le oferim contraexemple virtuoase. În realitate, Occidentul practică şi azi o selecţie severă, singura garanţie a unei societăţi axate pe recunoaşterea echitabilă a meritelor personale. În pofida democratizării universităţilor apusene, ele continuă (de pildă, în SUA) să nu primească decât cel mult 15% dintre cei care bat la porţile lor. La Columbia University, bunăoară, doar 6% sunt primiţi şi numai 5% dintre cei admişi obţin la absolvire calificativul maxim (*summa cum laudé*). La noi, dezastruoasa finanţare *per capita* desfiinţează practic orice selecţie: intră oricine vrea şi finalizează studiile oricine nu s-a decis să le abandoneze.

Aşa stând lucrurile, cred că goana după studii tot mai „înalte” (de pildă, un doctorat la Bioterra...) e curată pierdere de timp şi de bani. E adevărat, cu

sectorul nostru bugetar supradimensionat, mai multe diplome înseamnă, conform legii, salarii mai bune. Nu e însă o formulă durabilă. Societatea globală (deci şi cea românească) se transformă prea rapid pentru a mai imagina, ca pe „vremuri”, o liniştită carieră de o viaţă în serviciul anonim şi călduţ al „statului”. Vă rog să reţineţi din acest capitol diferenţa dintre şcolire şi educaţie, precum şi pe cea dintre comunitate şi reţea. Totul depinde, la urma urmelor, de strădaniile individuale, stimulate prin înzestrările native ale fiecărui copil şi strategia formativă a familiei sale. Sunt convins că ingredientele bunei educaţii – aşa cum apar în cartea de faţă – arată drumul cel mai aproape de scopul unui om întreg.

EXPERIENŢA VOLUNTARIATULUI

După cum aminteam, universităţile cele mai bune le cer candidaţilor şi experienţa voluntariatului. Să fi făcut ceva pentru comunitate. Să fi cunoscut nu doar viaţa teoretică din bibliotecă sau cea limitată la cercul familial, ci şi pe cea practică, în orizontul binelui comun. Evident, până în 1990, nu existau decât *organizaţii obştești* controlate de statul totalitar şi folosite pentru propaganda regimului, ca locuri de exersare a obedienţei şi spălătorii de creiere. Preluase şi regimul comunist marota *împletirii dintre teorie şi practica*, numai că o aplica sub auspiciile colectiviste ale *muncii voluntare*... *obligatorii* (nimeni nu părea să

surprindă – şi cu atât mai puţin să denunţe – ridicolul acestei contradicţii). În liceul de filologie-istorie pe care l-am urmat – frumoasa *Şcoala centrala* ridicată de Ion Mincu – predominau fetele, de unde şi „practica" ţeserii de covoare şi a stenodactilografiei... N-am deprins abilităţile Penelopei şi nici stenografia, dar am rămas pentru restul vieţii (inclusiv acum, când scriu o nouă carte) capabil să tastez după „metoda oarbă" (cu zece degete): evident, această aparent anodină dexteritate s-a dovedit realmente utilă, zi de zi, mai ales când am ajuns, în decembrie 91, dinaintea primului meu laptop. Din păcate, muncile agricole la care erau forţaţi elevii societăţii comuniste, ca şi saturaţia faţă de exaltarea mitologică a proletariatului au contribuit la devalorizarea manualităţii şi repulsia faţă de exerciţiile fizice, asociate unui respingător imaginar cazon. Mai grav, generaţia mea a ieşit din comunism cu zero educaţie financiar-bancară şi nepregătită pentru supravieţuirea în caz de cataclism (am auzit de efectele seismului din 77 ori ale dezastrului nuclear de la Cernobîl după câteva zile, de la un radio finanţat de Congresul american), într-o societate totalitară, liderii nu au, desigur, interesul ca supuşii lor să se descurce pe cont propriu, indiferent de situaţie: toate „organizaţiile obşteşti" sau pe clase de vârstă („şoimii patriei", „pionieri", „utecişti" etc.) aveau ca unic scop formatarea gândirii unice, nu dezvoltarea reflexelor de autonomie (aşa cum se întâmplă cu organizaţiile de *scouts* în Occident). Până azi, deşi nu o recunoaştem (pentru că între timp orice ierarhizare pare să fi devenit incorectă politic), ne uităm de sus la cei care-şi câştigă existenţa „cu propriile mâini" şi creştem un tineret neimplicat, cocoloşit, care nu ştie să acorde primul ajutor, dar nici să bată un cui, să tundă un copac, să repare o priză

sau să schimbe garnitura unui robinet.

După ruptura din 1989, sub influenţa occidentală crescândă (dar şi pentru că, scăpată de *tătuc*, societatea a fost nevoită să-şi gestioneze singură copleşitoarele probleme şi întârzieri), au apărut – adesea în logica proliferantă a formelor fără fond – celulele unei vieţi asociative declarat independente. Ba chiar şi câteva experimente pedagogice Waldorf. Sigla *ONG a* pătruns în vocabularul cotidian şi în reflexele unei minime subsidiarităţi. Partidele şi grupurile de interese economice au anexat o bună parte din reţeaua asociativă, folosind-o ca paravan pentru scopuri murdare. Există totuşi un larg sector neguvernamental finanţat din străinătate, fonduri europene sau programe ale altor state, derulate pe proiecte, prin ambasadele lor la Bucureşti şi prin diferite granturi sectoriale oferite de mediul corporatist. Milioane de români au fondat sau lucrat o perioadă (sau chiar periodic) în asemenea structuri, ocupându-se eficient de grupurile vulnerabile şi de felurite nevoi comunitare deloc sau prost „acoperite" la nivelul instituţiilor publice. Mulţi critică *oengismul*, acuzându-l că permanentizează (pentru a menţine şi spori finanţările) taman problemele pe care pretinde că le soluţionează. Această rezervă e adesea întemeiată, dar e nevoie – ca în orice domeniu al acţiunii umane – să cernem grâul de neghină. Odată detectate, zonele sănătoase le pot oferi copiilor noştri o experienţă nemijlocită, care le dă sentimentul (şi satisfacţia) utilităţii, educându-le simţul responsabilităţii faţă de semeni. Cred că merită să extindem şi în această privinţă modelul occidental, care implică vacanţe şcolare active, dedicate unor stagii practice (în întreprinderi sau ONG-uri) şi îi învaţă pe tineri să-şi câştige primii bani tocmai prin angajarea într-o

activitate concret filantropică, unde fac deopotrivă *networking* şi cunosc aspecte semnificative ale vieţii reale. O bună valoare pedagogică au atât stagiile plătite, cât şi voluntariatul propriu-zis, care te răsplăteşte prin experienţa practică acumulată. În cazul primelor, copilul nostru află pe cont propriu că banii nu cresc în arbuştii dintr-o seră secretă a părinţilor, ci se obţin contra unor eforturi specific cuantificate. În cazul celorlalte, deprind bucuria de a vedea că există un rezultat palpabil al oricărui efort de echipă, dedicat unei cauze frumoase. Sunt şcoli – sau numai profesori relativ izolaţi – care aduc voluntariatul în interiorul orelor de curs. La liceul francez din Bucureşti, elevii au adesea teme *practice* la care lucrează în grupuri: îşi propun, bunăoară, să facă un documentar filmat pe teme de interes actual, cum ar fi *risipa alimentara* în societăţile dezvoltate, şi să sugereze soluţii pentru corectarea acelui fenomen. Sub umbrela experienţei formative intră însă… aproape orice. Un liceu finlandez şi-a invitat elevii să petreacă câteva seri cu propriii lor bunici, pentru a-i ruga, pur şi simplu, să-şi *povestească* viaţa.

Nu o dată, setea de experienţă personală – omniprezentă în tânăra generaţie – îi sperie pe părinţii educaţi în ţarcul totalitar. O prietenă româncă, stabilită la Paris, ne telefona alarmată, pentru a ne informa că fiica ei a luat-o razna: în loc să înceapă o facultate, s-a dus în India, cu un ONG, pentru un an. Povestea a avut parte de un final fericit: tânăra depeizată vremelnic la Jaipur e acum studenta unei universităţi britanice onorabile. Copiii ne-au luat-o pur şi simplu înainte. Ştiu tineri care fac autostopul prin Europa, cu câteva sute de euro în buzunar. Alţii cultivă ambiţia unui tur al lumii, în condiţii boeme. Vor, pur şi simplu, să iasă din cutia în care au fost crescuţi şi să trăiască vertijul

confruntării cu alteritatea, să cunoască reliefuri şi gusturi diferite, să se uite în ochii unor oameni străini, care le devin prieteni, fie şi pentru o lună. Le prinde foarte bine să-şi spele şi calce singuri rufele, să încropească un prânz la o lampă cu gaz sau să ştie cum se montează un cort. Chiar şi în cazul în care am putea să-i oprim, nu e bine să interzicem aceste căutări, elanuri spre orizonturile necunoscute şi nici să le inhibăm brutal opţiunile (care îi ajută, de fapt, să ajungă la el însuşi, adică să răspundă cumva la întrebarea *cine suni*). Fireşte, vom fi îngrijoraţi de ce li s-ar putea întâmpla prin ţări străine şi îndepărtate, ne panicăm adesea când libertatea lor, în sfârşit afirmată, ne contrariază profilul de părinţi „mămoşi” (ca să nu spunem obsedaţi de controlul cel mai strict). Sunt convins că, în următorii ani, angajatorii români vor acţiona precum cei din Occident, care preţuiesc deopotrivă studiile şi experienţele practice ale candidaţilor pentru un prim job. Am trăit asta şi eu, în primii ani 90, când am practicat *des petits boulots* (paznic la clopotul catedralei Notre Dame, vânzător într-o librărie de *freelancer* la două posturi de radio etc.) pentru a-mi completa bursa doctorală, cam pricăjită. Tinerii americani fac stagii practice în fiecare vacanţă de liceu şi vă asigur că părinţii bogaţi nu găsesc în aceste experienţe nimic degradant sau umilitor. Un multimilionar român – care refuză să sprijine studenţi români la Oxford – s-a grăbit să-i ofere fiicei sale administraţia unui ultracostisitor... teren de golf. Alţii sărbătoresc majoratul odraslelor cumpărându-le o maşină sport (de obicei roşie), ajutându-i să ajungă pe mizer-pavoazatul litoral românesc în elicopter sau subvenţionându-le chermezele obscene în cluburi de noapte unde pot deprinde prostul gust, ostentaţia de ţoapă, cheltuielile

exorbitante, voma în toalete şi bătăile cu interlopi. Suntem, şi la acest capitol, complet decalaţi şi adesea penibili. Din societatea în care proprietatea privată e un „moft”, în care se munceşte forţat şi toată lumea fură în numele unui obiectiv utopic, am sărit în societatea parvenirilor, care vor să-şi ferească odraslele de ruşinea muncii oneste. Iată de ce recomand, terapeutic, pedagogia voluntariatului şi a „practicii”, fie că vorbim despre angajamente umanitare, în ţări mai puţin norocoase, fie de joburi *part-time* la McDonald’s, de *internships* (nu neapărat remunerate) în corporaţii sau organizaţii internaţionale. Copiii mei au făcut, în paralel cu studiile, asemenea experienţe foarte diverse (de la aranjatul mărfurilor pe rafturile unui mare distribuitor sau asistenţă într-un magazin de amenajări interioare, până la stagii în cadrul OCDE). Le-a prins foarte bine şi regret că nu i-am îndemnat să facă asta mai devreme, pentru a le fărâmă clopotul de sticlă.

DARUL LIMBILOR STRĂINE

Georges Dumézil (marele istoric al religiilor indo-europene) cunoştea 30 de limbi şi spunea că cele mai mari dificultăţi sunt legate de învăţarea primelor patru-cinci… Haşdeu, Iorga, Mircea Eliade şi I.P. Culianu l-au continuat pe Cantemir, primul erudit român de talie europeană: toţi erau mari poligloţi. Fireşte, nu ne putem ridica, în masă, la acest nivel. Putem în schimb pricepe, mai ales ca părinţi, că fiecare limbă străină

însuşită de copiii noştri le oferă cheia spre o cultură şi spre o viaţă în plus. Să ştiţi că, la acest capitol, nu stăm prea rău, oricum, stăm mai bine decât naţiunile mari, care utilizează o limbă de circulaţie internaţională. Să nu le plângem, totuşi, de milă. În naţiunile care au creat culturi iradiante, omul de rând nu prea învaţă limbi străine, dar există destule academii şi universităţi pline de specialişti în alte limbi, incluzându-le pe cele mai rare. Angajez o comparaţie între omul de rând din asemenea naţiuni şi cetăţeanul» obişnuit dintr-o ţară mai mică, precum a noastră: spaniolul crede că toată lumea ştie spaniolă (şi se înşală), pe când românul ştie că nu va întâlni decât rareori un românofon nenativ. Mandarina e cea mai răspândită limbă de pe glob (o vorbeşte, mai bine sau mai rău, o şesime din umanitate), numai că rămâne, paradoxal, o limbă de mică respiraţie globală (aşa cum catolicii americani, bunăoară, reprezintă cea mai mare… minoritate religioasă din SUA: circa 40% din populaţia totală). Răspândirea globală a diferitelor limbi e un epifenomen geopolitic: un reflex al stărilor imperiale. Elitele româneşti (din etapa modernă) au vorbit fluent franceza (introdusă în saloanele vlaho-moldave şi prin ofiţerimea rusă de ocupaţie…). Înainte vreme se exprimau fluent în turcă, greacă, polonă sau maghiară, după harta suzeranităţilor şi a relaţiilor medievale de vasalitate. Se vede cu ochiul liber cum, în deceniile postcomuniste, supremaţia culturală a francezei a fost înlocuită prin cea a limbii engleze. Chiar sunt curios ce statut va căpăta engleza în reuniunile europene de după Brexit (când, tehnic, ea nu va mai fi decât limba vorbită în Irlanda şi, ca limbă secundară, în Malta). Există chiar tendinţa (manifestată până şi în corpul diplomatic român) de a socoti că buna stăpânire a englezei reprezintă un…

passe-partout profesional. E, desigur, fals. Nu degeaba marile naţiuni îşi permit acreditarea unor diplomaţi antrenaţi, elementar, în limba ţării-gazdă: o fac pentru a nu stârni antipatii legate de presupusul lor „imperialism” (cultural), dar şi pentru că numai aşa poate pătrunde emisarul respectiv în pliurile realităţii străine în care se regăseşte pentru câţiva ani. Reţineţi, probabil, seducţia exercitată de feluriţii ambasadori britanici la Bucureşti, mereu capabili să recite versuri eminesciene sau să susţină un interviu pe româneşte. După cum anticipam, suntem corect echipaţi în materie poliglotă. Chiar şi şcoala comunistă a făcut ceva pozitiv în materie (mai ales după retragerea trupelor sovietice, în anii ’60 ai veacului trecut). Ca să revenim la firul pedagogic al convorbirii noastre, învăţaţi-i pe copii cât mai multe limbi străine, cât mai precoce, fără grija că le vor încurca. Engleza, franceza, spaniola, germana, portugheza, completate idealmente prin noţiuni de greacă şi latină, reprezintă pariuri relativ fezabile. Gândiţi-vă că uriaşa familie a limbilor indo-europene derivă din circa 1500 de *radicali*. De pildă radicalul fid* (cu o literă pierdută, numită *digamând*) a „dat” sanscritul *veda*, grecescul *oida*, latinescul *video* şi toate cuvintele din limbile moderne care joacă pe valoarea cognitivă a văzului, ca temelie a înţelepciunii (dar şi a vrăjitoriei): germanul *Wissenschaft*, englezul *wisdom* sau *witchcraft* etc. Limbile indo-europene au deci o gramatică similară, pe care orice minte bine antrenată o poate regăsi în trecerea de la una la alta. În tinereţe am studiat bine greaca veche, mediocru latina, am deprins de mic franceza, căreia i-am adăugat engleza, italiana şi, pasiv, spaniola & portugheza. Nu mă pot lăuda cu o impecabilă acurateţe filologică, dar am *simţit* universul limbilor, detectez înrudirile semantice şi mi-am format

reflexul de a urca spre etimonul fiecărui cuvânt „cu greutate” filosofică.

Softurile de traducere se perfecţionează continuu.
Aplicaţia *Google Translate* de azi e net peste ce oferea acelaşi „serviciu” acum cinci ani şi va fi tot mai mult un suport funcţional (care riscă, pe termen mediu, suprimarea dificilei şi nobilei meserii de translator). Această perspectivă nu ne oferă niciun motiv pentru a scoate limbile străine din meniul pedagogic al copiilor noştri. Va mai trece probabil un secol până când o traducere digitală va surprinde câte ceva din haloul afectiv şi pădurea de nuanţe implicite ale vorbirii umane. În plus, ca şi în cazul „eticii” maşinilor autopilotate, tot traducătorii umani vor putea *certifica* autenticitatea mesajelor oficiale interstatale: poţi oare lăsa pe seama unui computer textul final al unui tratat internaţional? Nu învăţăm limbi străine doar pentru a comunica profesional, ci şi pentru a putea trăi, la rigoare, în alt spaţiu lingvistic, dar mai ales pentru a putea citi, *dans le texte*, marile operele produse sub bolta acestora. E greu să compari satisfacţia obţinută prin accesul direct la textele majore ale culturii euro-americane. Chiar şi cărţile scrise de Cioran în franceză (adică aproape toate) sună mai bine în limba lui Baudelaire decât în oricât de măiestrele sale tălmăciri. Că ne place sau nu, traducerea pierde, alterează, deplasează sau ascunde o parte însemnată din *viaţa* sonoră şi semantică a unei creaţii originale. Se şi spune, de altfel, că *gândim diferit* când trecem într-o altă limbă.

Mulţi deplâng pe bună dreptate barbarismele care au năpădit limba română sau *romgleza* emoticonală a tinerei generaţii. E un fenomen deplâns şi pe alte meleaguri (bunăoară franceze). Comunicăm

mult, non-stop, aşa că e cumva inconturnabilă „twetterizarea” schimburilor curente de mesaje, mai ales în format electronic. Pe de altă parte, un copil bine educat va vorbi cât se poate de corect toate limbile pe care le-a deprins, începând cu aceea maternă. Confuzia limbilor nu se reduce la povestea Turnului Babel: ea atestă, până una alta, superficialitatea şi inconsecvenţa uceniciei lingvistice. Vechea regulă formulată de clasicul Boileau – *Ce qui se conçoit bien s'énonce clairement* – n-a fost niciodată detronată. În ce priveşte suverana engleză, copiii o deprind uşor şi precoce dacă văd filme subtitrate în această limbă. Oricum ascultă muzică mai ales anglo-americană şi descoperă diverse jocuri sau aplicaţii existente doar în engleză. Evident, le trebuie şi ceva antrenament scolastic. Deşi copiii mei au făcut ore de engleză în şcoală, au devenit perfect anglofoni prin eforturi autodidactice (de pildă, scrierea unui prim jurnal în engleză), urmate de studii formale universitare. Totul ţine de practică, începând cu cea a lecturii, care porneşte de la poveşti şi benzi desenate: înveţi, de pildă, o excelentă franceză dacă te îndrăgosteşti din copilărie de albumele BD cu Tintin, Corto Maltese, Black & Mortimer sau Le Chat. Nu mai puţin folositoare se dovedeşte fiece ocazie a imersiei lingvistice; chiar şi două săptămâni trăite în mediu anglofon, francofon, hispanofon etc. transformă o limbă „străină” într-una familiară, pe care o foloseşti ceva mai decontractat. Nu uitaţi însă că adevărata fineţe în stăpânirea altei limbi se obţine mai ales prin parcurgerea în original a literaturii produse de geniul ei. De acord: poţi supravieţui global dacă ştii 300 de cuvinte englezeşti. Poţi însă folosi profesional această latină a postmodernităţii numai după ce vei fi reuşit să citeşti în original Oscar Wilde, Henry James sau Virginia Woolf.

Ca să scurtăm o istorie mai lungă, cel mai elocvent test de cunoaştere a limbilor „străine” rămâne oricât de banala *probă scrisă*. Până să deprindem corect alte limbi, avem de recucerit demnitatea şi precizia limbii materne, pornind de la observaţia că fiinţa unei naţiuni decade odată cu degradarea limbii prin care-şi exprimă cultura. La ora când scriu această carte, mai toţi demnitarii români sunt campionii ignoranţei care se ignoră şi ai ridicolului care, iată, nu mai ucide pe nimeni. Tortureazǎ cu limba de lemn şi cu entorsele lor logice atât translatorii din incintele internaţionale, cât şi presa sau publicul educat. Un ministru al Culturii se căznea de curând să dea citire unui discurs în engleză, pronunţând prepoziţia *since* sub forma fonetică *sains*. Cazurile de incompetenţă lingvistică ne-au năpădit cotidianul. Antologiile de gafe apar în ediţii tot mai corpolente. E ca şi cum legendarul ministru comunist al Agriculturii, Romulus Zăroni, ar fi revenit printre noi într-o legiune de reîncarnări agramate. A fost creată chiar şi aplicaţia *grapinizer.com*, care îţi demonstrează cum poţi desfigura o frază corect articulată. Vorba unui ilustru scriitor german: „În suferinţă se adevereşte forma”.

UMANISM SAU ŞTIINŢE TARI?

Ce naşte din pisică şoareci mănâncă! Aşchia nu sare departe de trunchi! Asemenea proverbe ne amintesc faptul că *predania* familială devine adesea destin (profesional). Statistic, aşa este: din familiile cu

părinţi de formaţie pozitivă – ca şi din cele dedicate „umanioarelor" – apar cel mai adesea vocaţii similare. Ştiinţele tari şi ştiinţele omului rămân epistemic divergente, în pofida tot mai numeroaselor convergenţe interdisciplinare. Nu am ajuns la un tablou unificat al cunoaşterii. Nici impactul economic al celor două mari ipostaze cognitive nu e omogen. Există însă şi excepţii. Copilul reproduce în propria lui geografie mentală tipul de informaţie exprimat în contextul său domestic, dar merge la şcoală (unde poate dezvolta pasiuni intelectuale diferite), aşa cum e tentat să-şi câştige libertatea prin opţiuni adesea opuse celor asumate de generaţia părinţilor. Tradiţiile familiale au devenit mai fluide şi chiar volatile. Noi ne bucurăm dacă vedem că urmaşii noştri ne… urmează drumul, pentru că în felul acesta le putem oferi mai mult din propria noastră zestre intelectuală, dar şi pentru că avem impresia că le „controlăm" mai îndeaproape parcursul. Nu trebuie să privim ca pe o catastrofă mutarea copilului în domeniul „celălalt" (al ştiinţelor tari, dacă avem o formaţie umanistică, sau în sfera ştiinţelor sociale, dacă suntem „pozitivi"). Dimpotrivă: copilul va prelua *oricum* datele esenţiale ale domeniului nostru predilect, având în plus şansa de a se aventura într-un domeniu necunoscut nouă, dar nu mai puţin important, interesant şi relevant pe piaţa muncii. Tot bunul-simţ delimitează terenul optimei reconcilieri dintre cele două trunchiuri ale cunoaşterii. Un IT-ist fără cultură umanistă e la fel de sărac precum un dascăl de greacă veche complet ignorant în materie de ştiinţe fizico-chimice. Prin urmare, trebuie să concepem o bună educaţie reuşită ca pe un sistem cu un accent major, asociat unei constelaţii de pasiuni – sau deschideri – secundare. De câteva secole, matematica e privită ca limbaj al realităţii. Ea a

colonizat, prin modele şi modelări, atât filosofia analitică şi ştiinţele sociale, cât şi economia sau chiar studiile strategice. Şi procesul simetric e notabil: cei mai evoluaţi oameni de ştiinţă pozitivă posedă o cultură umanistică inspiratoare pentru metaforele şi conceptele cu care operează. Oricum, aşa cum anticipam, nomenclatorul meseriilor va suferi transformări dramatice în cursul acestui secol (ca să nu mai vorbim de următoarele). Prevăd că distincţia fermă dintre discursurile despre om şi cele despre cosmosul fizic se va relativiza, prin apariţia unor domenii de graniţă şi de sinteză complet insolite. Important e să evităm, ca părinţi, şovinismul cognitiv: să nu le spunem copiilor că exponenţii sectoarelor de cunoaştere în care nu avem expertiză se află „mai prejos" decât noi înşine. Ca umanist, am cel mai sincer respect faţă de fizicieni, biochimişti, matematicieni, ingineri de sistem, informaticieni sau medici şi arhitecţi. Fac asta pentru că înţeleg imensul lor aport la bunăstarea speciei umane, dificultăţile intelectuale ale domeniilor în care excelează, dar şi pentru că elita lor are o deschidere similară fată de creaţiile, intuiţiile şi metodele ştiinţelor social-umaniste. Sunt convins că robotizarea, *learning machines*, AI, *Internet of Things*, era computerelor cuantice & procesarea de *big data* vor modifica deopotrivă „meseriile" umaniste şi cele de strictă specializare tehnică. De altfel, în greaca veche, *hè technè* (de unde vine *tehnica*) desemna *arta*. Arta complexă a supravieţuirii va genera abilităţi tehnice tot mai spectaculoase, care vor surmonta, la un moment dat, dihotomia dintre ingineri şi umanişti (sper să nu revenim, totuşi, la tâmpenia lui Stalin, care-i descria pe poeţi ca pe nişte *ingineri ai sufletului omenesc*). Idealul uman care se va cristaliza după ce nu ne vom mai defini timpul prin prefixul *post* va

reveni la reflectarea de bun-simţ a tuturor componentelor noastre: un mix sofisticat de raţionalitate şi emotivitate, de intuiţie şi pulsiune vizionară, de memorie şi creativitate, de corporalitate şi spirit. Indiferent ce ar alege copiii noştri şi cât de departe vor ajunge pe drumul selectat (cu tot cu ierarhiile sale interne), contează cu adevărat numai etica lucrului bine făcut, perfecţionismul moderat prin realism, solidaritatea valorilor asumate şi modestia sapienţială a împăcării cu propria lor condiţie, *după* ce vor fi făcut *tot ce depindea de ei*. Prosperitatea unei societăţi depinde de criterii marginale (să zicem numărul de specialişti în filosofie analitică sau cel al traducătorilor din Kant), dar mai ales de nivelul competenţelor din întregul spectru socioprofesional. De numărul celor care ştiu ce să facă şi cum, cât mai bine: nu ne plângem, oare, că nu mai găsim pe piaţă meseriaşi corecţi, artizani cu măiestrie şi chiar flăcăi capabili să cosească iarba? Orice lucru de mântuială făcut de un nepriceput (de la inactivitatea fudulă a unui preşedinte-mobilă, până la un instalator ageamiu) creşte entropia sistemului social şi scade calitatea vieţii comunitare.

Ratarea nu e un fapt obiectiv, ci un sentiment care apare atunci când ne simţim inadecvaţi în raport cu viaţa noastră şi potenţialul ei deja actualizat. E, desigur, mai fericit un cofetar de elită decât un biolog submediocru, un tâmplar de lux, apreciat de clienţii săi mulţumiţi, decât un poet obscur, care nu admite că şi-a greşit vocaţia. Patronul epicureic al unei ferme biologice bine rânduite poate fi mai mulţumit de viaţa sa decât un asistent de la Oxford, ros de invidii mărunte şi obosit de calomnierea în culise a unor colegi mai dotaţi. Există milionari depresivi şi voluntari de ONG-uri umanitare plini de bucuria fiecărei zile.

Claude Lévi-Strauss, părinte al antropologiei structurale şi membru al Academiei Franceze, considera, pe când se apropia de vârsta centenară, că a făcut o eroare majoră atunci când nu a urmat o carieră... muzicală. Aşa suntem construiți: idealizăm mereu malul opus al fluviului! Ne imaginăm vieţi multiple şi contrafactuale. Visăm mereu să fim altundeva, în alte timpuri, locuri, poziţii şi stări afective. Se manifestă în noi forţa propulsoare a unui neastâmpăr existenţial şi cognitiv fără leac. Mi-ar fi plăcut să fiu astrofizician la MIT. Om de afaceri prosper, fără griji materiale şi cu abonament la *Scala*. CEO al unui gigant digital. Suntem bovarici. Ne imaginăm un tărâm al fericirii continue, populat cu tot ce ne-a rămas străin sau inaccesibil. Ne comparăm tot timpul cu alţii, pentru a ne impulsiona deciziile şi ambiţiile. Aşa cum spune, *pince sans rire*, Jerome K. Jerome: „se pare că există o regulă în această lume. Avem cu toţii ceea ce nu ne dorim, iar ceilalţi au întotdeauna ce ne dorim noi”. La urma urmelor, orice am face – şi orice am fi lăsaţi să facem în contextul individual –, tot nesatisfăcuţi vom rămâne, dacă nu deprindem înţelepciunea de a accepta *datul*. Datul ca dar, ca finitudine şi răsplată modestă a eforturilor noastre, inevitabil ponderate prin rezistenţa *materiei* din care suntem alcătuiți.

BUNA EDUCAŢIE CA PAŞAPORT?

În clasa de mijloc postcomunistă (fie ea legată sau nu

de vechiul regim) s-a format un stereotip parental: să investim tot ce putem pentru educaţia copiilor noştri, pentru a le da o şansă de carieră în ţările „civilizate". De la 1848 până azi, elitele româneşti au avut în vedere amenajarea demonstrativă a unui destin occidental. Chiar şi atunci când au propovăduit mitizarea trecutului, au făcut-o sub impulsul mimetic al unor curenţi ideatici apuseni (eventual deviaţi/ filtraţi prin Rusia). Comunismul însuşi a avut ca mit central tot modernizarea ţării, împinsă spre iluzia că vom reuşi chiar să depăşim – sub luminosul model al URSS – performanţele capitaliste din lumea burgheză a Occidentului. După haotica experienţă a tranziţiei – soldată fericit prin integrarea noastră în spaţiul euro-american – s-a instalat ceea ce numesc „nevroza subdezvoltării" (n-am înţeles cu adevărat cât suntem de înapoiaţi decât după ce ne-am trezit la masa bogaţilor). Pentru a compensa acest retard obiectiv, nu ne-am mai mulţumit cu pendularea obsesivă între excepţionalismul bun şi cel rău. A apărut şi a treia cale: emigraţia masivă, care a mutat deja patru milioane de români în Vestul continentului şi chiar mai departe, în SUA, Canada, Australia. Unii au reuşit, alţii mai puţin, oricum, românii care au deja copiii înscrişi în şcoli din ţările adoptive nu se vor mai întoarce niciodată „definitiv". Vor fi, în ţara lor de origine, vizitatori ocazionali. Cei rămaşi au căpătat convingerea că cei plecaţi o duc mai bine (şi o duc, în termeni financiari şi de calitate a vieţii), aşa că au dezvoltat bovarismul studiilor în străinătate şi idealul de a-şi vedea copiii plecaţi de aici, unde nu reuşim să producem nici democraţie autentică, nici dezvoltare suficient de rapidă (în raport cu speranţa de viaţă a prezentei generaţii active). Teza mea e următoarea: orice copil bine educat are şanse oarecum egale în România

(unde mai sunt atâtea de început şi terminat) şi în alte state, mult mai dezvoltate (unde *numai* performanţa şcolară de vârf îţi mai poate face un loc, dificil, pe o piaţă a muncii tot mai saturată). Sunt conştient că etapa în care scriu această carte – definită prin aparentul triumf al contraselecţiei şi marginalizarea resurselor umane cu adevărat competente – pare să favorizeze calea emigraţiei. Sunt zeci de mii de familii care o duc relativ bine în România, dar care sunt convinse că nu merită să trăieşti într-o ţară unde analfabeţii ajung miniştri, pentru că i-a propulsat partidul votat de mase necugetate. Aceste familii emigrează ele însele (200.000 anual), plecând cu tot cu copii şi cu gândul că această mişcare le va deschide un viitor preferabil. În loc să lucreze ca motor al unei democraţii funcţionale, noua clasă de mijloc din România a devenit o gaură neagră. Şi atunci, vorba unui hit faimos: *Should I stay*, *or should I go*? *Răspunsul* meu e următorul: nimeni nu-şi poate programa destinul, aşa că înţelept e să ne maximizăm perspectivele prin eforturi sistematice spre buna educaţie şi să procedăm ulterior prin încercări succesive. Orice elev român care absolvă o universitate din Top 500 are o şansă într-o ţară „străină" (de fapt, în districtele mai selecte ale satului global) aşa cum are o şansă şi acasă. Anticorpii contra imposturii vor începe să lucreze, inclusiv prin vectori politici reformişti, întrucât nici măcar noi, defetişti şi comozi cum ne aflăm, nu ne permitem falimentul ţării pentru dezvoltarea căreia am muncit în ultimele decenii. Nu cred că, dacă un absolvent român al unei mari universităţi apusene poate să-şi găsească un job bun în Anglosferă, nu o va face, din „patriotism" Tot aşa, nu cred că, dacă un alt absolvent din aceeaşi ligă decide să se întoarcă (pentru că are de pus în practică

nişte proiecte necesare aici), e automat un „perdant”. Mulţi dintre cei care rămân acolo unde au studiat o fac pentru că acasă nu-i aşteaptă o avere gata făcută sau o companie la cheie. Ceilalţi o vor face, ridicând standardele medii (chiar dacă părinţii lor au delapidat... primul milion de euro). Undeva, această dinamică haotic centrifugală – care pare să depopuleze teritoriul naţional – îşi va găsi pe termen mediu un nou punct de echilibru (orice dezvoltare se produce în spirală).

Evident, cei circa 60.000 de studenţi români în străinătate reprezintă vârful aisbergului. Alte sute de mii vor migra intern, spre Occidentul românesc al Transilvaniei şi Banatului, sau vor consolida prin aportul lor profesional polul economic din primele 20 de oraşe, începând cu Bucureşti. Pentru numeroşi copii e deja o victorie dacă evită abandonul şcolar... Fiecare familie îşi doreşte apropierea de centrele cunoaşterii. Deşi suntem aparent copleşiţi de impostori academici, însăşi „popularitatea” imposturii aduce un pervers elogiu indirect iubirii de carte, elanului formativ şi culturii care distinge, susţine, organizează şi deschide viaţa fiecăruia spre un orizont elevat. Îmi displace uşurinţa cu care dăm vina pe „sistem” Ce-i drept, avem de-a face cu unul bazat pe reforme avortate, pile, clientelism, corupţie şi formalism. El arată aşa nu pentru că un grup malefic îl deformează şi degradează continuu, ci pentru că noi toţi, cetăţenii români ai veacului 21, nu reuşim să stabilim o convenţie superioară. În comunism, furtişagul, adică necinstea minoră, dar generalizată, ne ajuta să supravieţuim. Nu i-am eliminat încă lucrarea. Ne indignăm fariseic atunci când explodează dovezile plagiatului, dar nici nu le spunem copiilor, încă de când ar putea înţelege, de ce frauda intelectuală e un joc din care toată lumea

pierde. Frauda (în general) e un sport de echipă: e imposibilă în afara unei reţele de complicităţi. Complezenţa publică faţă de furtul academic va avea un efect de bumerang atunci când masa critică a incompetenţei camuflate în varii „calificări” va deregla întreaga noastră viaţă socială: o face deja... Nu ne vom repune pe şinele dezvoltării durabile până când nu vom regăsi criterii obiective de selecţie, renunţând la măcelul confortabil & sinucigaş al formelor fără fond. Şi de ce să împingem la extremă iluzia că furtul propriei căciuli ne lasă totuşi cu capul acoperit? Pentru a persista în această greşeală, ar trebui să fim, cum zice o vorbă de duh, mai proşti decât e legal...

Partea a V-a

CUM ARATĂ BĂTRÂNEŢEA UNUI PĂRINTE FERICIT?

Sincer, încă nu ştiu, căci – la 56 de ani – nu mă consider chiar bătrân (deşi în România obiectiv gerontocratică şi histrionic juvenilă ar trebui să mă simt deja aşa). Am trăit darul paternităţii destul de târziu, după încheierea studiilor doctorale. În ipoteza unei cariere de bunic, anticipez fără dificultăţi deliciile unui nou ciclu pedagogic, sub tâmpla părului alb şi pavăza înţelepciunii pe care sper totuşi să o fi obţinut, după o viaţă hiperactivă şi policromă. Cum timpul e unidirecţional, precum nisipul clepsidrei atras de gravitaţia terestră, îmbătrânim într-o continuă sincronie cu copiii noştri, pe diferitele paliere ale unei singure spirale vitale. Primul loc comun apărut sub semnul întrebării care numeşte prezentul capitol e cel care leagă fericirea părintelui vârstnic de fericirea copilului devenit adult. E aici reflexul autoidealizării noastre ca părinţi desăvârşiţi (deci complet altruişti), dar şi măsura clasică a vieţii împlinite, deşi, cinstit

vorbind, există tot atâtea definiţii ale fericirii câţi indivizi umani. Copiii ne vor spune, probabil, că sunt fericiţi, dacă se simt mulţumiţi profesional, dacă şi-au întemeiat o familie funcţională, dacă au proiecte care-i absorb şi le stimulează creativitatea, conform notaţiei lui Flaubert, care socotea că adevărata fericire e aceea de a fi pasionat de meseria ta. O mulţime de *dacă*... Nu avem cum să ştim ce se petrece dincolo de mărturia lor poate exagerată, pentru a ne consola. Sigur, fericirea e sporadică şi îndeobşte lizibilă. Nimeni nu-i atât de teatral şi masochist încât să o poată simula pe deplin convingător. Avem totuşi un diapazon parental destul de fidel. Intuim cumva, chiar şi dintr-o conversaţie banală, starea de spirit a copiilor noştri, pe care îi cunoaştem dintotdeauna şi pentru totdeauna, prin simbioza consangvinităţii şi coeziune genetică, dar şi prin observaţii îndrăgostite sau prin exerciţiul răbdării şi chiar al rugăciunii. Privindu-i ca fiinţe autonome, care-şi urmează traseul irepetabil, simţim cum timpul nostru scade în favoarea lor, ca fenomen implacabil. Ne apropiem de moarte – se apropie şi ei, dar într-un alt tempo – şi participăm la acest transfer de energie vitală cu sobrietatea unei calme dispoziţii testamentare. Ca orice altă formă de iubire, cea dintre părinţi şi copiii nu este nici automată, nici garantată: ea rămâne misterios legată de resorturi mai profunde şi mai capricioase decât voinţa sau aşteptarea noastră „legitimă". Dacă ne-am înmormântat deja părinţii, ştim ce vor trăi şi copiii noştri odată ce se vor fi despărţit, fizic, de noi: o avalanşă de regrete legate de toate clipele ratate, o arhivă de amintiri dureros de prezente şi o dorinţă imperioasă de refacere a comuniunii, în dimensiunea ei necorporală. Nu suntem niciodată părinţii şi copiii pe care-i sperăm. Există o parte de datorie oricând neîmplinită, o sumă de ratări prin

omisiune pe care nicio nostalgie nu le va putea compensa. Abia separaţia ontologică introdusă prin moarte ne dă măsura a tot ceea ce nu ne-am fost unii altora, deşi puteam, deşi am fi dorit, deşi ne-am străduit să ne fim. Degeaba ne-ar sfătui cineva să profităm, antum, de *toate clipele* în care ne-am fi putut cunoaşte reciproc, până la detaliul relevant care transformă caleidoscopic *impresia* vieţii celuilalt. Apare şi în relaţia fundamentală dintre părinţi şi copii o doză de rutină (căci orice ritualizare presupune monotonia repetiţiei), un sistem de semnale recurente care economisesc timpul, cu preţul unor schimburi afective superficiale. În dialogul pe viu sau pe Skype cu copiii mei încerc mereu să fiu rezonabil de provocator, introducând subiecte noi, teme insolite de reflecţie, date contrariante, incizii discursive ieşite din comun, fără să scap, totuşi, de banalitatea unor replici previzibile. Această banalitate seamănă cu cea a aerului pe care-l respirăm: e insesizabilă şi liniştitoare, necesară şi reconfortantă, ca substrat aproape inconştient al obişnuinţei de a trăi. Şi tot banal trebuie să ne devină gândul că, odată ce „şi-au luat zborul", copiii trebuie urmăriţi cu un binoclu, ca dintr-un turn de observaţie... Le rămânem aproape de la distanţă, uşa e deschisă, fosta lor cameră are aşternuturi curate, albumele foto (sau stocul de poze din icloud) aşteaptă noi răsfoiri, zâmbetul şi îmbrăţişarea rămân pregătite, dimpreună cu vreun răsfăţ culinar „tradiţional", dar nu e rezonabil să le pretindem ceva anume! Vor face ce pot, când pot şi cum pot pentru a-şi exprima, dacă simt nevoia, solidaritatea cu noi, cei sortiţi, asemenea oricărui muritor, să plecăm de aici singuri. Marea experienţă a senectuţii ne va fi, desigur, îndulcită dacă vom avea parte de grija lor, de atenţia lor afectuoasă, de respectul lor spontan sau de suportul lor „logistic",

în cazuri de urgenţă, fără ca asta să comporte logica unui *retur*, nu i-am adus pe lume şi nu le-am oferit tot ce am avut mai bun pentru a primi înapoi nici un timp, nici eforturi echivalente. Tocmai această absenţă a *echivalărilor* contabile dă sens întregului, în buna semnificaţie sacrificială a unei totale dăruiri. Doar dacă părăsim complet, sincer şi definitiv aşteptarea unei „restituiri" le vom da la rândul nostru şansa de a fi, cândva, nişte părinţi autentici.

În societăţile tradiţionale (premoderne) două-trei generaţii locuiau sub acelaşi acoperiş, fie acesta al unui castel sau al unei case bătrâneşti, la ţară. Existenţa satelor, de pildă, se bazează pe imobilitatea fiecărei generaţii: tinerii căsătoriţi îşi făceau eventual o casă nouă, dar în aceeaşi curte. Acolo se respecta, ca în teatrul clasic, regula celor trei unităţi. Ceva din coeziunea aceasta persistă în filmele cu mafioţi (de origine siciliană) sau în saga unor grupuri clanice, aşa cum vedem, pe Netflix, în serialul *Sons of Anarchy*, unde valoarea supremă, transindividuală, rămâne solidaritatea dintre membrii tribului, în spaţiu şi timp. Această formă de coeziune era imperativă pe vremea când nu existau nici servicii de asistenţă socială, nici mobilitate pe verticală, nici oportunităţi globale oarecum accesibile. Azi, orice coabitare intergeneraţională e privită ca anomalie şi ironizată ca posibil handicap. Când cunoşti un cincuagenar care încă locuieşte cu mama sa, presupui că-i lipseşte o doagă, critici neputinţa lui de a fi autonom şi cauţi explicaţii psihanalitice. În familia postmodernă, copiii pleacă de acasă tot mai devreme, tot mai frecvent şi tot mai departe. Nimeni nu poate opri căutarea aceasta telescopică de „ocazii" educaţionale sau profesionale, într-o lume unde separaţia fizică e oricum compensată prin comunicarea universală şi

instantanee. Modelul acesta de migraţie permanentă a fost prima dată aplicat într-o ţară imensă şi liberă – SUA – unde aproape fiecare adult se mută în căutarea unui job mai bun, de mai multe ori în viaţa sa activă: de pe o coastă pe alta sau *abroad*. La o privire satelitară, umanitatea secolului 21 e un furnicar vibrant de fiinţe în migraţie pe axele Sud-Nord şi Est-Vest. Însăşi generalizarea englezei – ca *lingua franca* a satului planetar – permite şi accelerează acest neastâmpăr: e noua formă, democratizată, de căutare a Graalului… Viaţa citadină devine tot mai cosmopolită (50% dintre londonezi nu s-au născut în Marea Britanie, iar la New York sunt mozaicate peste 150 de limbi şi etnii). Toate cercetările sociologice indică năvala periferiilor spre câteva zeci de metropole suprapopulate, deşi revoluţia digitală va îngădui tot mai mult telemunca şi descentralizarea aferentă. Că s-au născut acum două luni sau că au deja 15 ani, copiii noştri vor trăi într-o asemenea lume, cu bunele şi relele sale, aşa că e înţelept să nu ne imaginăm o bătrâneţe în proximitatea lor fizică şi să dedramatizăm perspectiva de a-i vedea mai rar în carne şi oase.

Cei mai mulţi români au recente origini ţărăneşti, au suferit în comunism şi şi-au super-protejat odraslele de-a lungul „tranziţiei”. Acum, ei sunt speriaţi de valul transformărilor socioculturale post-89 şi alimentează, defensiv, o atitudine tot mai eurosceptică, luptându-se imaginar cu forţele nestăvilite ale unei „globalizări” care le ameninţă identitatea locală. În fapt, e vorba despre *glocalism*. Trăim în acelaşi loc (nu suferim încă de bilocaţie), numai că suntem virtual expuşi la toate evenimentele, din toate ţările, întrucât mass media îşi asigură audienţa prin senzaţionalism & tabloidizare, selectând cu precădere ştirile proaste sau şocante, resimţim stresul cotidian al unor necazuri care, de fapt,

nu ne privesc. Chiar dacă frica pe care ştirile negative (atacuri teroriste, epidemii, calamităţi, crize economice, dictaturi şi revoluţii) ne-o induce are o funcţie de purificare (*katharsis*), ea generează, prin acumulare, o stare de nesiguranţă cu totul nesuferită. Iată principalul motiv psihologic al ispitei de a tranşa, bipolar, între local şi global. Ne-am instalat în disonanţă cognitivă. În realitate, pricepem (mai ales când medităm rugător la o cât mai bună „soartă" pentru copiii noştri) că dreptul lor de a-şi alege calea cea mai bună *pentru ei* nu poate fi contestat. Altfel spus, nu există viaţă individuală globală: există doar oportunităţi de carieră care nu se limitează la un singur perimetru. S-a trecut de la *ubi patria ibi bene* la *ubi bene ibi patria*. O simplă chestiune de topică... Să nu fim însă mincinoşi: nu ne lăudăm noi cel mai tare cu acei compatrioţi care (de voie sau de nevoie) s-au afirmat pe scena culturilor occidentale? Nu simţim că, dincolo de anecdotă, însuşi faptul că au ajuns în „lumea mare" le-a dat ocazia de a-şi afirma pe deplin talentele şi geniul? Dacă vrem să diminuăm emigraţia (fuga creierelor, cu tot cu copiii noştri) ar trebui, poate, să reabilităm scara normală a valorilor, să nu mai alegem proşti şi ignoranţi, să spargem reţelele mediocrităţii, să căutăm din nou, colectiv, *the real thing* (educaţia demnă de acest nume, performanţa intelectuală efectivă & meritocraţia). Chiar e necinstit să ne ignorăm cu superbie defectele şi tarele (mai vechi sau mai recent dobândite) în vreme ce deplângem faptul că tinerii români care au fost suficient de buni pentru a fi admişi la mari universităţi nu au motive de repatriere. Nu există calităţi şi defecte exclusiv româneşti. Toate naţiunile au uscături, au cunoscut înfrângeri, momente de laşitate şi derută, aşa cum toate au avut (de vreme ce n-au dispărut) oameni

mari, modele admirabile, sfinţi, eroi, martiri şi sacerdoţi ai luminării prin educaţie. Aşa cum m-am tot străduit să arăt în această carte, miza aceasta ultimă, a educaţiei restaurate în direcţia performanţei şi a unei etici a muncii, reprezintă soluţia supravieţuirii în secolul 21 (şi următoarele). Chit că zilele trec şi se aseamănă, orice gest educativ adresat copiilor noştri va rodi în timp o societate mai vivabilă. Dacă ei vor pleca să muncească în ţări apusene, o vor face şi pentru că i-am educat destul şi pentru că nu i-am educat destul pe toţi. Exact aşa cum studenţi din Maghreb & Africa subsahariană, din Pakistan sau Caucazul de Sud vin în România pentru că avem şcoli mai bune decât pot găsi la ei acasă, şi vârfurile generaţiei pe care am zămislit-o migrează spre centrele universitare cele mai bune din țară şi din străinătate. De ce le oferim altora ceea ce nu suntem gata să ne oferim nouă înşine?

SCOPUL BUNEI EDUCAŢII DINCOLO DE POTENŢIALUL INDIVIDUAL

Claviatura înzestrărilor umane are tot atâtea grade câţi indivizi are specia. Între retardul sever şi ceea ce numim, convenţional, „genialitate" se desfăşoară un număr uriaş de ipostaze intermediare. Putem studia, astăzi, inteligenţa fiecăruia şi din perspectiva unor tipologii sau funcţii preeminente, diferenţiind inteligenţa analitică de cea emoţională, socială, artistică etc. Maximizarea potenţialului individual

rămâne o chestiune filosofică, pedagogică şi, în ultimă instanţă, politică (adică legată de ordinea legală şi de strategiile „publice”, dar şi de accentul prioritar al fiecărei societăţi: în cele asiatice, de pildă, găsim mai multă inteligenţă matematică, aşa cum în cele occidentale descoperim idealul uman axat pe sinteza şi depăşirea creativă a unui patrimoniu căruia moştenirea greco-romană şi antropologia creştină i-au imprimat o dominantă personalistă). Buna educaţie detectează în fiecare copil o tendinţă remarcabilă şi dirijează procesul „deşteptării” în funcţie de manifestările unui „talent” particular. Începem în fine să nu mai operăm cu distincţii grosiere (prost vs. deştept) şi acţionăm deja pe temeiul unei etici a drepturilor omului, căutând să reducem discriminările „obiective” şi să evităm verdictele definitive. Am ajuns, *grosso modo*, într-o eră a pedagogiei deschise, în care contribuţia fiecăruia la binele comun e cuantificată cu oarecare supleţe, într-un spirit indulgent, inclusiv şi răbdător. Acesta e spiritul democratic postmodern care inspiră morala solidarităţii cu purtătorii de handicap sau jocurile paralimpice şi codifică drepturile animalelor, pe fondul unui elan de solidaritate cu ansamblul lumii vii. Descoperim umanitatea şi în ipostaze din care predecesorii noştri credeau că lipseşte. Cândva – pe vremea faimoasei *Controverse de la Valladolid* – europenii se întrebau dacă indigenii din lumea nouă posedă un suflet nemuritor... Era încă vremea când – din Europa şi Africa, trecând prin Orientul Arab şi cele două Americi – sclavia (explicită juridic sau factuală) era privită ca normală utilizare a unei forţe de producţie „aproape umane” Critica actuală a etapei colonialiste şi imperialiste prin care a trecut (cu tot cu false credenţiale ştiinţifice) Occidentul veacului XIX exorcizează culpa de a fi restrâns abuziv domeniul

acţiunii şi ai drepturilor universale specifice omului. Reflexele supremastismului „alb” întreţin încă războiul cultural dintre conservatori şi progresişti, însă, oricum ne-am situa (între postura „cruciată” şi ideologia globalistă), admitem cu toţii că familia umană se subsumează unui destin comun. Între ipoteza optimist-escatologică a unei istorii care s-a încheiat (deodată cu diversele ravagii ale dogmatismului ideologic) şi cea realist-sumbră a unui fatale „ciocniri a civilizaţiilor”, alegem tot mai des metafora noahitică a unei arce salvatoare: cum am putea despica soarta marilor grupuri umane în condiţiile interdependenţei noastre planetare?

Am făcut precedenta digresiune pentru a arăta ca destinul copiilor noştri reflectă în continuare dialectica dintre elite şi mase (cei aleşi şi cei de pe urmă), numai că o face într-un context filozofico-juridic marcat ireversibil de sentimentul comunităţii panumane. Am dori ca progeniturile noastre să se integreze în elitele globale, însă dacă nu vor reuşi să atingă acest statut nu înseamnă că vor fi locuitorii unui tartar infra-uman: vor avea parte de drepturile şi oportunităţile inerente depăşirii stării de natură. Nu vor cunoaşte acea viaţă *solitary*, *poor*, *nasty*, *brutish and short* descrisă în *Leviathan*-ul lui Thomas Hobbes. În pofida pesimismului nostru istoric, de naţie veche, dar fragedă pe avanscena istoriei, ne bucurăm de un vânt favorabil. Am apucat implozia comunismului (atât de „improbabilă”, până când s-a produs efectiv). Printr-o seamă de conjuncturi avantajoase, la care am trudit, fără să le merităm întru totul, ne-am „trezit” cetăţeni ai Uniunii Europene, apăraţi de NATO, cea mai puternică alianţă militară din toate timpurile. Toate zările ne sunt deschise (şi ne-am lăsat absorbiţi de ele, nefiind în stare să reamenajăm suficient de rapid o

patrie preferabilă). Am crescut într-o societate închisă, cenzurată, speriată, controlată, săracă şi cenuşie. Trăim deja într-una diversă, destul de dinamică, mai prosperă şi liberă să se dezvolte, cu singura condiţie de a reveni la – sau de a descoperi – valorile a ceea ce englezii numesc *common decency*. Din păcate, sechelele traumatismului totalitar sunt încă persistente. Mulţi au rămas captivi într-o atitudine lașă, mărunt individualistă, conformistă sau indiferentă faţă de trăirea laolaltă. Şi mai mulţi n-au reuşit să poarte cu demnitate temerară povara libertăţii. Exaltarea tipic bolşevică & *josniciei* (delaţiune, resentiment faţă de cele superioare, ură faţă de intelectuali, dispreţ proletar faţă de rafinamentul cultural etc.) îşi spune, grotesc, cuvântul, într-o videocraţie şi cleptocraţie populistă, cu trăsături post-sovietice. În pofida acestui decor adesea descurajant, orice părinte responsabil şi iubitor poate face azi mult mai multe pentru a le dărui copiilor săi averea bunei educaţii. Iar cei ce nu o fac nu mai au prea multe scuze. Nu o fac din egoism şi nesimţire, din iresponsabilitate hedonistă sau din ignoranţă impardonabilă. În cultura internetului şi contextul revoluţiei digitale, când librăriile sunt doldora de titluri interesante şi călătoriile la îndemână, când există şcoli bune şi în ţară, aşa cum rămâne deschisă şi perspectiva ca orice elev serios să fie acceptat într-o mare universitate apuseană cu tradiţii multiseculare, a te plânge că nu ai cum să-ţi educi copiii e doar o lamentabilă minciună. Părinţii care nu investesc timp, resurse, energie şi dragoste în palingenesia copiilor aduşi de ei pe lume transformă demnitatea parentală într-un accident nefericit. Naşterea biologică e doar premisa şi condiţia renaşterii printr-o bună educaţie.

Suntem educaţi şi ne educăm toată viaţa pentru a accepta faptul mortalităţii fără să ne facem rău nouă

şi altora. Chiar dacă urmezi studii de matematică sau de *rocket Science*, scopul educaţiei nu e niciodată numai lucrativ sau imediat, tehnic sau material. Nu ne străduim spre finisarea lăuntrică pentru campionate de *name dropping*, căci viaţa nu-i un concurs de cunoştinţe generale, ci o permanentă presiune cosmică asupra creierului, obligat să elaboreze soluţii în faţa întrebărilor permanente. Din orice experienţă culturală decantăm acel strop de înţelepciune care ne face să nu devenim mizantropi, aşază aparentul haos al evenimentelor într-o logică frumoasă şi ne conciliază cu propria noastră, în fond mizerabilă, condiţie, învăţându-ne cum să o transfigurăm sau, măcar, să o facem suportabilă. Buna educaţie îţi garantează onorabilitate socială şi îţi oferă o rampă corectă pentru construirea unei cariere decente, dar nu vizează numai aceste împliniri exterioare, validate prin semenii tăi. Scopul ei genuin şi ultim e moral, spiritual, chiar mistic, pentru că orice fapt existenţial deschide pariuri în aceste registre gingaş inconturnabile. Deşi cotidianul, cu platitudinile sale repetitive, pare să ne scutească de dileme filosofice (de unde şi reprezentarea trivială a filosofului ca personaj cu capul în nori, care meditează solitar la subiecte abstracte), el *e* de fapt mereu conectat la o sursă de tensiune etică, religioasă, metafizică. Această tensiune e fatală în absenta virtuţilor. Un exemplu prozaic: mi-am întrerupt lucrul şi am dat o fugă la un magazin fancy care vinde capsule de espresso, pentru a-mi împrospăta stocul. E o sâmbătă de iarnă bucureşteană, posacă şi pustie, mai ales la orele după-amiezii. Ajuns pe treptele magazinului din proximitate, văd că *exact atunci* mi-o *luase înainte* o tânără cu tenişi albi şi poşetă pseudo-Vuitton. Prezenţa ei m-a enervat în primă instanţă: urma să stau la coadă, deci să prelungesc o

întrerupere de ritm nu tocmai binevenită. Am realizat, în al doilea timp, că-mi lipsea elementara virtute a răbdării, chiar dacă citisem de la 17 ani tratatul *De patientia* lăsat nouă de Tertullian din Cartagina. Nu mă învrednicisem de minima delicateţe a bărbatului față de o femeie, a omului față de semenul său. Iar înăuntru, iritatul meu puseu de intoleranţă, coroborat cu gânduri negre şi boscorodeli caustice, s-a lovit de o ridicolă invalidare: erau deschise două standuri, aşa că am fost şi eu, şi tânăra concurentă serviţi simultan. Numărul meu de mitocănie introspectivă, neştiut de nimeni, se consumase în van. Am râs de mine însumi, realizând în contextul eseului la care, iată, am revenit, că buna educaţie nu se măsoară la intrare, nici în cuprinsul ei oricât de sofisticat, ci la ieşire, adică în raza acţiunilor noastre de zi cu zi. Nu conta faptul că n-am făcut rău nimănui, ci numai acela că faţada mea de om bine educat se năruise atât de uşor, necesitând această mică reflecţie reparatorie. Sigur, veţi spune, dacă nu eram eu protagonistul acestei dramolete secrete, ci vreun macho de mahala, cu Range Rover, scena putea evolua spre înjurătură, nervozitate afişată la casă sau spre o subită convertire a stării negative într-o aluzie de felul hărţuirii sexuale. De acord: oricât de mulţi oameni bine educaţi ar conţine, lumea reală face din ei o minoritate. Există de jur-împrejurul nostru persoane care se poartă firesc animalic, inşi agresivi şi necontrolaţi, vulgari şi complet nepăsători faţă de regulile politeţii elementare: dacă n-am fi şi noi, cei care vedem şi reuşim să ne controlăm, coexistenţa socială ar degenera la tot pasul într-un masacru… Până şi cei needucaţi se abţin de la crimă,
nu doar din lene, ci şi pentru că se ştiu cenzuraţi de vigilenţa celor care, cel puţin formal, respectă şi protejează starea de civilizaţie.

Cu toţii ne idealizăm copiii (deşi cel mai adesea îi subapreciem cu totul injust), pentru că ne satisfacem prin ei forţa demonică a vanităţii personale. Vrem să nu ne facă de râs, visăm să ne putem lăuda cu performanţele lor şcolare sau cu primele împliniri profesionale în medii cât mai „subţiri”, le instrumentalizăm biografia într-o cheie jalnic egocentrică. Nu recunoaştem că am greşit, adică ne arogăm dreptul de a greşi nesancţionaţi, pentru că ei provin din noi şi le suntem înaintaşi, deci superiori. Fireşte, iubirea părintească, până la un punct instinctivă, ne face adesea prea îngăduitori cu greşelile lor, deşi îi iertăm uneori doar pentru a ne ierta pe noi înşine (sau a ne scuti de ruşinea unui eşec pe care l-ar putea comenta şi ceilalţi). Mulţi părinţi agravează problemele copiilor pentru că-i tratează ca pe un depozit cu piese de schimb pentru propria lor mecanică existenţială: sunt cei care cred, greşit şi monstruos, că scopul copiilor e acela de a compensa ce n-au reuşit ei, de a le răzbuna umilinţele şi neîmplinirile sau de a-i *egala*, jucând rolul unor clone juvenile. În fapt, ideal nu e să ne împopoţonăm copiii cu atribute şi calităţi fictive, ci să observăm la ce sunt buni, ce le place, să nu le impunem drumul profesional şi să pricepem că, oricât de străluciţi ar fi, vor trăi într-o epocă nouă: volumul cunoaşterii s-a dilatat imens, aşa încât gestiunea datelor pe care le producem va fi obligatoriu *colaborativă*. Finalul paradigmei romantice a geniului va spori genialitatea colectivă a umanităţii printr-o altfel de economie intelectuală. Una de echipă, bazată pe conjuncţia complexă a unor specializări avansate şi pe *burden sharing*, într-o diviziune a muncii de tip reticular. Această recompunere orizontală, aducând a fagure, relativizează prin însumare contribuţiile individuale, distribuind utilitatea fiecăruia

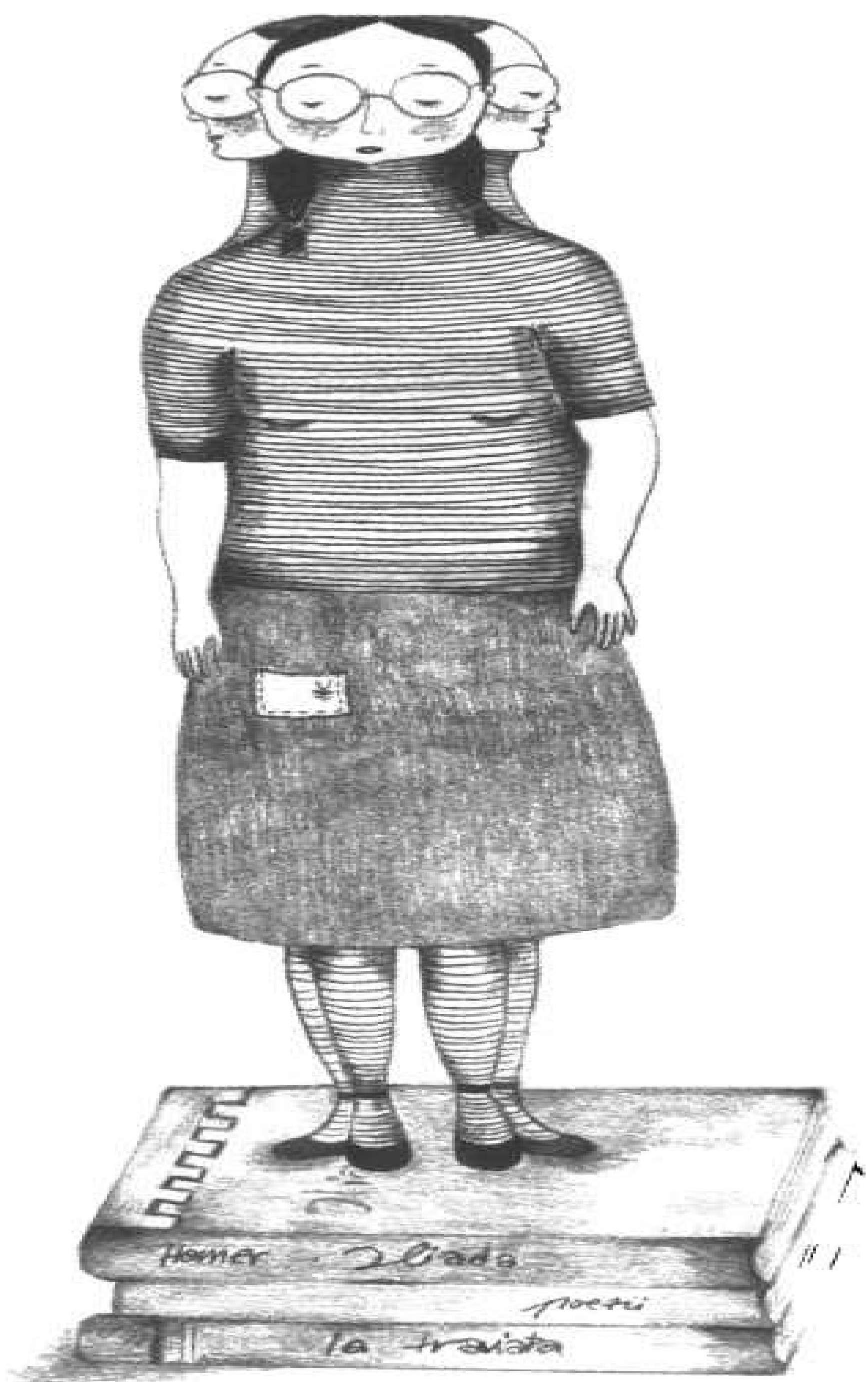
pe o scală echitabilă. Şi foştii „proşti” sau cei mai puţini însemnaţi îşi capătă locul şi merită stima celorlalţi, căci ne susţinem reciproc în marele mecanism de gestiune a datelor, aşa că orice copil mai puţin înzestrat primeşte un rol socioprofesional apreciabil. Democraţiile postmoderne au isprăvit travaliul de distrugere prin erodare a privilegiilor de clasă: există caste, categorii, cluburi, nişe, grupuri distincte, numai că ele se condiţionează mutual, aşa că nimeni nu e lăsat în urmă, căci orice disfuncţie punctuală gripează întregul. Până şi şomerii cronici sau asistaţii social sunt legaţi de aparatele birocratice menite să-i susţină. Fără ei, atâţia alţii ar deveni inutili... De la mitul rousseauist care afirma bunătatea originară a omului, am ajuns la concluzia că orice om e bun... la ceva. Buna educaţie produce şi acest efect: nu te lasă să stabileşti, pentru că eşti mai învăţat, mai inteligent sau mai creativ, că semenul tău, ştiut şi aflat dinaintea ta, nu e bun de nimic. E bun prin simplul fapt că face parte din ecuaţia vieţii tale şi tu dintr-a lui: eşti chiar şi egoist obligat să-i descoperi preţul, pentru a nu întrerupe lanţul fiinţelor şi al semnificaţiilor. Această conştiinţă nu suspendă judecata de valoare şi nici simţul critic: un student care nu s-a pregătit la examen nu merită notă de trecere pentru că are şi el un rol în lume şi posedă o doză de bunătate intrinsecă. Utilitatea lui imediată constă în „picarea” justă a examenului, pentru a salva, prin exemplificare, valoarea efortului de pregătire intelectuală. Dreptul de a fi *oricum preţuit* atârnă de buna credinţă, nu de eternele defecte omeneşti, precum lenea sau înşelăciunea.

Averea bunei educaţii constă în ce posezi după ce ţi s-a luat totul. E ceea ce rămâne din fiinţa ta – cu gândurile, sentimentele, impresiile şi pulsiunile ei

profunde – în totala despuiere finală de cele lumeşti. Ea e fondul tău indestructibil, atunci când bătrâneţea îţi refuză forţa unui fizic robust, funcţiile şi etapele carierei tale au trecut, când părinţii s-au dus în altă parte şi copiii tăi vor fi trăind în ţări străine, când rămâi, cu adevărat, gata să spui Cuiva (lui Dumnezeu-Creatorul a toate, indiferent cum îţi reprezinţi inteligenţa supremă) cine vei fi fost şi eşti, deci cine vei fi în eternitate, atunci şi acolo unde pierderea şi câştigul devin echivalente. Darea de seamă a vieţii fiecăruia e mai mult decât o *naraţiune*, o poveste spusă de un nebun. E chiar substanţa a ceea ce suntem, o imensă şaradă pe care suntem chemaţi să o dezlegăm, pe căile deja bătătorite de marea comuniune a celor morţi, care alcătuiesc podişul calcinat de sub tălpile noastre şi confirmă adevărul celorlalte dimensiuni, acum impenetrabile.

Am scris această carte cu gândul de a recapitula, într-o formă pe cât posibil plăcută şi judicios rânduită, esenţialul a ceea ce m-am străduit să „plantez”, mai bine de două decenii, în propriii mei copii – cea mai frumoasă izbândă a biografiei mele şi cel mai de seamă dar al familiei noastre. Am purces la drum cu generozitate şi bună credinţă, convins că toţi părinţii-cititori ai prezentului eseu vor privi cu alţi ochi ce au de făcut idealmente, ce au făcut până acum şi ce urmează să facă pentru copiii lor, pe care, cu siguranţă, îi iubesc enorm şi îşi doresc să-i ajute. Să nu adăstăm în iluzii siropoase. Vor mai veni dictaturi, nu vom reuşi să evităm conflictele armate şi poate nici distopiile care, imaginate de Orwell şi Huxley, ilustrate apoi prin realitatea nazismului şi comunismului, îşi pregătesc o nouă carieră prin forţa manipulativă a giganţilor digitali, erodarea populistă a democraţiilor şi etern abuzivele patologii ale voinţei de putere (*libido*

dominandi). Oricât de spectaculoase vor fi metamorfozele veacului, natura noastră va continua să fie chinuită de păcatele capitale, inventariate în secolul IV după Hristos de către Evagrie Ponticul: *lăcomia pântecului*, *furia*, *desfrânarea*, *lenea*, *zgârcenia*, *slava deşartă*, *tristeţea şi vanitatea*. (Catalogul acestor vicii etern umane variază: din el nu puteau lipsi, bunăoară, *invidia* şi *calomnia*.) Ce leac farmaceutic, ce program de „training” şi ce tehnologie vor putea extirpa din partea întunecată a sufletului omenesc această ramificată *radix malorumi* cu cât devenim mai longevivi, mai rezistenţi biologic şi mai învăţaţi, cu cât proiectăm mai departe forţele cunoaşterii şi luminile raţiunii, cu atât devenim – într-un soi de fatală contrapartidă – mai abili în făptuirea răului. În pofida acestor sumbre înclinaţii, Ernst Jünger observa că timpul care se întoarce şi timpul progresiv corespund celor două dispoziţii fundamentale ale omului, anume *amintirea* şi *speranţa*. Mai presus de vicisitudinile istoriei, ca derivat al maleficiilor de care suntem mereu capabili, averea bunei educaţii ne făgăduieşte cea mai credibilă dovadă că drumul nostru spre marea tradiţie, ca şi spre întruchiparea unui viitor decent, poate rămâne deschis.

Homer Iliada
la traviata

CUPRINS

PARTEA A IV-A

PARTEA A V-A

Teodor Baconschi, *Averea bunei educaţii*

Redactor: Irinel Antoniu
Ilustraţii copertă şi interior: Cristina Barsony
Design & cită: Faber Studio (Adelina Butnaru)

ISBN 978 – 973 – 34 – 1099 – 7
Descrierea cip este disponibilă la Biblioteca Naţională a României.

Tipar: ARTPRINT
Email: officeartorint.ro

Teodor Baconschi (n. 1963, București) este doctor în Antropologie religioasă şi Istorie comparată a religiilor al Universităţii Paris IV-Sorbonne şi absolvent post-doctoral al New Europe Collège (Bucureşti). Scriitor şi diplomat de carieră (cu gradul de ambasador), a condus, succesiv, ambasadele României de la Sf. Scaun, din Portugalia şi Franţa, primind felurite distincţii din partea mai multor state, printre care şi pe cea de comandor al Legiunii de Onoare. Între decembrie 2009 şi ianuarie 2012, şi-a îndeplinit mandatul ca ministru de Externe. A publicat numeroase volume de studii, eseuri, jurnal şi dialoguri, traduse în mai multe limbi.

Cartea aceasta se adresează celor binecuvântați cu copii, arătându-le pistele clasice ale unei bune educații. Veți găsi în ea suficiente argumente și sfaturi practice pentru a redeveni optimiști, dar și realiști, adică foarte răbdători, căci buna educație nu e o marfă, ci un proces delicat de interacțiune pedagogică, pe fondul căruia noi înșine, ca părinți, suferim o necesară evoluție. Buna educație nu este nici o pradă, nici un premiu, ci un spor inteligent adus propriei umanități, într-o lume complicată și nelipsită de riscuri. Odată obținută, ea îi pregătește pe urmașii noștri pentru o viață autentică, de care se vor putea bucura pe deplin, mai ales în momentele de cumpănă, când trebuie să aleagă o schimbare de parcurs.

ISBN 978-973-34-1099-7